

EESTI RAHVASTIKUSTATISTIKA
POPULATION STATISTICS OF ESTONIA

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Viljandimaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur
Asta Põldma Luule Sakkeus

Tallinn 1996

EESTI KÕRGKOOLIDEVAHELINE DEMOUURINGUTE KESKUS
ESTONIAN INTERUNIVERSITY POPULATION RESEARCH CENTRE

**RAHVASTIKU ÜHTLUSARVUTATUD
SÜNDMUS- JA LOENDUSSTATISTIKA**

**REVIEWED POPULATION VITAL AND
CENSUS STATISTICS**

Viljandimaa 1965-1990

Kalev Katus Allan Puur
Asta Põldma Luule Sakkeus

RU Seeria C No 8

Tallinn 1996

© Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre

Kogumikuga on kaasas diskett Viljandimaa rahvastikuarengut kajastavate. joonisfailidega, © Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus.

The issue is accompanied by the diskette with charts on demographic development of Viljandimaa population, © Estonian Interuniversity Population Research Centre.

ISBN 9985-820-20-7

Eesti Kõrgkoolidevaheline Demouuringute Keskus
Estonian Interuniversity Population Research Centre
Postkast 3012, Tallinn EE0090, Eesti

Käesolev kogumik on autorikaitse objekt. Autoriõiguse valdaja eelneva kirjaliku nõusolekuta on keelatud seda väljaannet või selle mistahes osa reprodutseerida, avaldada või jätta avaldamiseks infovõrgus, ümber kirjutada mistahes viisil või vahendiga elektrooniliselt, mehhaaniliselt, fotokopeerimise, salvestamise või muul teel.

Kogumikus esitatud arvandmeid on võimalik tellida ka elektroonilisel kujul *Lotus*- või *ASCII*-formaadis. Soovijail palun pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.
Tables presented in the issue on diskettes in *Lotus* or *ASCII* format could be requested from Estonian Interuniversity Population Research Centre.

EESSÕNA

Eesti rahvastiku-uuringute hoogustumine eelmise aastakümne keskpaigas põrkus päris lihtsate eesmärkide seadmisel andmestiku ebaadekvaatsusele. Iseseisvuse taastamiseni oli esmatakistuseks rahvastikuandmete raske kättesaadavus ja avaldamisvõimaluse pea täielik puudumine. Nii kippus suure osa ametnikkonna ja mõneti ka teadlaskonna hulgas levima kujutus, et salastatus ongi peamine või koguni ainuke rahvastikuandmetega seotud probleem. Kui sügisel 1991 otsekeelud kadusid, selgus paraku, et Eesti Statistikaameti andmestik on äärmiselt puudulik ning olemasolev pisku vajab sihiteadlikku korrastustööd. Läbivaks, arvatavalt peamureks üldse on sõjajärgse rahvastikuteabe ebapiisav võrreldavus ajas ja ruumis, mis aastakümnete jooksul kuhjununa on Eesti andmestiku madala kvaliteedi põhjuseks ning välistab isegi lihtsate demograafiliste analüüsivõtete kasutamise.

Andmevõrreldavust kahandanud asjaolud, olgu omaette või koostoiminult, moodustavad kopsaka sasipuntra: sagedasti muudetud andmedefinitsioonide ja arvutusmetoodika kirjeldused on puudulikud ning nende rakendamisaeg selgepiirilisel fikseerimata; Moskvas teostatud arvutuste metoodika on reeglina hoopis teadmata, sest tollase kirjavahetuse tõendusel pole enama kui arvutustulemusi õigeks tunnistanud kaaskirja vastu huvi jagunud; väiksemate haldusüksuste suunas liikudes kahaneb andmemaht hüppeliselt, mistõttu omavalitsuste rahvastikustatistika on eriti auklik ega ühti pealegi asjaomaste Eesti koondnäitajatega; statistilise territoriaalüksuse pidevuspõhimõtet pole järgitud ja halduspiiride vähegi olulisem muutus katkestab rahvastikunäitajate aegread; andmeallikate kooskasutamine piirdub sündmus- ja loendusstatistika haruharvade ühilduskatsetega, küsitlusstatistika puudub aga täielikult. Loetletu ja palju muud sarnast viitab ju lihtsalt suure hulga töö tegematajätmisele ja pole-minu-asi mentaliteedile. Viie aastakümne kuhjuv tulemusena on meil sõna otseses mõttes oblastile või asumaale, mitte iseseisvale riigile kohane rahvastikustatistika.

Eesti Demograafia Assotsiatsiooni koondunud teadlaskond on rahvastikustatistika olukorda päris põhjalikult analüüsinud. Arupidamiste ühe tulemusena sündis otsus korrastada Eesti sõjajärgne rahvastikustatistika viisil, et kujuneks varasema ajaperioodiga ühilduv tervikandmestik. Mitmesuunaliste tööde korraldamine ja teostus, mille ühisnimetuseks on kinnistunud *Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm*, on jäänud peamiselt Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse ning Ajalooliste Isikuandmete Töörühma koondunud rahvastikoolaste kanda. Korrastustööde ulatus määrab Programmi teostusviisi ja -kiiruse rippuma majanduslikest võimalusist ning koostöö laabumisest asjaomaste riigiasutustega. Muidugi on kõnealune Programm olnud arutlusaineks Valitsuse Isikuandmenõukogus. Poolehoidvaid seisukohti on välja öeldud omajagu, kuid tööde ladus kulgemine on ikka jäänud asjaomaste ametkondade soovimatuse taha käsitleda Programmist juhtuvaid eesmärke iseseisva riigi loomupärase ülesandena. Siiski, seoses Maailma Rahvastiku- ja Arengukonverentsi ettevalmistusega pidas Isikuandmenõukogu tarvilikuks oma võimaluste piires paari osaprojekti rahastada. Tänapäevaks on Programmi raames avaldatud viis kogumikku, mis sisaldavad rahvastiku soovanuskoostise, suremustabelite ja imikusuremuse ühtlusarvutusi ning ülevaadet rahvastikuarengu ajaloolistest andmeallikatest. Niiöelda ühiskondlikus korras äratehtu on hoopis mahukam, mille hulgas väärib esiletõstmist 1989 aasta loendusandmestiku korrastamine ja uskodeerimine. Käesolevagi kogumiku koostamine tema praegusel kujul tugineb suurel määral nimetatud tööle.

Omavalitsuste infovajaduse leevendamiseks eelistas Isikuandmenõukogu andmekorrastuse järgneva etapina maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutusi. Töö algas 1995 aastal, kuid seiskus koos teiste sedalaadi ettevõtmistega Vähi-Savisaare valitsuse ajal. Tol ajal Isikuandmenõukogu juhtinud Ants Leemets kaasas otsustusprotsessi sovetiaegset informaatilist mõttelaadi kandvaid ametnikke, kellele andmevõrreldavust ja -kvaliteeti eesmärgistav ühtlusarvutuste valdkond mõjub tervikuna, ja õigusega, nende elupuu saagimisena. Just samal ajal kippus ka tugevnema arusaam, et iga omavalitsuse andmevajadus on eelkõige tema enda mure, mis polnud kuidagi kooskõlas Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmiga. Viimane tugineb vastupidist loogikat kandvale riigiandmekorralduse üldpõhimõttele: keskvõimu esmasülesanne on kindlustada iga omavalitsus ühtse riigistatistilise andmekogumiga, tagades sedaviisi võrreldavuse teiste omavalitsuste ja riigiterviku suhtes, samuti välismaailmaga.

Viljandimaa kogumik on esimene raamat maakonna sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste sarjast. Kolme esimese töossearvatud maakonna - Viljandi-, Lääne-Viru- ja Järvamaa -valikul oli kindel osa kohapealse huvi ja koostöövaimu olemasolul. Maakonna asjatundjate kaasamine oli äärmiselt tarvilik, sest on ju esimeste kogumike määrata ka järgnevate sisu ja esituslaad. Pikaajaline koostöö Kesk-Eesti Statistika töi projekti Viljandi- ja Järvamaa, Lääne-Viru Maavalitsuse aktiivne huvi lisas nimetatud maakonna. Üheaegselt arhiivi- ja arvutustöödega toimusid pea üheksa kuu vältel tööseminarid, kus kogumikuandmestiku sisu- ja kujunduskülg põhjalikult läbi vaieldi. Seminarisarja lõpetas arutelu laiema ringi osavõtul. Töö teostajate meelehärmiks kasvasid need arupidamised esitamisele kuuluva andmemahu lõpptulemusena enam kui kolmekordseks. Muuseas on seda hea jälgida loendusandmestiku uustöötamise näitel, kus tabelite arv numeratsiooniga hoopiski kokku ei lange: pea igat valdkonda esindab kaks või enamgi arvtabelit. Kuivõrd aga kogumiku kasutajad on eelkõige ikka asjaomaste omavalitsuste ja maakonna inimesed, kaalus nendepoolne argumenteeritud soov üles plaanitud rahastamise ja tööajaga seatud tingimused. Küll aga nihkus mahu ja sisu kasvades valmissaamine esialgsest tähtajast mitu kuud hilisemaks.

Kogumik esitab Viljandimaa rahvastiku ühtlusarvutatud sündmus- ja loendusstatistika 1965-1990. Sündmusstatistiline andmestik on toodud näitajate kaudu, mis allusid korrastamisele kogu ajavahemikku hõlmavaks aegreaks. Kõik uusrehkendused tuginevad Eesti rahvaarvu ja vanuskoostise varasemale ühtlusarvutusele. Loendusstatistikast on 1989 aasta individuaalandmed uustöödeldud ja tulemus esitatud maakonnakeskse standardtabelite komplektina. Varasemate loenduste andmevalik järgib nimetatud tabelikogumit: esitatud on kõik võrreldavad ja väikeerisusega, kõrvale jäetud võrreldamatu struktuuriga arvandmed. Kuivõrd 1979 aasta loendusandmestik oli samuti uustöötlemisega hõlmatav, on vastavaid arvtabeleid hulga rohkem kui varasemate loenduste kohta, mil tuli piirduda vaid omaaegsete töötlustulemuste koondamise ja ühtlustamisega. Tabelikogum on eeskujuks ka järgmise Eesti rahvaloenduse töötlusplaanile, ja mis palju olulisem, koostatuna kõigi maakondade kohta annab 1989 rahvaloenduse Eesti-keskse läbitöötlemise. Kus iganes võimalik, on valla/linna andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärse mahus; põhimõtte oli täismahus rakendatav 1989 aasta standardtabelite komplekti osas. Kogumiku algusosa sisaldab maakonna rahvastikuarengu lühikirjeldust ning selgitusi andmedefinitsioonide ja piirimuutuste kohta. Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt.

Käesoleva Viljandimaa rahvastikukogumiku valmimisele on aidanud kaasa paljud toredad inimesed, kellele kõigile kuulub autoritepoolne siiras tänu. Asendamatu on olnud Taimi Parve entusiasm, kes maakonnamurede lahkamise kaudu selgitas rahvastikuandmete kasutamissuundi väljaspool Tallinna keskasutusi. Tema innustusel osales tööseminarides Ants Merilo Lääne-Viru Statistika ja Anne Lindma Maavalitsusest. Viljandi ja Järvamaa esindamise usaldas ühtlusarvutusi toetanud Mihkel Servinski Kesk-Eesti Statistika Piret Luik'i hoolde, kes lisaks iseenda tööloogi eeskujulikele täitmisele jõudis veel teistele kõvasti tööde juurde luua: paljuski lasub tema hingel kogumiku enam kui kolmekordne maht plaanituga võrreldes. Loendusandmete uustöötlemise ja ühtlusarvutused viisid läbi Kalev Katus ja Allan Puur, keda andmeesituse ja kujunduse osas abistasid Piret Luik ja Asta Põldma. Kogumiku ülevaatetekstid kirjutasid Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma ja Luule Sakkeus. Põnevamad arvandmed valis välja ja koostas nende põhjal jooniskomplekti Kaire Alvet.

Rahvastiku loendus- ja sündmusstatistilised ühtlusarvutused on pikka aega toimunud Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse vahendite arvel. Loodud andmepangad on käesoleva kogumiku koostamise tarvis olnud tasuta kasutada. Neist väärivad esiletõstmist korrastatud loendusandmestik, millela kulud oleksid olnud mitmekordselt suuremad. Kogumiku andmevaliku ja esituslaadi seisukohalt tuleb kahtlemata oluliseks pidada Laulasmaa seminari (juuli 1993), mille läbiviimist toetas rahaliselt IREX. Viljandimaa sündmus- ja loendusstatistika ühtlusarvutuste kogumik poleks saanud teostuda ilma Valitsuse Isikuandmenõukogu rahalise toetuseta. Eelarvevahendite kasutamine toimus Eesti Statistikaameti kaudu.

Kalev Katus

FOREWORD

The advancement of demographic studies in the middle of the 1980s was encountered by the inadequacy of population data in Estonia, even in the attempts of simplest analyses. Limited availability of population data and restrictions in publication provided the major obstacle for research until the restoration of Estonian independence. The secrecy of state statistics contributed to the general spread of the view, also among the research community, that the problems concerning the population data are mostly, or even exclusively, restrained to availability: classified data were believed to be of high accuracy. Following the cessation of restrictions in the Fall 1991, it became apparent that the population data in Estonian Statistical Office are heavily deficient, and under existing conditions, worthless for analysis. The major problem turned to be the extremely poor comparability in time and in space.

During Soviet decades the data comparability requirements have been violated in several ways: applied definitions, calculation methods as well as time-span of their operation have not been properly documented; judging upon relevant correspondence, methods of calculations performed by Moscow have been of low interest to Statistics Estonia and therefore locally not accessible; sub-national data are very sparse and often fail to make up the totals for the whole country; the concept of administrative rather than statistical territorial units have been applied which makes the time series, under frequent administrative transfers, inconsistent; vital and census statistics were kept isolated from each other, at the so-called republican level sample surveys, the third major source of population data, were ignored as a part of official statistics.

Population scientists have addressed the state of population statistics and expressed their serious concern. Discussions held in the Estonian Demographic Association resulted in the conclusion that the quality of Soviet-period population statistics as well as the analysis has been non-adequate to serve for the needs of a nation. The major direction of quality improvement of post-war population data, which could have been undertaken in current circumstances, are the recalculations in order to achieve the consistency in time and space, particularly to bridge a gap with the statistics of previous independence period. Relevant multivarious tasks to be undertaken, covering different data sources over 50-year period have been brought together under the *Program for Estonian Population Data Comparability*. The accomplishment of the Program has been until the present stage carried out by the Estonian Interuniversity Population Research Centre and Working Group on Historical Population Data.

Due to the extent of the tasks, the realisation of the Program is, of course, dependent on funding and the cooperation of relevant governmental institutions. The Program has also been addressed by the Governmental Commission for Population and Social Statistics. Aside the general support expressed, the progress has encountered the unwillingness of relevant institutions to consider the objectives of the Program as the common part of national statistical system. Nevertheless, in the framework of the preparations to Cairo Conference on Population and Development, the Governmental Commission supported a couple of sub-projects of the Program. Until now, the results have been published in five volumes, concerning consistent regional time series of age structures, life tables, infant mortality, and the inventory of historical sources on Estonian population. The work accomplished under the initiative of the research community has been of much wider range, particularly concerning bringing into use the 1989 census microdata by recoding, verifying and documenting. A noticeable part of the current publication largely builds upon this effort.

Given the urgent need for population data on the municipality level, the Governmental Commission for Population and Social Statistics has considered the Program's sub-project *Reviewed Population Census and Vital Statistics* for support. The project started at the beginning of 1995 but, together with many similar undertakings, was halted under Vähi-Savisaar government. At that time, under the chairmanship of Mr. Ants Leemets, the business-oriented computer personnel were integrated into decision-making process, regarding the quality requirements in statistics like cutting off their feeding line. Additionally, the voluntarist ideas arose to leave the data issues to the competence of municipalities to the detriment of the national statistical

system. The Program's emphasis on the comparability over time and space were in clear conflict with these ideas.

This volume is one of the three first in the series of *Reviewed Population Census and Vital Statistics*, the selection of counties to start with, Järvamaa, Lääne-Virumaa and Viljandimaa, considered the active local interest. Involvement of local authorities as principal data users was rather important at the beginning stage, particularly as the first volumes define the scope and specification of data for the entire series. The long-term cooperation with the Kesk-Eesti Statistical Bureau brought in Viljandi and Järva counties, active concern of local government added Lääne-Viru. The series of workshops were arranged to discuss the data requirements and corresponding possibilities to present the regional vital and census statistics in a consistent way. The results were introduced at the Seminar held in September 1995. To a certain embarrassment of those responsible, expressed and well-argued needs of local partners lead to an almost threefold increase of the amount of the present volume. This development is visible from the list of census tables where the original numeration has been supplemented by additional tables. Justifiably, the wishes of data users outweighed the constraints of the planned budget and time schedule.

The volume presents vital and census statistics for Viljandi county 1965-1990. Vital statistics include indicators which could be subjected to recalculation resulting in consistent time series covering the whole period. Regarding census statistics, the 1989 census microdata is newly processed to produce a set of regional standard tabulations, covering all municipalities in full amount. The data for earlier censuses follows the same standard set, providing all the comparable data and discarding non-comparable tabulations. Due to the access to microdata, the 1979 census is noticeably better represented than two earlier censuses for which only aggregate tabulations were available. When prepared for all counties, the set will provide the 1989 national census publication. Furthermore, the set also considered the view to serve as a model for the next census, to maintain the data consistency over time. In addition to tables, the volume discusses the relevant statistical concepts and definitions, administrative transfers as well as short review on Viljandi county population development. The volume is accompanied with the diskette including a set of computerized graphs to illustrate the main features of the county population.

The authors are indebted to enthusiastic contribution of the partners from Viljandi and Lääne-Viru counties. Indispensable has been the insight of Ms. Taimi Parve who carefully considered the applications of the data from the viewpoint of local needs. Encouraged by her, Mr. Ants Merilo from Lääne-Viru Statistical Bureau and Ms. Anne Lindma from Lääne-Viru County Government have also efficiently participated at workshops. Mr. Mihkel Servinski from Kesk-Eesti Statistical Bureau was the regional promoter of the project, who suggested Ms. Piret Luik to participate and represent Viljandi and Järva counties. Her consistency bears the main responsibility for such an expansion of the volume. The processing of the census data was performed by Kalev Katus and Allan Puur, assisted by Piret Luik and Asta Põldma. The overview of applied concepts and definitions, as well as of the demographic development in Viljandi county were prepared by Kalev Katus, Allan Puur, Asta Põldma and Luule Sakkeus. Kaire Alvet composed the set of graphs.

Estonian Interuniversity Population Research Centre has financed the *Program for Estonian Population Data Comparability* from its beginning. Results of this nearly decade-long work have been provided for the Project free of charge, particularly important for this volume has been the availability of the 1989 census microdata. The impulse for the publication and the principles date to the Seminar of Baltic Population Statisticians at Laulasmaa (July 1993), partially funded by IREX. This volume has been financially supported by the Governmental Commission for Population and Social Statistics, the funding has been allocated via the Statistics Estonia.

Kalev Katus

SISUKORD

1. VILJANDIMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990	XI
1.1. Rahvastikutaaste	XII
1.2. Sünnimus	XV
1.3. Suremus	XVII
1.4. Abielu ja perekond	XIX
1.5. Ränne ja paiksus	XX
1.6. Rahvastiku vananemine	XXI
1.7. Rahvus ja keel	XXIII
1.8. Haridus	XXV
1.9. Majandustegevus	XXVI
1.10. Eluase	XXVII
2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED	XXX
2.1. Sünnimusstatistika	XXX
2.1.1. Rahvastikusündmused	XXX
2.1.2. Iive ja rahvaarv	XXXVII
2.1.3. Sünnimus- ja iibekordajad	XXIX
2.2. Loendusstatistika	XLI
3. ANDMEESITUS	XLVII
4. PIIRIMUUTUSED	L
VIITED	LXVI
JOONISFAILIDE NIMEKIRI	LXVIII
TABELID	
SÜNNIMUSSTATISTIKA	1
Tabel 1. Rahvaarv ja muutuskomponendid 1965-1990.....	3
Tabel 2. Rahvastikusündmused 1965-1990	8
Tabel 3. Rahvastiku sünnimuskordajad 1965-1990	12
Tabel 4. Rahvastiku soovanuskoostis 1965-1990	14
LOENDUSSTATISTIKA	21
RAHVALOENDUS 15.01.1959	22
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1959	22
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1959.....	23
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1959.....	25
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1959.....	31
RAHVALOENDUS 15.01.1970	33
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	34
Tabel 1A. Rahvastiku soovanuskoostis 1970	35
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1970.....	36
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1970	39
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1970	45
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1970.....	46

RAHVALOENDUS 17.01.1979	51
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1979	52
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1979	53
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1979	58
Table 4A. Rahvastiku paiksus 1979	64
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1979	68
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1979	70
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1979	73
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1979	80
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1979	83
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1979	85
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1979.....	86
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1979	93
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1979	99
RAHVA- JA ELUASEMELOENDUS 12.01.1989	103
Tabel 1. Rahvastiku soovanuskoostis 1989	104
Tabel 2. Rahvastiku perekonnaseis 1989	106
Tabel 3. Rahvastiku haridus 1989	116
Table 4. Rahvastiku põlisus 1989	126
Table 4A. Rahvastiku paiksus 1989	132
Tabel 5. Rahvastiku rahvus 1989	138
Tabel 5A. Rahvastiku rahvus 1989	140
Tabel 6. Rahvastiku emakeel 1989	148
Tabel 6A. Rahvastiku eesti keele oskus 1989	160
Tabel 7. Rahvastiku lapsesus 1989	168
Tabel 7A. Rahvastiku lapsesus ema hariduseti 1989	172
Tabel 8. Rahvastiku põhitegevus 1989.....	174
Tabel 9. Rahvastiku tööala (RTAK) 1989	188
Tabel 9A. Rahvastiku tööala (NRTAK) 1989	200
Tabel 10. Rahvastiku amet (RASK) 1989	212
Tabel 10A. Rahvastiku amet (NRAK) 1989	218
Tabel 11. Rahvastiku eluasemetüüp 1989	226
Tabel 12. Rahvastiku eluase: tubade arv 1989	240
Tabel 12A. Rahvastiku eluase: üldpind 1989	254
Tabel 12B. Rahvastiku eluase: elamispind 1989	268
Tabel 13. Rahvastiku eluasememugavused 1989	282
Tabel 14. Tihelioleku aste: 1-liikmene leibkond 1989	306
Tabel 14A. Tihelioleku aste: 2-liikmene leibkond 1989	316
Tabel 14B. Tihelioleku aste: 3-liikmene leibkond 1989	328
Tabel 14C. Tihelioleku aste: 4-liikmene leibkond 1989	328
Tabel 14D. Tihelioleku aste: 5+liikmene leibkond 1989	336

CONTENTS

1. DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT OF VILJANDIMAA POPULATION 1965-1990.....	XI
1.1. Population Growth	XII
1.2. Fertility	XV
1.3. Mortality	XVII
1.4. Marriage and Family	XIX
1.5. Migration and Residence	XX
1.6. Population Ageing	XXI
1.7. Ethnicity and Language	XXIII
1.8. Education	XXV
1.9. Economic Activity	XXVI
1.10. Housing Conditions	XXVII
2. DATA SOURCES AND DEFINITIONS	XXX
2.1. Vital Statistics	XXX
2.1.1. Vital Events	XXX
2.1.2. Number of Population and Population Growth	XXXVII
2.1.3. Vital Rates	XXIX
2.2. Census Statistics	XLI
3. DATA PRESENTATION	XLVII
4. ADMINSTRATIVE TRANSFERS	L
REFERENCES	LXVI
LIST OF ELECTRONIC CHARTS	LXVIII
TABLES	
VITAL STATISTICS	1
Table 1. Components of Population Change 1965-1990	3
Table 2. Vital Events 1965-1990	8
Table 3. Vital Rates 1965-1990	12
Table 4. Age Composition 1965-1990	14
CENSUS STATISTICS	21
POPULATION CENSUS 15.01.1959	22
Table 1A. Age Composition 1959	22
Table 2. Marital Status 1959	23
Table 3. Educational Attainment 1959	25
Table 5. Ethnicity 1959	31
POPULATION CENSUS 15.01.1970	33
Table 1. Age Composition 1970	34
Table 1A. Age Composition 1970	35
Table 2. Marital Status 1970	36
Table 3. Educational Attainment 1970	39
Table 5A. Ethnicity 1970	45
Table 8. Main Activity 1970	46

POPULATION CENSUS 17.01.1979	51
Table 1. Age Composition 1979	52
Table 2. Marital Status 1979	53
Table 3. Educational Attainment 1979	58
Table 4A. Duration of Residence 1979	64
Table 5. Ethnicity 1979	68
Table 5A. Ethnicity 1979	70
Table 6. Mother Tongue 1979	73
Table 6A. Estonian Language Ability 1979	80
Table 7. Parity 1979	83
Table 7A. Parity by Education of Mother 1979	85
Table 8. Main Activity 1979	86
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1979	93
Table 10A. Occupation (SCCO) 1979	99
POPULATION AND HOUSING CENSUS 12.01.1989	103
Table 1. Age Composition 1989	104
Table 2. Marital Status 1989	106
Table 3. Educational Attainment 1989	116
Table 4. Nativity 1989	126
Table 4A. Duration of Residence 1989	132
Table 5. Ethnicity 1989	138
Table 5A. Ethnicity 1989	140
Table 6. Mother Tongue 1989	148
Table 6A. Estonian Language Ability 1989	160
Table 7. Parity 1989	168
Table 7A. Parity by Education of Mother 1989	172
Table 8. Main Activity 1989	174
Table 9. Branch of Economic Activity (ISIC) 1989	188
Table 9A. Branch of Economic Activity (SCCI) 1989	200
Table 10. Occupation (ISCO) 1989	212
Table 10A. Occupation (SCCO) 1989	218
Table 11. Dwelling type 1989	226
Table 12. Housing Conditions: Number of Rooms 1989	240
Table 12A. Housing Conditions: Total Floor Area 1989	254
Table 12B. Housing Conditions: Living Floor Area 1989	268
Table 13. Dwelling Utilities 1989	282
Table 14. Degree of Crowdity: 1-Person Household 1989	306
Table 14A. Degree of Crowdity: 2-Person Household 1989	316
Table 14B. Degree of Crowdity: 3-Person Household 1989	328
Table 14C. Degree of Crowdity: 4-Person Household 1989	328
Table 14D. Degree of Crowdity: 5+Person Household 1989	336

SISSEJUHATUS

1. VILJANDIMAA RAHVASTIKUARENGU PÕHIJONED 1965-1990

Käesolev kogumik esitab esimese poole sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutustest, sedavõrd polnud alljärgnev osa esialgselt väljaandes üldse plaanitud. Erinevalt tabelosast, mis praktiliseks kasutuseks mõelduna omaeetartarvitatava terviku moodustab, saab Viljandimaa rahvastikulooline ülevaade olulist täiendust, kui kogu sõjajärgne rahvastikustatistika on varasema perioodiga kokku viidud ning analüüsil kasutatav. Ometi soovisid maakonnainimesed väljaandes ka tekstilis-pildilist kokkuvõtet näha ja Viljandimaa puhul ei olnud Mihkel Servinski sellekohasest kaljukindlast tahtest kuidagi võimalik üle saada. Nojah, teisalt annab kogumiku poolt hõlmatav ajavahemik 1965-1990 välja põlvkonnamõõdu, mis rahvastikuarengu käsitlemise põhimõtteliselt võimalikuks teeb. Samuti on tegemist vahetult nüüdisajaga haakuva, ehk teisisõnu, tänaste trendide alguspunktiks oleva andmestikuga. Nimetatud asjaolud lubavad eeldada, et järgnevas kirjelduses on mõned lähimineviku põhitrendid suudetud haarata. Küll peaks sinne tekstiosa sobima sissejuhatuseks ametnikele, kes lihtsatele näitajatele õiget rakendust leidmata pole osanud rahvastikuandmeid seni otsustusprotsessis kasutada, sooviksid seda aga edaspidi.

Järgneva teksti, nagu ka kogu ülejäänud kogumiku puhul on mõistlik tähele panna, et tegemist pole analüütilise väljaande vaid standardtabelite esitusega. Viimaste tunnusjooneks on iga rahvastikuprotsessi ja - seisundi võimalikult ülevaatlik, kõikvõimalikesse seostesse mittelaskuv käsitlus. Sellevõrra ei saa ka siinolev kirjeldus teha panust toimunud arengu põhjuste väljatoomisele, pigem on rõhk asetatud rahvastikuarengu põhitrendi kirjeldamisele Viljandimaal ühe põlvkonna kestel. Jutu elavdamiseks on sellesse poetatud väike osa kogumikuga kaasasolevast joonisfailide komplektist.

Käesoleval piiratud ülevaatel on siiski teatud koht täita, kuivõrd viimase viiekümne aasta jooksul kehtisid rahvastikuandmete avaldamise kohta, ka pildi kujul, ranged reeglid. Kui Eesti kohta tervikuna mõni tsenseeritud ülevaade aeg-ajalt ilmus, siis maakonna rahvastikuarengust on ka artikli mahuga piirduvad kokkuvõtted peaaegu olematud. Ometi on käesolevaga samalaadilist tööd riigis ka varem tehtud. Peale iseseisvuse saavutamist pani tollane Eestis Vabariik suurt rõhku ühiskonna tarvidusi teeniva statistikakorralduse ülesehitamisele, esmakordselt Eesti ajaloos keskasutusena moodustatud Statistikaamet alustas ühe ulatuslikuma projektina varasema rahvastikustatistika korrastamist. Tollased ühtlusarvutused, mille tulemused avaldati koos 1922 aasta loendusmaterjalidega, haarasid kõiki kolme senitoimunud rahvaloendust (lisaks eelmainitule 1881 ja 1897). Igaüks nimetatuist oli läbi viidud erinevalt lähteasutatsioonilt. Esimene Balti provintse haaranud loendus vastandus siinset erikorda andmekorralduslikult rõhutavana mõneti Vene Impeeriumi keskvõimule. Teine, ülevenemaaline, vastuoksa, nivelleeris kohalikud eripärad ning alles kõnealustest viimane võttis lähtekohaks rippumatu rahvusriigi vajadused. Nii polnud ühtlustamistöö mõistagi lihtne, kuid oli ju noore rahvusriigi üheks esmasvajaduseks luua arusaamine omaenda pikemaajalistest rahvastikutrendidest. Kui varasemat andmestikku ei õnnestunud esitada hilisema struktuuris, siis toimiti vastupidi, võttes aluseks 1881 aasta loendusandmestiku ja halduspiirid. Lõpptulemusena suudeti tagada kõigi kolme loenduse andmevõrreldavus.

Iseseisvusjärgsed loendusandmed koos ühtlusarvutustega tulid ka peatselt publitseerimisele ning samal põhjusel kui praegu - statistiliste tööde ja kujuneva andmestiku suure mahu tõttu - korraldati tookordne avaldamine maakonnavihkude kaupa. Tolleaegne ühtlusarvutuse programm algas Järva maakonnast, millele peatselt järgnes Viljandimaa [RSKB 1924]. Lisaks sarnasele eesmärgipüstitusele seob toonast käesoleva väljaandega veel seegi, et tabelite suure mahu tõttu ei leidnud mitte kõik tehtu trükis avaldamist. Muidugi võimaldab tehnika tänapäeval produtseerida materjali mitmekesisemalt, mida ka käesoleva kogumiku puhul

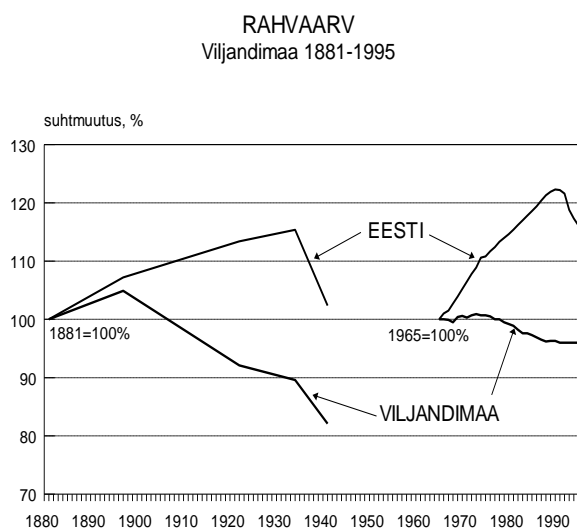
on rakendatud. Viljandi maakonna korrastatud andmefailide olemasolu võimaldab kahe viimase loenduse osas mitmesuguseid vajadusi täiendava uustöötuse kaudu arvestada.

Sõjaeelsesesse aega tagasi minnes, hoiti järgnenud loenduse (1934) materjalid juba rutiinselt ajas võrreldavana ning omaette ümberarvutusülesannet lahendada ei tulnud, sellevõrra puudus tarvidus ka eraldi maakonnakogumike järele. Teiseks sisukamaks rahvastikuandmeid kajastavaks sarjaks oli tollal professor Rammuli toimetamisel ilmunud maakonna tervishoiu-alased ülevaated, milline on ka Viljandimaa kohta avaldatud [Rammul 1933]. Väärrib märkimist, et rahvastikustatistika nagu ka muude valdkondade korrastamisjärgselt kättesaadavaks tehtud andmestik oli tõsiseltarvestatavaks aluseks sotsiaalteaduste arengule 1920-1930 aastatel. Ühe olulise väljundina leidis andmetervik kasutamist Eesti Kirjanduse Seltsi poolt toimetatud maakonnaülevaadete sarjas [Eesti Kirjanduse Selts 1939], kus Viljandimaa rahvastikuareng leiab loodus-geograafilise keskkonna taustal kooskõpsust teiste eluvaldkondadega. Sedalaadi süsteemsete ülevaadete valmimine osutus võimalikuks 10-15 aastat pärast põhiliste ühtlusarvutuste teostamist, loodetavasti ei jää ka nüüdis-Eestis ajavahemik ühtlusarvutustest ülevaateni palju pikemaks. Kuigi tösi ta on, praegune kogumik on alles esimene, sõjaeelse arenguga tervikut mittemoodustav osa ühtlusarvutustest, mistõttu aeg sisulise ülevaate kirjutamiseks pole veel tiksuma hakanud.

Viljandi maakonna puhul tuleb kindlasti rõhutada veel kahte eri ajal ilmunud ja eriilmelist tööd, mis teistega võrreldes hoopis tõsisemalt on maakonnakeskseid rahvastikuandmeid koondanud. Üks neist on esimene Eesti Vabariigi rahvastikualane doktoritöö, mis õnnelikul kombel käsitleb just Viljandimaa rahvastiku arengut 1801-1923. Loomulikult on autori näol tegemist Viljandimaal tuntud isiku Mats Nõgesega [Nõges 1925]. Teisena tuleb ära märkida hiljutist, Maavalitsuse ja Statistikabüroo mitmeaastase koostööna valminud maakonna aastaraamatut [Viljandi Maavalitsus, Kesk-Eesti Statistikabüroo 1995], mis oma läbitöötatuselt on eeskujuks ka Eesti keskväljaannetele. Veel võib nimetada Maavalitsuse tellimisel Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poolt teostatud prognoosi [Katus, Puur, Sakkeus, Vikat 1991], kust asjahuviline leiab teavet Viljandimaa rahvastiku tulevikuarengu kohta.

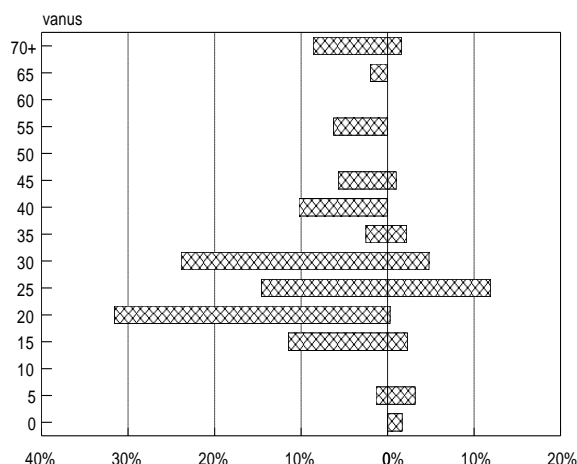
1.1. Rahvastikutaaste

Sündimuse, suremuse, rände ja kaudsemalt teiste demograafiliste protsesside koosmõju integreerivat rahvastikutaastet iseloomustab kokkuvõtlikult rahvaarv ja selle muutumine. Põhimõtteline pööre demograafilises arengus rahvaarvu kasvust kahenemisele on ajaliselt kaetud rahvaloendusandmetega. Esimene kogu praegust Eesti maa-ala hõlmanud rahvaloendus (1881) andis maakonna rahvaarvuks 95 tuhat

inimest, järgneva loenduse ajaks (1897) oli see kasvanud veel 5 protsendi võrra ning ligines sajale tuhandele. Nõnda iseloomustab too loendusvahemik rahvastiku traditsiooniliselt taastetüübilt kaasaegsele üleminekut. Teatavasti kaasneb üleminekuga rahvaarvu ulatuslikum või vähemulatuslikum suurenemine, mida on hakatud nimetama demograafiliseks plahvatuseks, möödunud sajandi lõpul toimunud rahvaloendused haaravad selle perioodi lõppjärku Eestis. Kuivõrd Viljandimaal nagu Eestis tervikuna toimus demograafiline üleminek nn prantsuse tüübi järgi, mille tunnusjooneks on rahvaarvu suhteliselt tagasihoidlik suurenemine, ning pealegi oli Viljandimaa pereplaanamise kasutuseletulekul üheks pioneerpiirkonnaks

RAHVASTIKUKAOTUSTE VANUSPUU Viljandimaa 1940-41

[Katus 1994], siis pole kuigivõrd ootamatu maakonna rahvaarvu suhteliselt aeglane kasv juba möödunud sajandi lõpupoolel.

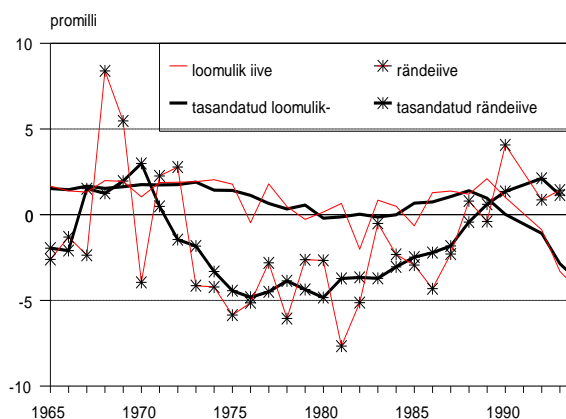
Esimene Eesti Vabariigis korraldatud rahvaloendus (1922) näitas maakonna rahvaarvu langust eelneva loendusega võrreldes koguni 12.2 protsendi võrra. Sedavõrd suurele langusele aitasid kindlasti kaasa sõjasündmused ja revolutsioonisegadused (1914-1920), kuid sel perioodil toimus ka uuele demograafilisele arengufaasile iseloomuliku null-iibelise rahvastikutaaste kujunemine. Sama tendentsi saame jälgida ka 1920-1930 aastatel: järgmiseks loenduseks (1934) oli Viljandimaa rahvaarv kahanenud veel paari protsendi võrra. Tasub tähelepanu juhtida asjaolule, et selline modernsele taastetüübile viitav rahvaarvu dünaamika on erinev tollase Eesti rahvastikuarengust tervikuna ja enamikust

teistest maakondadest. Nõnda osutusid demograafilise arengu seaduspärasused määravamaks Viljandimaa majanduse sisserännet soosivast arengust. Uue rahvastikutaastetüübi juurdumise tõttu osutus Teise maailmasõja okupatsiooni- ja lahingutegevuse ning järgnenud sotsiaalsete ümberkorralduste mõju rahvaarvule Esimese maailmasõjaga võrreldes palju ulatuslikumaks. 1941 aasta detsembris läbiviidud rahvaloendus näitas Viljandimaa rahvaarvu edasist vähenemist veel mitme tuhande inimese võrra, võrdlus varasemaga toob seejuures ilmsiks esimese nõukogudeaasta kaotuste äärmiselt suure soovanuselise selektiivsuse. Ühelgi hilisemal aastal pole Viljandimaa rahvaarv enam sõjaeelset taset saavutanud, vaatamata osa Eestisse saabunud sisserändajate asumisest maakonda.

Käsitletaval ajavahemikul pole 1960 aastate keskpaigast Viljandimaa rahvaarvus järske muutusi toimunud: rahvaarvu langustrend on säilinud ja maakonna rahvastik on tänaseks vähenenud veel enam kui kolme tuhande inimese võrra. Võrreldes kogu Eesti põlisrahvastikuga tähendab see samasuunalist, migrante kaasava kogurahvastikuga aga vastupidises suunas toimunud arengut. Rahvaarvu dünaamika seisukohalt võib viimased kolm aastakümnet Viljandimaa rahvastikuloos jagada mõtteliselt kahte ossa. Kuuekümnendate teisel poolel ning seitsmekümnendate aastate alguses Viljandimaa rahvastik mõnevõrra suurenes, pärast 1973 aastat hakkas aga elanike arv taas vähenema. Langus on olnud küllalt ühtlane, pärast lühiajalist stabilisatsiooni kiirenes see 1990 aastate algul ning on praegu selle sajandi rahuaastate intensiivseim.

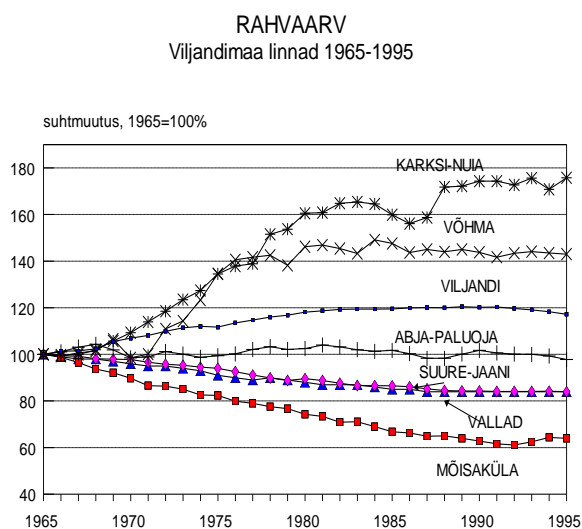
Rahvaarvu muutuskomponentide võrdlusest nähtub, et üleminekujärgsele perioodile tüüpiliselt on rändeptsessid etendanud rahvaarvu muutumisel dünaamilisemat osa. Viljandimaal väljakujunenud nullilähedase loomuliku iibe juures on ka suhteliselt väikesemahulised rändeptsessid osutunud rahvaarvu muutumise seisukohalt määravaks. Viimastesse süvenemata võib tõdeda, et alates 1970 aastate algusest on maakonda saabujate ning sealt lahkujate vahetõde muutunud, vähendades rahvaarvu iga-aastaselt paarisaja inimese võrra. Kaheksakümnendate lõpul negatiivne rände iive küll vähenes ning pöördus pärast ligi kahekümneaastast perioodi positiivseks, kuid rändeandmestiku kvaliteedi üldise halvenemise tõttu on mõistlik ennatlikest järeldustest hoiduda. Võrreldes rändega on loomuliku iibe

LOOMULIKU- JA RÄNDEIIBE ÜLDKORDAJAD Viljandimaa 1965-1994

mõju Viljandimaa rahvaarvu muutumisele olnud tagasihoidlikum. Kuni seitsmekümnendate aastate alguseni ületas rahvastiku loomulik juurdekasv maakonnas aastakeskmisena saja inimese piiri, misjärel sündide ülekaal surmadest kadus. Üheaegselt kogu Eesti ja ka Viljandimaa sõjajärgse kõrgeima sündimustaseme valitsemisega, pöördus just kaheksakümnendate lõpus Viljandimaa rahvastiku loomulik iive negatiivseks ning on seda tänini. Piirumuutustest on maakonna rahvaarv käsitlusalusel perioodil tühiselt mõjutatud ning rahvaarvu kogumuutus ühtib koguiibega.

Rahvaarvu dünaamika osutub küllalt erinevaks maa- ja linnarahvastiku lahuskäsitlusel. Tunduvalt enne kogurahvastiku vähenemise algust iseloomustas kahanemine maarahvastikku, põhjustatuna väljarändest. Käsitlusaluse perioodi vältel on Viljandimaa maarahvastik kahanenud ligi seitsme tuhande inimese võrra, ilma Mustla arvel saadud täienduseta oleks vähenemine olnud veelgi ulatuslikum. Rahvaarvu muutuskomponentidest selgub, et lisaks rändeiibe oli ka loomulik iive Viljandimaa maapiirkondades peaaegu pidevalt negatiivne. Surmade arvu ülekaal sündidest ei johtu muidugi maarahvastiku madalamast sündimusest ega kõrgemast suremusest, vaid palju aastaid kestnud väljarände tõttu kumuleerunud rahvastiku liigvananemisest. Kaheksakümnendate teisel poolel näib maapiirkondade rahvaarv mõneti stabiliseeruvat vanuskoostise järk-järgulise normaliseerumise tagajärjel.

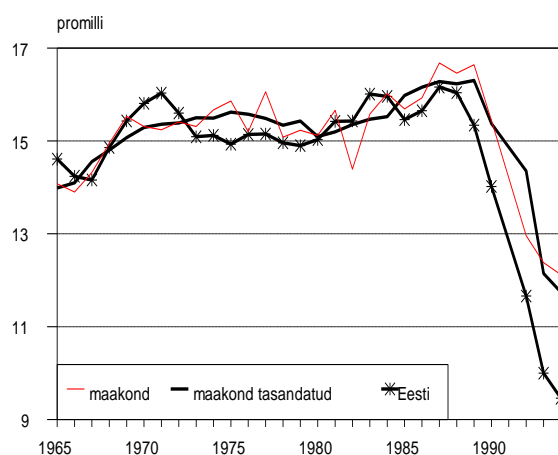

Demograafiliselt selgepiirilise ajavahemiku jooksul kasvavad maarahvastiku äravoolu toel endised ning tekivad uued linnad, millist protsessi tuntakse linnastumisena. Enamiku tänaste Viljandimaa linnade arengutee on alguse saanud just tollest perioodist. Ajalooliseks linnaks on maakonnas Viljandi, kuid sõdade käigus mitmekordselt hävinuna oli temagi tänapäevalinnaks kujunemine paljuski seotud just linnastumisperioodiga. Maakonna kogurahvastiku kasvu lõppedes võib linnade kasvu jätkuda veel mitmekümneks aastaks, Viljandimaal võib seda mõnel juhul täheldada veel 1980 aastatel, seega enam kui kuuskümmend aastat pärast kogurahvastiku kasvu lõppemist.

Viljandi linna elanikkond on kuuekümnendate aastate keskpaigaga võrreldes kasvanud enam kui nelja tuhande inimese võrra, rahvaarvu kasvutempo on aga aja jooksul langenud. Viljandimaa ülejäänud linnad võib oma rahvastikusituatsioonilt asetada mõttelisele teljele, mille ühes otspunktis paikneb Mõisaküla ning teises Karksi-Nuia. Ühelt poolt eristuvad Abja-Paluoja, Mustla, Mõisaküla ja Suure-Jaani, kes pärast linnastumisperioodi pole saanud kasvuimpulsse väljaspoolt oma loomulikkude tagamaad. Need linnad on nüüdseks jõudnud või jõudmas kahanemisfaasi, ning nende rahvaarvu langus tulevikus kiireneb. Mõisaküla rahvaarv on kuuekümnendate aastate keskpaigaga võrreldes vähenenud enam kui kolmandiku võrra, terve selle aja jooksul on linnas olnud vaid kaks positiivse koguiibega aastat. Veidi nõrgemal kujul on sarnased tendentsid täheldatavad Suure-Jaanis, kus rahvaarvu kahanemist on kohati aidanud pidurdada positiivne rändesaldo. Abja-Paluoja rahvaarv on viimased kolm aastakümnet püsinud praktiliselt muutumatuna. Rahvaarvult võivad sedalaadi linnad deurbanisatsioonifaasis langeda allapoole piiri, mida linnaliselt asulalt tavapärast eeldatakse, nii kustutati linnade nimekirjast 1979 aastal Mustla. Kõiki kirjeldatud linnu iseloomustab maakonna keskmisest eakam rahvastiku vanuskoostis ja negatiivne loomulik iive. Seotus oma tavapärase tagamaaga on säilitanud rahvastiku homogeensuse ja sotsiaalse keskkonna. Kasutu sovetiajal, võib seesugune joon oskuslikul asjatoimetamisel osutada üsna tähtsaks arengueelduseks nüüdis-Eestis.

Teistsugune on olnud Võhma ja Karksi-Nuia areng, kus traditsioonilise tagamaa rahvastikuseostele lisandus väljastpoolt tulev kasvuimpulss. Võhma puhul oli tõukeks lihatööstuse suurlaiendamine, Karksi-Nuias hoopis mitmekesisem majandustegevuse arendamine. Karksi-Nuia puhul on rahvaarvu kasvule täiendavalt kaasa aidanud asulapiiride laiendamine 1987 aasta lõpupoole. Valdava sisserände tõttu on nende linnade rahvastik noorem, kuid seevõrra heterogeensem. Kaheksakümnendatel aastatel võib siiski täheldada ka Võhma ja Karksi-Nuia rahvaarvu kasvu järk-järgulist aeglustumist.

SÜNDIMUSE ÜLDKORDAJA
Viljandimaa 1965-1994

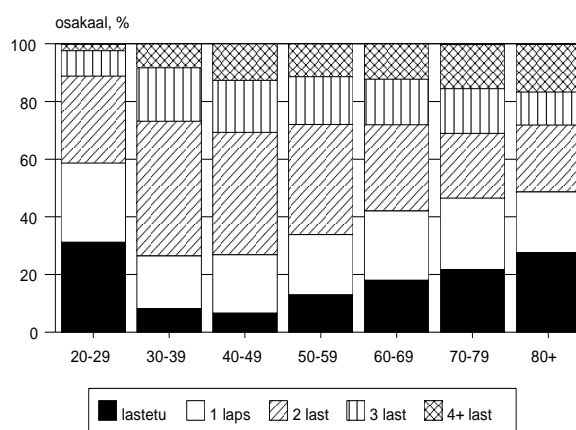
Tulevikkuvaatavalt on käsikäes teiste maakondadega ka Viljandimaal edaspidi oodata rahvaarvu jätkuvat kahanemist, eeskätt 1990 aastal alanud sündimuse äkklanguse ning suremuse stagneerumise mõjul; rändemuutused on Viljandimaa puhul vähem olulised. Maakonnasiseste erisuste osas hakkab seljataha jääma linnade kasvufaas, sündimuse ja suremuse üldnäitajate lähenemine kõneleb linnarahvastiku kasvupotentsiaali ammendumisest ning edasine rahvaarvu muutumine hakkab üha enam sõltuma nimetatud kahest protsessist.

1.2. Sündimus

Elussündide koguarv on käsitluseluse perioodi vältel Viljandimaal väheste võngetega püsinud tuhande piirimail, vastasündinute soosuhe on varieerunud vahemikus 0.95 kuni 1.20. Informeeritud lugeja võib nii sündide arvust kui sündimuse üldkordajast välja lugeda Eesti põlisrahvastikule iseloomuliku ja Euroopa kontekstis ainulaadse sündimuse tõusu 1960 lõpul koos samasuunalise võnkega 1980 aastate teisel poolel [Katus 1989a]. Samast nähtub ka sündimuse äkklangus käesoleva kümnendi algul, mis Viljandimaal küll Eesti keskmisest pisut vähema ulatusega on olnud.

Sündimuse osas pakub pealiskaudsele sündmusstatistikale olulist täiendust rahvaloendusandmestik. Sünnitatud laste arvu puudutava küsimuse kaudu võimaldab kahe viimase loenduse andmestik heita asjakohase tagasipilgu maakonna sündimustrendile enam kui poolsajandi vältel. Sünnitatud laste arv, ehk rahvastikustatistiliselt summaarne põlvkonnasündimuskordaja, on sisutihe näitaja, kuivõrd seostab sündimuse taseme rahvastikutaastega. Rahvaarvu püsimiseks on tarvis, et iga laste põlvkond oleks vähemalt sama arvukas kui vanemate oma. Sündimuskordajaga mõõdetuna vastaks sellele tinglikult 2.1 last naise kohta, vanemates rahvastikupõlvkondades tänasest kõrgema imikusuremuse tõttu veidi enam. Peegeldades demograafilise ülemineku varast ajastust ja peresisese sündimusreguleerimise kasutuseletulekut üheaegselt rahvastikuarengu pioneeriikidega Põhja- ja Lääne-Euroopas, ei küündinud juba sajandivahetusel sündinud Viljandimaa

LASTE ARV EMA VANUSETI
Viljandimaa 1989

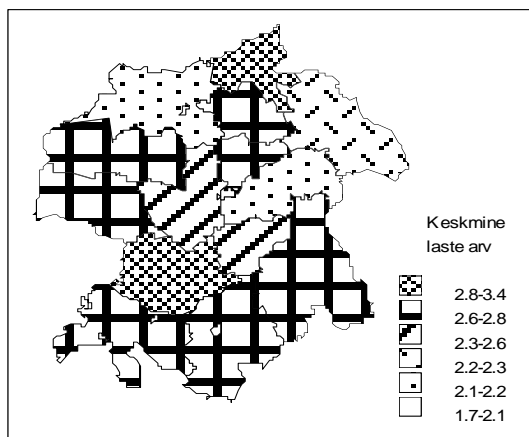
põlvkonnad taastetasemeni. Arvtabelite kohaselt on 1940 aastate põlvkond Viljandimaal ainus, kes sel sajandil taastepiirini on küündinud. Raske oleks arvata, et just see sõjaaastate põlvkond oleks nautinud inimsõbraliku ühiskonna poolt kindlustatud lapsepõlve, ainelist heaolu või hiljem, 1960 aastatel riikliku rahvastikupoliitika hüvesid. Ometi on just selle põlvkonna elukäik olnud selline, mida rahvastikutaaste seisukohalt tänases Eestis ideaalilaadseks peetakse.

Naabermaade hulgas ringi vaadates tuleb sündimustaseme pikaajalise madaluse kõrval tõdeda Eesti põlvkonnasündimuse märkimisväärset ajalist püsivust, mis ühelt poolt tuleneb siinsest varajasest demograafilisest üleminekust, teisalt aga sõjajärgse *baby-boomi* puudumisest ning sündimuse stabiilsusest 1970-1980 aastatel. Samuti ilmneb sündimuskäitumises selge sarnastumistendents. Kogumiku andmetel piirdub valdav enamus (kaks kolmandikku) Viljandimaa naisi ühe-kahe lapsega, viimastel kümnenditel on kõige soositum kahelapseline perekond. Vanemates põlvkondades võis täheldada ühelt poolt ligi veerandini küündivat lastetust ning teisalt arvestatavat paljulapseliste hulka. Nooremate naiste seas on lastetuid tublisti vähem, peegeldades rahvastikuarengu üldist suundumust sündimus- ja abielukäitumise omavahelise seose nõrgenemisele ning kummagi iseväärtustatuse kasvule. Muu hulgas avaldub see vallassündimuse suurenemises, erinevalt varasemast ei eelda lapse saamine seadusliku abielu sõlmimist. Kuivõrd põlisrahvastiku nooremates põlvkondades algab enam kui üheksa kümnendikku esmasrasedustest väljaspool juriidilist abielu, siis paistab seos lapse sünni ja abiellumise vahel olevat paljudel juhtudel pigem vastupidine. Muidugi ei tähenda see, et lapsed sünniksid üksikemadel, ligikaudu 90 protsenti vallassündidena registreeritud lastest elab tegelikult mõlema vanemaga [Katus, Puur, Sakkeus 1995a].

Sünnijärjestuse homogeniseerumise taustal tunduvad Viljandimaa sündimuse piirkondlikud erisused püsivad. Maaelanikkonna sündimus on olnud läbi kõigi põlvkondade 20-30 protsenti võrra kõrgem kui linnas. Samuti on olnud see pidevalt küllaldane lihtsa rahvastikutaaste tagamiseks, linnas seevastu ei ole taastepiirini jõudnud ükski põlvkond. Erisuse on tinginud ühelapseliste ning kolme- ja enamalapseliste suuresti erinevad proportsioonid linna- ja maarahvastiku hulgas. Mõnes vallas (Abja, Kõpu, Olustvere, Saarepeedi, Suure-Jaani, Vastemõisa) küünib kolme- ja enamalapseliste naiste osakaal kahe viiendiku piirimaile, Viljandis kohtab lasterikkamaid naisi kaks korda harvemini. Jäägu siinkohal kõrvale arutus kõnealuse sündimuserisuse võimalikest põhjustest, rahvastikukao ärahoidmiseks on see eeldanud pidevat sisserännet linnadesse. Kõrvaloleval kaardil on sündimuse piirkondlik erisus välja toodud Viljandimaa kõige lasterohkema põlvkonna (1940-1949 sündinud) kaudu. Viljandimaa kõrg- ja keskhariidusega naiste sündimuskäitumine omavahel märkimisväärselt ei erine, samas vähem koolitatute hulgas võib täheldada kolme- ja enamalapseliste sagedasemat esindatust, mis püstitab küsimuse sotsiaalkihtide erinevast taastootmisest. Nimetatud teemavaldkonna sügavamaks käsitlemiseks on muidugi tarvilik üksikasjalikum teave, mida saavad pakkuda küsitlusuuringud.

1940-49 SÜNNIPÕLVKONNA LAPSESUS

Viljandimaa 1989

Nagu teada, on sündimustase üheksakümnendatel aastatel Viljandimaal nagu mujalgi Eestis tublisti langenud. Tänapäevale järgnevad viis kuni seitse aastat annavad vastuse, kas praegu sünnitusikka jõudnud põlvkonnad toovad viimasel poolsajandil valitsenud sündimustrendi stabiilsusse pöörde või mitte. Lähiajal määrab sündimuse peajoone seejuures mitte noorte ega paljulapseliste, vaid juba üht last omavate perede edasine käitumine. Olles loobunud teisest lapsest oma elu kahekümnendatel aastatel võivad nad selle hiljem tasa taha, kuid võivad sellest ka lõplikult loobuda. Sõltumata edasisest trendist on 1990 aastate

sündimuslangus rahvastiku vanuskoostises juba fikseerunud ning jääb sinna vähemalt 70-80 aastaks.

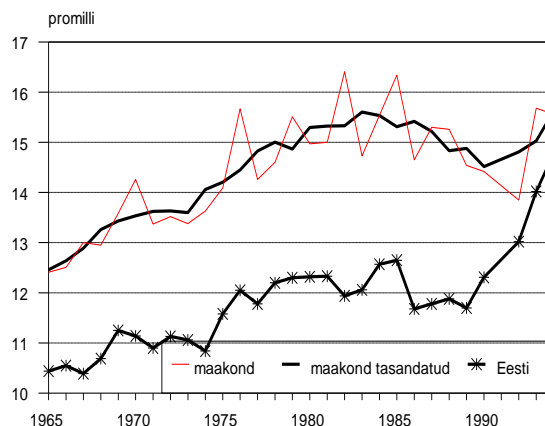
1.3. Suremus

Surmajuhtude arvu dünaamika seisukohalt võib käsitletava ajavahemiku jagada kaheks alaperioodiks. Kaheksakümne date aastate algupooleni surmade arv maakonnas aegamööda suurenes, ulatudes mitmel järjestikusel aastal tuhande juhuni. Kümnendi lõpul ilmutas surmade arv ajutiselt stabiliseerumise märke, et 1990 aastatel taas suureneks. Kuivõrd üheaegselt surmajuhtude sagenemisega Viljandimaa rahvaarv kahanes, toimus suremuse üldkordaja tõus veelgi kiiremini. Surmajuhtude arvu ega

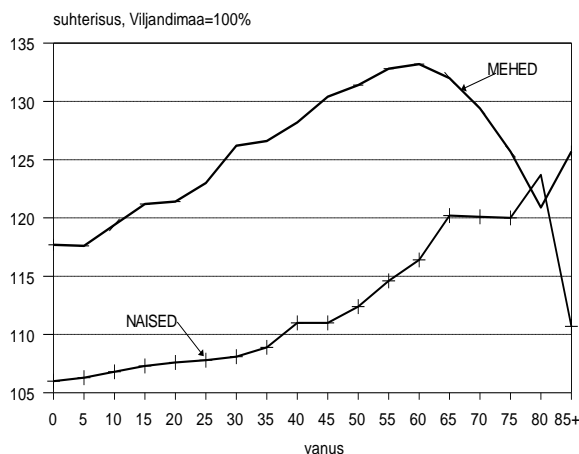
üldkordaja kasvust ei saa siiski teha järeldust nagu oleks rahvastiku tervises seisund maakonnas tingimata halvenenud, teadupärast sõltub üldkordaja lisaks käsitletavale protsessile veel rahvastiku vanuskoostisest. Viimase osas on eeskätt tähtis vanemaealiste osakaal, sest nende hulgas on suremisintensiivsus mitmekordselt kõrgem. Viljandimaal saavutas 60-aastaste ja vanemate osakaal kõrgpunkti 1976 aastal, üle 70-aastaste oma aga vastavalt kaheksakümne date algul. Sealpeale on vanurite suhtosa maakonna rahvastikus alanenud, mis väljendub ka surmade arvus ja suremuskordaja dünaamikas. Peamiselt rahvastiku vanuskoostisest tingituna on Viljandimaa suremuse üldkordaja olnud märkimisväärselt kõrgem Eesti keskmisest, erinedes sellega samalaadsete sündimusnäitajate vahekorras. Samuti seletavad vanuskoostise erisused ka suurema osa suremuskordaja piirkondlikust variatsioonist, mistõttu kõrge suremuse üldkordaja poolt silmapaistvad Mõisaküla ja Suure-Jaani on vaevalt kõige ebatervislikumad linnad Viljandimaal.

Tugeva vanussõltuvuse tõttu kasutatakse suremuse iseloomustamiseks rahvastikuteaduses tavapäraselt elutabelimeetodit, mis võimaldab kõrvale jätta rahvastikukoostise mõju. Õnnetuseks oli NLiit liiga suur, et iga maakonna kohta elutabeleid teha, nõnda on Viljandimaa kohta koostatud elutabel vaid ühel korral, kuid see-eest ÜRO standardmetoodikat rakendades [EKDK 1994a]. Nende tabelite kohaselt oli keskmine eluiga Viljandimaa meestel 63.4 ja naistel 74.6 aastat (1986-1991). Olles Eesti niigi kehvast keskmisest enam kui kahe aasta võrra lühem, annab see Viljandimaa meeste tervises seisundist tõepoolest murettekitava pildi. Üksnes Lääne-Virumaal oli meeste eeldatav eluiga Viljandimaast lühem. Naiste puhul piirdub mahajäämus Eesti keskmisest ühe aastaga ning maakonna positsioon on vastavalt parem. Maakonna piires paistab oma eluea lühidusega eriti silma maarahvastik: 61.6 aastat meestel ja 73.0 aastat naistel, linnaelanike eluiga oli vastavalt 65.5 ja 76.4 aastat. Võrrelduna omal ajal Eestiga sarnase ja nüüd Euroopas pikaalisuse poolest tuntud Islandiga, ilmnevad juuresolevalt jooniselt selgesti Eesti suremuse kaks põhilist tunnusjoont. Meeste liigsuremus kumuleerub keskeas, eriuuringute puudumise tõttu pole ainult täpselt teada, kas süüdi on naised, viin või midagi muudi. Naised paistavad ümbritsevaga oma aktiivsel eluperioodil palju

SUREMUSE ÜLDKORDAJA
Viljandimaa 1965-1994

KESKMINE EELDATAV ELUIGA
Viljandimaa 1986-91 ja Island 1989-90

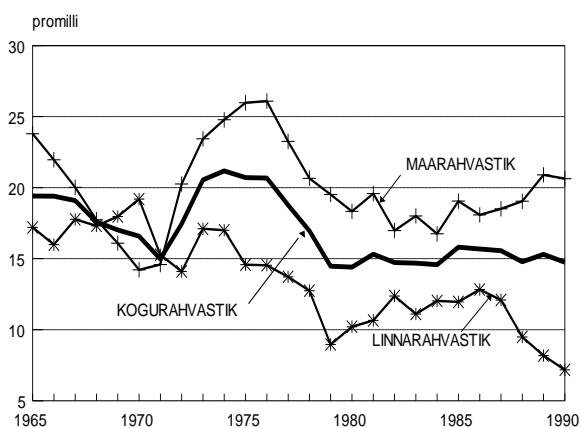
paremini kohanenud olevat, kuid seni on toimumata Põhja- ja Lääne-Euroopale nii iseloomulik vanurisuremuse alanemine.

Maakondliku suremusandmestiku üldise vanuspuudulikkuse kiuste on ühe earühma, nimelt imikuea suremusarengut võimalik siiski ka trendina jälgida. Üldsotsiaalse progressi ilminguna langes imikusuremuse tase demograafilise ülemineku käigus mitmekümnekordselt ja tänaseks on sellest kujunenud suhteliselt harvaesinev rahvastikusündmus. Juba maakonna tasandil omandavad arvestatava mõju juhuvõnked, mis teevad trendi jälgimise tülikaks. Sellest ülesaamiseks on imikusuremuskordajat viieaastase liikuvkeskmisega tasandatud, kuid sellele vaatamata jääb juhuvõngete amplituud väiksemate haldusüksuste puhul järeltulete tegemiseks liiga suureks. Enam-vähem ühtides Eesti-keskmise trendiga, on Viljandimaal kuuekümnendate aastate keskpaigast tänaseni toimunud imikusuremuskordaja vähenemine 20 promillilt 15 promilli piirimaile. Muidugi tuleb langust hinnata positiivselt, kuid saavutatud muutus on olnud tunduvalt tagasihoidlikum kui arenenud maades, praegu on Eesti imikusuremus ligi kolm korda kõrgem kui näiteks Põhjamaades. Imikusuremuse maakonnasisese variatsiooni puhul pälvib kindlasti tähelepanu linna- ja maarahvastiku suur erisus. Kui 1970 aastate keskpaigani oli imikusuremuse tase Viljandimaa linnades ja maal veel lähedane, siis edaspidi on olukord selgesti linna kasuks pöördunud. Kogu imikusuremuse langus ongi Viljandimaal tegelikult saavutatud linnarahvastiku arvel, maal on näitaja tase jäänud peaaegu muutumatuks. Kaheksakümnendate aastate teisel poolel püsis imikusuremus Viljandimaa linnades ligi kaks korda madalamal tasemel kui maal. Valikuuringutele tuginedes paistab, et vähemalt üldise Eesti probleemina tuntud abortide reproduktiivtervist kahjustava mõjuga siin tegemist ei ole, sest viimast kasutatakse maal reeglina harvemini [Katus, Puur, Sakkeus 1995a].

Tuginedes eeltoodule võib rahvastiku halba terviseseisundit ning selle väljenduseks olevat kõrget suremust pidada üheks kõige tõsisemaks rahvastikuprobleemiks Viljandimaal. Eesti kohta tervikuna on teada, et sarnaselt paljude Ida-Euroopa riikidega pole keskmine eluiga siin alates 1950 aastate lõpust oluliselt pikenenud, meeste osas on vahepeal tegemist olnud koguni tagasilangusega. Võrdselt mõtlemapanev peaks olema suremustüübi muutus, millega seoses on Eesti meeste suremuspilt omandanud arengumaa tunnusjooni [Katus, Puur 1991]. Viimaste aastate andmed räägivad koguni eluea täiendavast langusest 1990 aastate algul, tuues niimoodi kaasa rahvastikukriisi. Surmapõhjuste struktuur Eestis arenenud riikidest põhimõtteliselt ei erine, probleem taandub inimeste kiiremale läbikumumisele ning ühtede ja samade surmapõhjuste varasemale mõjulepääsemisele [Leinsalu 1993].

epidemioloogide poolt süstemaatilistest maakonnakäsitlust leidnud vähisuremus [Thomson, Rahu, Aarelaid, Gornoi 1996].

IMIKUSUREMUSKORDAJA
Viljandimaa 1965-1990

liikumisest Euroopa suunas.

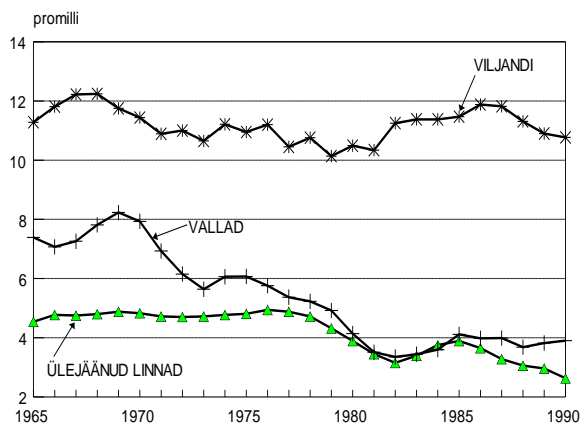
Olukorra parandamiseks vaevalt lihtsaid retsepte leidub ning rahvastikuprotsesside suure inertsus tõttu ei saa ka peatset edu loota. Tervise kumulatiivne iseloom lubab pööret paremusele oodata alles pärast seda, kui ühiskondlike olude stabiilsus ja saavutatud heaolu hakkab toimima läbi mitmekümneaastase põlvkondliku kogemuse. Seni tuleb osata arvestada liigsuremuse mõju ka suhteliselt tervishoiukaugetele elualdkondadele, mille näitena olgu toodud eluea soodisproportsioonist johtuv väga kõrge üksikute osakaal vanemaaliste naiste hulgas. Arusaadavalt ei luba tänased tervisenäitajad rääkida Eesti

1.4. Abielu ja perekond

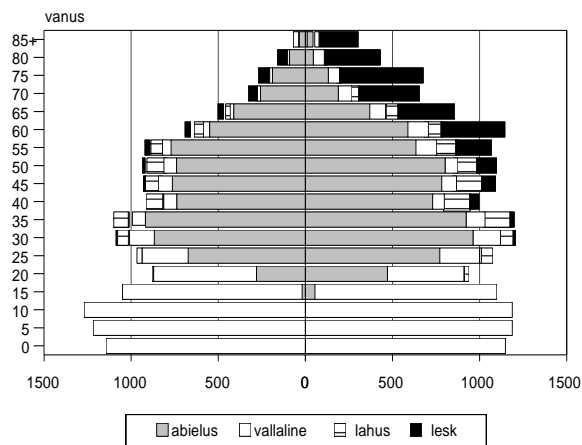
Viljandimaal on sõlmitavate abielude arv alates kuuekümnendate keskpaigast järk-järgult langenud. Koos korduvabiellumistega registreeriti maakonnas varem aastakeskmiselt 400-450 abielu, käsitletava perioodi lõpuks on see arv langenud kahe ja poole sajani. Abielude arvu vähenemist järgides iseloomustab samalaadne langustendents ka abiellumuse üldkordajat. Kuivõrd aktiivses abiellumiseas oleva 20-30-aastase rahvastiku osakaal kuni kaheksakümnendate aastate keskpaigani Viljandimaal tõusis, siis võib tegelikkuses oletada veelgi kiiremat abiellumisintensiivsuse vähenemist viimasel kümnendil. Muidugi ei tohi unustada, et Eesti sündmusstatistikas leiavad kajastuse üksnes registreeritud kooselud. Kuna teadaolevalt on vabaabielu põlisrahvastiku nooremates põlvkondades kiiresti kasvanud, eriti esmakooselu algusvormina, siis võib abiellumusnäitajate languse taga näha ennekõike kooseluvormide mitmekesisuse suurenemist kui rahvastiku vallalisuse kasvu [Vikat 1994]. Ilmselt on Eesti abielustatistika tegelike protsesside kajastamiseks 20-30 aastat maha jäänud. Vabaabielu ja muude mitte-registreeritud kooseluvormide suurema populaarsusega Viljandimaal võib osaliselt seletada ka abiellumuskordaja püsivalt ligi kolmandiku võrra Eesti keskmisest madalam tase, milline vahe alles lähiaastate üldomase kiire langusega on kahanenud. Lahutuste arv on kogu käsitusajal olnud stabiilselt poolteistsaja juhtumi ümber, üldkordaja kuuekümnendate lõpul mõnevõrra tõusis.

Küllaltki omapäraseks osutuvad Viljandimaa abiellumus- ja lahutusnäitajate regionaalsed erisused. Tähelepanuväärne on Viljandi ligi kolm korda kõrgem abiellumuskordaja nii teiste linnade kui maarahvastikuga võrreldes. Maal oleks nagu veel kuuekümnendatel-seitsmekümnendatel abielusid sõlmitud, kuid kaheksakümnendaks on maarahvastiku tase ühtlustunud ülejäänud linnadega, erinedes Viljandist juba ligi neljakordselt. Ka lahutumuses vastandub pealinn nii maarahvastikule kui teistele linnadele: Viljandit iseloomustab tõusutrend, maal ja väikelinnades on lahutusnäitajad hoopis alanenud. Kuivõrd abiellumis- ja lahutusealiste rahvastikurühmade osakaalud sedavõrd ulatuslikeks erisusteks alust ei anna, jääb üle tõdeda perekonnaseisuprotseduuride juriidiliselt arvatavalt laitmatut, kuid statistiliselt ebakorrektselt registreerimist. Nõnda on tegelikust elust mahajäänud abielu- ja lahutusstatistika poolt tekitatud teiseks tõsiseks probleemiks piirkondlik andmevõrreldamatus.

ABIELLUMUSE ÜLDKORDAJA
Viljandimaa 1965-1990

RAHVASTIKU PEREKONNASEIS VANUSETI
Viljandimaa 1989

Ilmselt registreeriti suur osa maakonnainimeste abielusid ja lahutusi Viljandi linnas, paraku pole teada kas ka Pärnus, Tallinnas või mujal.

Rahvastikuseisundilise ülevaate pereprotsessidest annab loendus. 1989 aastal moodustasid abielu- ja vabaabieluinimesed Viljandimaa kogurahvastikust pisut vähem kui poole, vallalised kaks viiendikku, lesed kümnendiku ning lahutatud ja lahuselavad viis protsenti. Juuresolev rahvastikupuu näitab, et abieluinimeste osakaal saavutab kõrgtaseme kolmekümnenda eluaasta paiku. Pärast neljakümnendat eluaastat hakkab abielus olijate osatähtsus järk-järgult vähenema, esmalt lahutumuse, vanemas eas aga leestumuse tõttu. Peegeldades Eestis sajandi keskpaigani valitsenud nn Euroopa abiellumustüübi ning sõja järelmõjude kadumist, näitab loenduspiilt kooselusuhetest kõrvalejäänud rahvastikuosa vähenemist. Teiseks märkimisväärseks tendentsiks on lahutuse tõttu üksikuks jäänute osakaalu pidev kasv, tulevikku viiduna tähendab see lahutunute osakaalu jätkuvat suurenemist rahvastikus. Nagu mujalgi Eestis, nii võib ka Viljandimaal tähele panna ebavõrdsetest elueaväljavaadetest tulenevat erisust meeste ja naiste perekonnaseisus. Et leski leiab meeste seas üle kuue korra harvemini kui naiste hulgas, teeb selline olukord valdavaks Viljandimaa naisprobleemiks üksikvanuritega seonduva [Sakkeus 1995b].

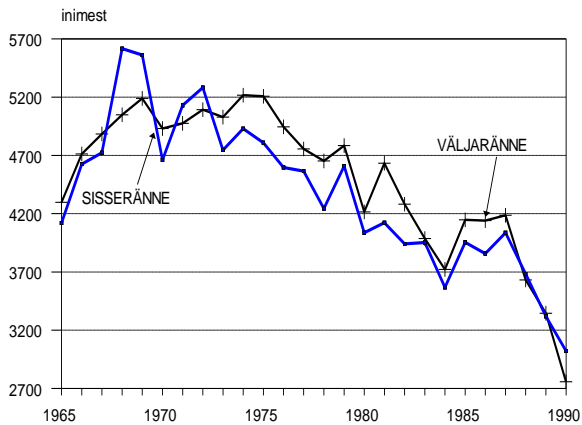
Vastandina sündmusstatistika poolt pakutud pildile, näivad loendusandmete järgi Viljandimaa rahvastiku abielukäitumise piirkondlikud erisused võrdlemisi tagasihoidlikud. Tulenedes vanuskoostise omapärast ületab Viljandimaa linnarahvastiku abielulisus mõnevõrra maarahvastiku oma, väiksemate valikuvõimaluste või mingite muude asjaolude tõttu kohtab maal seevastu sagedamini vallaliseks jäänuid. Kuivõrd vanemaealiste abieluinimeste toimetulek on teadaolevalt parem kui üksikutel, tuleb arvestada sedalaadi rahvastikukoostise mõju sotsiaalteenuste regionaalsele tarvidusele.

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et kooseluvormide mitmekesisuse suurenemisele vaatamata on perekond oma tähenduse rahvastiku järjepidevuse kindlustamisel säilitanud. Endiselt pärinevad seitsmest allikast rahvastik omanäoliseks vormiv kultuur, sotsiaalsed normid ja käitumiseelistused. Niisiis on perekonnateave oma kaugelt laiema sotsiaalse tähenduse tõttu pigem tähtsust suurendamas kui kaotamas, näiteks sõltub rahvastiku perekonnastruktuurist eluaseme ning püsitarbeesemete tarvidus, samuti on perekonnal asendamatu osa eakate inimeste, vaegurite ning teiste piiratud teovõimega rahvastikurühmade toimetuleku tagamisel.

1.5. Ränne ja paiksus

Eestile tervikuna iseloomuliku kuuekümnendate aastate teise poole rändevoogude kasvu järel algas kestev rände vähenemine, mis on olnud tunnuslik ka Viljandimaale. Käsitlusaluse perioodi rändevoogude kõrgtasemega seitsmekümnendate aastate algul on sisse- ja väljaregistreeritud inimeste arv sealtpeale vähenenud ligi kaks korda. Kaheksakümnendate aastate lõpul alanud ja üheksakümnendatel süvenenud elukohavahetuste arvu hüppeline langus on olnud statistilise iseloomuga ning trendina varasemaga mittevõrreldav. Alati tõsiseks probleemiks olnud juriidilisele sissekirjutusprotseduurile põhineva statistika lahknevus tegelikest rändeprotsessidest saavutas ulatuse, mis muutis vastava andmestiku analüüsikõlbmatuks. Sisuliselt mitteametlikult, sissekirjutusel põhinev rahvastikustatistika muutus 1992 aastast ka juriidiliselt naeruväärseks, peale Riigikogu otsust sissekirjutus kui nõutav lubatäht tühistada.

SISSE- JA VÄLJARÄNDEVOOG
Viljandimaa 1965-1990

Kogu käsitletava perioodi jooksul on juriidikale toetava andmestiku ja selle omapärase statistilise kasutusviisi (haldusüksuste piires nagu ka maakonna maahaldusüksuste vahel toimunud elukohavahetusi ei arvestatud ränneteks) tõttu on rändeintensiivsus olnud oluliselt alandatud. Ometi on intensiivsuse muutused ajas võrreldavad, kuivõrd 1990 aastateni kehtisid ühed ja samad arvestusreeglid ja statistiline viga on põhimõtteliselt sama. Öeldule toetudes võib eelnimetatud rändevoogude vähenemist pidada tõepäraseks, vaevalt aga oli seda rändeintensiivsus perioodi alguses või lõpus.

Maakonna sündmusstatistika toob esile traditsioonilised suunaerisused linna ning maahaldusüksuste rändeptsessides. Linnarahvastikku

tervikuna, eelkõige aga Viljandit, Abja-Paluoja, Karksi-Nuiat ja Võhmat on iseloomustanud valdav sisseränne, maarahvastik tervikuna on kogu käsitletu perioodi jooksul aga rände tõttu vähenenud. Nagu mujalgi Eestis, ilmneb siiski ka Viljandimaal vaadeldava ajavahemiku lõpupoole tendents linna- ja maavahelise rändevoog tasakaalustumisele. Mõnevõrra lihtsustades tundub linnarahvastikku iseloomustavat kõrgem rändeintensiivsus, kuid see võib vabalt olla ka statistilise iseloomuga.

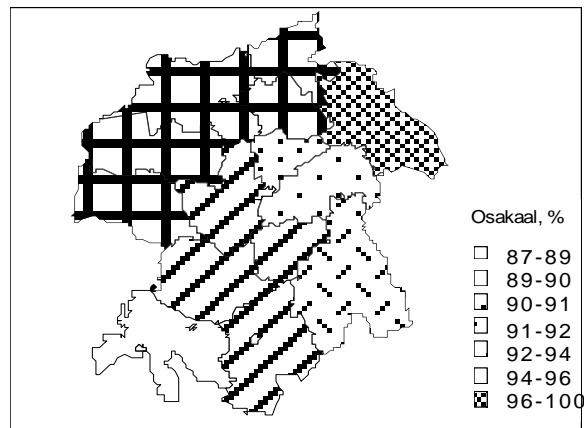
Maakonnatasandi ja väiksemate haldusüksuste käsitlemisel omab sündmusstatistikast suuremat tähendust rahvaloendus. Eesti käekäigu seisukohalt on rändetunnustest keskne rahvastiku põlisus, mis kätkeb endas sünni- ja elukohamaa vahekorda. Muidugi pole põlisuse seisukohalt oluline niivõrd formaalne sünnikohafakt, vaid teatud kindlat tüüpi geosotsiaalne keskkond, milles toimub esmane sotsialiseerumine lapseas. Kui hilisema elukohavahetusega kaasneb sattumine sünnijärgsest erinevasse keskkonda, seisab inimesel ees teistkordne sotsialiseerumine. Selle eel kuulatakse mittepõliste ehk sisserännanute hulka.

Käesolevas kogumikus mõeldakse põlisust riigisündinu ja välissündinu tunnuse kaudu, mis juba nimetuse läbi viitab põlisuse arvestamisele vaid ühe põlvkonna piires. Tundub, et Viljandimaad puudutasid sõjajärgsed sisserändelained ida-aladelt üksnes tagasihoidlikult ja välissündinute osakaal maakonnas on jäänud kümnendiku piirimaile. Eesti paljurahvuselises kontekstis on see muidugi vähe, kuid samas kindlalt rohkem kui näiteks immigratsiooniprobleemide üle muret tundval Saksamaal, Prantsusmaal või Inglismaal [Sakkeus 1995a]. Sisserände ajastust peegeldavalt on välissündinute arvukaim põlvkond sündinud põhiliselt 1920 aastatel, ootuspäraselt on nende enamik koondunud Viljandisse, kuid ka Mõisaküla linn ning Abja ja Viiratsi vallad paistavad silma välissündinute keskmisest kõrgema osakaaluga.

Lokaalsemalt käsitleb sünni- ja elukohta seost paiksus. Kuivõrd enamus inimesi on elu jooksul mingil põhjusel ikka elukohta vahetanud, moodustavad ühes ja samas paigas elavad inimesed rahvastikus vähemuse. Viljandimaal jääb nende osakaal täiskasvanute hulgas tervikuna veerandi piirimaile. Tänapäevaste keskealiste põlvkondade paiksus on märgatavalt väiksem nende vanemate omast: 80-aastaste viljandimaalaste hulgas ulatus sünnipaiksete osakaal ligi kahe viiendikuni. Lühipaiksete, elupaigas vähem kui 25 aastat elanute kontsentratsioon on suurim 20-40 aastaste vanusrühmas. Peegeldades rändeintensiivsuse elutsüklilist vähenemist, hilisemates vanusrühmades põlvkonnapaiksete osakaal kasvab; eakamat linnarahvastikku iseloomustab kõrgem põlvkonnapaiksete, maarahvastikku aga sünnipaiksete osakaal. Maakonnasisestest erisustest on märkimisväärne kõrge sünnipaiksete osakaal Mõisakülas ja Suure-Jaanis, lühipaiksete osakaaluga paistavad silma hiliskasvulised Karksi-Nuia ning Võhma, maahaldusüksustest Paistu, Pärsti, Saarepeedi ja Viiratsi. Piirkondlikel paiksusvõrdlustel ei tohi muidugi unustada paiksuse nagu mistahes muu rahvastikutunnuse tugevat vanussõltuvust.

RIIGISÜNDINUTE OSAKAAL

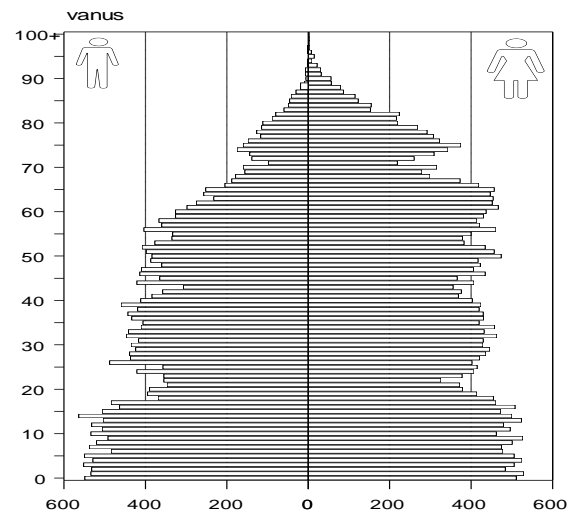
Viljandimaa 1989

1.6. Rahvastiku vananemine

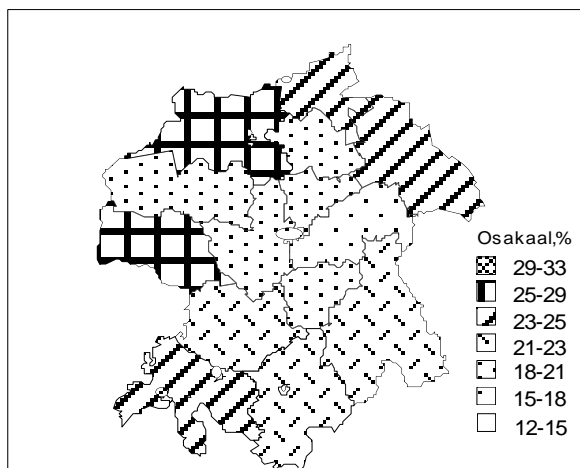
Sündimus, suremus ja ränne kujundavad aja jooksul rahvastiku vanuskoostise, mis tänapäevase rahvastikutaaste juures akumulereib möödunud 70-80 aasta jooksul asetleidnud protsesside iseloomu. Järgpidevuse kandjana avaldavad sõjaeelsed rahvastikuprotsessid mõju Viljandimaa rahvastikuarengule veel järgmiselgi sajandil. Sündimustase määrab terveks inimeaks ette põlvkondade proportsioonid, mida märkimisväärselt saab mõjutada üksnes sõdade ja muude demograafiliste katastroofide abil. Kuigi väga inertne, allub rahvastiku vanuskoostis pikemas ajaperspektiivis kindlatele seaduspärasustele, mille kohaselt demograafilise ülemineku ning modernse taastetüübi kinnistumisega kaasneb rahvastiku vananemisena tuntud protsess. Vananemise käigus teiseneb põhimõtteliselt ja pöördumatult laste, täiskasvanute ning vanemaealiste vaherkord rahvastikus, kvantitatiivselt võib protsessi määratleda vanurite, tavapäraselt 60- või 65-aastaste ja eakamate inimeste osakaalu suurenemisena. Vanusega on seotud perekonna loomine, hariduse omandamine, tööleasumine ja pensionileiirdumine, vajadus mitmesuguse sotsiaalse toetuse järele, lühidalt inimese sotsiaalne roll ja koht ühiskonnas üldse. Loetletu läbi omandab vananemine puhtdemograafilisest märksa laiemat tähendust. Rahvastikuvananemise süvenedes tekib muuseas vajadus poliitika järele, mis kohandaks erinevaid ühiskonnaelu valdkondi muutunud olukorrale.

Nagu Eestis tervikuna ulatub ka Viljandimaal rahvastikuvananemise algperiood tagasi 19. sajandi keskpaika, mil sündimus ja suremus hakkasid pikkamööda vähenema [Katus 1995]. Varase demograafilise ülemineku tõttu leidsid suuremad muutused rahvastiku vanusjaotuses aset juba eelmise sajandi teisel ning käesoleva sajandi esimesel poolel. Nii näiteks moodustasid 65-aastased ja vanemad juba 1934 aastal 11.9 protsenti maakonna kogurahvastikust, mis Euroopa Nõukogu demograafia aastaraamatu järgi on

VANURITE OSAKAAL

Viljandimaa 1989

rohkem kui praegu Poolas ja Leedus, Venemaast rääkimata [Council of Europe 1996]. Kuni 1960 aastate lõpuni suurenes vanurite osakaal jõudsalt, saavutades kõrgpunkti 1970 aastatel, mil vanuriikka jõudsid Eesti üle aegade arvukaimad rahvastikupõlvkonnad. Kuivõrd sajandi alguskümnendite sündimust peegeldades on järgmised vanuripõlvkonnad väiksearvulisemad, asendus rahvastiku vananemine sealtpeale mõningase noorenemisega. 1979 aasta loendusel moodustasid eakad 20.8 protsenti elanikkonnast, 1989 aastaks oli nende osakaal langenud 20 protsendini. Juuresolev joonis esitab Viljandimaa rahvastiku vanuspuu viimase rahvaloenduse seisuga, millel on kokkuvõtlikult kajastunud maakonna demograafiline areng Esimesest Maailmasõjast saadik.

võrreldes kõrgem tööealiste ning madalam laste ja vanurite osakaal. Linnade kasvus olulist osa etendanud sisseränne tõi endaga kaasa tööealiste osatähtsuse suurenemise, sest migrantide hulgas domineerivad just need vanusrühmad. Oma osa on koostiserisuste tekkimisel võinud olla ka maapiirkondade kõrgemal sündimusel. Linna- ja maarahvastiku vanuskoostise erisus saavutas maksimaalse ulatuse 1950-1960 aastatel. Järgnevatel aastatel on areng juba kulgenud linna- ja maarahvastiku vanuskoostise ühtlustumise suunas.

Kogu vaadeldava perioodi vältel on Viljandimaa linnarahvastiku püsivaks omapäraks maaelanikkonnaga

Piirkondlikult võib Viljandimaa elanikkonna vanuskoostises kohata suuri kontraste. Nagu rahvastikutaaste puhul, nii ka vanuskoostise poolest paigutuvad maakonna linnad ja alevid teljele, mille ühes otsas on Mõisaküla ja teises Karksi-Nuia. Mõisakülas moodustavad vanurid enam kui 30 protsenti rahvastikust, Karksi-Nuias on vastav näitaja vaid 12.2 (1989). Laste osakaal on Mõisakülas 19.1 protsenti, Nuias aga 27.7 protsenti. Valdadest paistavad rahvastiku kõrgema vananemisastme poolest silma Abja, Halliste, Kolga-Jaani, Kõo, Kõpu, Polli, Suure-Jaani ja Tarvastu vald. Teadupäraselt nõuab demograafiliselt arenenud rahvastik muude võrdsete tingimuste korral omavalitsustelt enam tähelepanu tervishoiu ja vanurihoolduse küsimustele, sealhulgas läbi kohalike eelarvete kujunemise. Vanuskoostise erisuste mõju on pikaajalise iseloomuga, mille tõttu nimetatud haldusüksuste rahvastik suure tõenäosusega kahaneb. Mitmekesisest lisateavet piirkondliku rahvastikuvananemise kohta leiab asjahuviline Eesti Vanuriuuringu standardtabelitest [Katus, Puur, Sakkeus 1995a].

Viimaste aastate muutustest on rahvastiku vanuskoostisse kahtlemata kõige sügavama jälje jätnud sündimuse äkklangus. Kulgedes järk-järgult läbi ühiskonna erinevate struktuuride, alates lasteaiast täna ning lõpetades 21 sajandi vanadekoduga, sunnib põlvkondade suuruses toimunud nihe sotsiaalseid institutsioone endaga

kohanema [Katus, Puur, Sakkeus, Vikat 1991]. Kuivõrd välispäritolu rahvastiku osakaal on Viljandimaal Eesti mõistes tagasihoidlik, pole põhjust pikemalt peatuda rahvastikuvananemise sellelaadilisel heterogeensusel, mis Eesti kogurahvastiku puhul on esmane.

1.7. Rahvus ja keel

Enne sõda paistis Eesti Euroopa riikide hulgas silma oma etnilise homogeensuse poolest. Teises Maailmasõjas, mille käigus Eesti kaotas suurema osa oma ajaloolistest põlisvähemustest, niisugune tunnusjoon koguni süvenes. Eestlased moodustasid siis kogurahvastikust 97.3 protsenti [Katus 1989b], seetõttu langeb mitte-eestlaste rühm täna peaaegu täpselt kokku välissündinute ja nende järelpõlvega, eestlased on aga pea ainukeseks põlisrahvastiku esindajaks. Selline kokkulangevus on soodustanud rahvus- ja põlisusmõiste segiajamist, mis omakorda on viinud kummagi rahvastikutunnuse poolt kantud põhimõtteliselt erinevate sotsiaalprobleemide väärkäsitlusele. Segadus on üsna kahetsusväärne, kuivõrd rahvastiku põlisuskriisi kõrval on ka rahvusküsimused nüüdis-Eestis küllalt olulised. Tuleb tähele panna, et meil levinud ainult enesemääratlusele tuginev rahvuskäsitlus osutub kitsarinnaliseks võrreldes näiteks Euroopa Nõukogu arusaamaga, mille kohaselt enesemääratlus on vaid üks viiest rahvust defineerivast rahvastikutunnusest.

Võrreldes mitmete teiste Eesti piirkondadega on Viljandimaa sõjajärgsest immigratsiooniprotsessist märksa vähem puudutatud. Mitte-eestlaste rahvastikurühma järsk kasv leidis aset esimestel sõjajärgsetel aastatel, hilisemad kümnendid ei ole sellele praktiliselt lisa toonud: 1959 aasta loendus fikseeris Viljandimaal mitte-eestlaste osakaaluks 9.9 protsenti (tolleaegsetes piirides), 1989 aasta loendusel oli vastav näitaja 9.2. Nii paistavad sõja järel Viljandimaa rändeptsessid olevat teiste Eesti piirkondadega küllalt sarnased, viimase

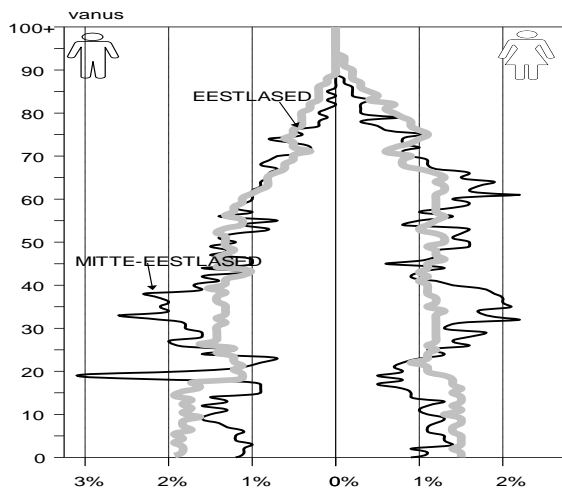
RAHVASTIKU RAHVUSKOOSTIS

Viljandimaa 1989

kolme kümnendi jooksul aga on toimunud eristumine. Viljandimaa mitte-eestlasi iseloomustab venelaste suhteliselt madal osakaal ning soomlaste esinemine teise rahvusrühmana venelaste järel. Viljandimaa mitte-eesti rahvastikurühma madala osakaalu taustal on selle kujunemisel siiski olnud määravaks rändeptsessid, nõnda ületavad piiriäärseid lätlasi arvukuselt nii venelased, soomlased, ukrainlased kui sakslased, kelle emamaaga pole Viljandi maakonnal ühist piiri. Kokku võib maakonnast leida enam kui neljakümne rahvuse esindajaid.

RAHVASTIKU SOOVANUSKOOSTIS Eestlased ja mitte-eestlased Viljandimaa 1989

Mitte-eestlaste vanuskoostise põhijooneks on selle ebahütlus, kus täisealiste vanusrühmade suuruses võib leida kahekordseid erisusi. Üleesindatud on kolmekümne- ja kuuekümnendaastaste vanusrühmad, samas kui 40-50-aastasi on hoopis vähem. Samuti viitab madal laste osakaal mitte-eestlaste rahvastikutaaste ebakorrapärasusele. Rahvastiku vanuspuul torkab silma sõjaväealiste meeste pea kolmekordne ülekaal samaealiste naistega võrreldes; asjastu vitatu võib selle soovanuserisuse alusel tuvastada vene sõjaväeosade dislokatsiooni. Kokkuvõttes iseloomustab Viljandimaa mitte-eestlaste soovanuskoostis tüüpilist immigrandikooslust, millel pole midagi ühist rahvustunnusega.

Enesemääratluse kõrval teiseks tähtsaks, aga Eesti oludes võib-olla koguni peamiseks, tunnuseks rahvuse määramisel on emakeel. Emakeele järgi on Viljandimaa rahvastik etniliselt veidi homogeensem kui enesemääratluse kaudu mõõdetes. Eesti keel on emakeeleks 92.5 protsendil rahvastikust. Ülejäänud 7.5 protsendi puhul on valdavaks vene emakeel, teiste keelte osatähtsus jääb poolteise protsendi piirimaile. Emakeele ja enesemääratluse kooskõpsusel ilmneb, et Viljandimaa eristub mitmetest Eesti piirkondadest mitte-eestlaste mõneti suurema integreerituse poolest. Teema aktuaalsuse tõttu oleks maakonna ametivõimudel põhjust asja vastu sügavamalt huvi tunda, selgitamaks kas nimetatud protsessile on kaasa aidanud esimese sõjajärgse sisserändelaine üleesindatus, väiksemate rahvusrühmade kõrgem osakaal Viljandimaa mitte-eestlaste hulgas, domineeriv mulgi sotsiaalne keskkond või veel mõni tegur.

Ometi on Viljandimaa suhteliselt homogeenses keelekeskkonnas õnnestunud peaaegu pooltel mitte-eestlastel toime tulla ilma eesti keele oskuseta. Selline olukord oleks mõeldamatu mistahes Euroopa riigis, Eesti andmed kinnitavad umbkeelsete toimetulekut isegi valitsevalt teiskeelses ümbruses. Arusaadavalt seondub taoline võimalus NLiidu, mitte Eesti riigi olemasoluga, mis tekitab selles rahvastikurühmas paratamatut nostalgiat endiste aegade vastu. Siiski tuleb järelduste tegemisel arvestada, et loendus tundis huvi üksnes kahe paremini osatava nõukogude rahvaste keele vastu, eesti keele oskamine kolmanda keelena ei ole seetõttu kajastatud.

Maakonnasiseselt ei ole mitte-eestlased ei keele ega enesemääratluse järgi jaotunud ühtlaselt. Nagu sisserändevoole tavapärane, kontsentreerub suurem osa sellest linnadesse, Viljandimaal pole see kontsentratsioon siiski eriti tugev. Keskmisest enam kohtab teisi rahvusi Viljandis, Mõisakülas ja Võhmas, valdadest Abjas, Pärstis, Saarepeedil, Tarvastus ning Viiratsis. Viljandi, Abja-Paluoja ja Karksi-Nuia linnas moodustavad venelaste kõrval teise suurema rühma ukrainlased, Mõisakülas mõistetavalt lätlased, Suure-Jaanis ja Võhmas omapäraselt aga soomlased. Viimaste sarnane on olukord enamikus valdades, Olustveres on soomlased aga esimeseks rahvusvähemuseks.

Rahvuskoostise omapära tuleb eriti ilmekalt esile mitte-eestlaste suhte kaudu, kes on läinud üle eesti emakeelele. Valdades on ligikaudu pool mitte-eestlastest läinud üle eesti keelele (Olustveres 56, Kolga-Jaanis 49 ja Saarepeedil 48 protsenti). Nendest väärib erilist tähelepanu Saarepeedi, kus mitte-eestlaste osatähtsus on maarahvastiku keskmisest kõrgem. Linnadest on võrreldav Suure-Jaani (44), kuid seal on ka mitte-eestlaste osakaal väga madal. Omalaadsena paistab välja Kõpu vald, kus mitte-eestlaste osatähtsus on maarahvastiku keskmisest kõrgem, nende eesti keele oskus on aga pretseedenditult madalaim (16). Narva-laadne eesti keele oskuse tase on sedavõrd kummaline, et nõuaks lähemat uurimist. Viljandimaa kontekstis

erilaadne on ka Abja vald, mis eristub kogu maakonna, sealhulgas ka linnarahvastiku hulgas, kõrgeima eesti keelt mitte-oskava rahvastiku osakaaluga. Isegi Viljandi jääb selles suhtes Abjale alla.

1.8. Haridus

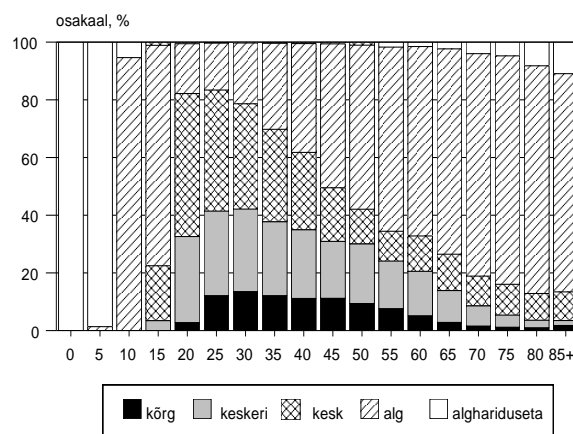
Haridus on üheks olulisemaks rahvastiku sotsiaalset potentsiaali iseloomustavaks näitajaks, eelkõige murrangulistel ajajärkudel kui tavapärastratifikatsiooninäitajatest on vähe abi. Lisaks osalemisvõimalusele erinevatel tegevus- ning kutsealadel sõltuvad haridusest inimese huvid, vajadused, väärtushinnangute struktuur, ning tegelikult sotsiaalsed valikud laiemalt. Pikaajaliste traditsioonide tõttu on haridus ka eesti rahva silmis olnud üheks ühiskondliku edenemise mõõdupuuks, mis viimasel ajal näib olevat oma vahepeal devalveerinud tähendust taastamas. Rahvastiku hariduskoostis määrab suures osas piirkonna majandusarengu eeldused.

Alustades haridusredeli kõige ülemiselt astmelt näeme, et 1959 aastal moodustasid kõrgharidusega mehed-naised maakonna rahvastikust kõigest 1.3 protsenti (tolleaegsetes piirides). Omajagu on haritlaste madalale osakaalule aidanud kaasa ka võimupoolsete repressioonide koondumine just sellele rahvastikurühmale [Katus, Puur, Sakkeus 1995a]. 1989 aastaks oli kõrgharitute osakaal rahvastikus kasvanud 6 protsendi piirimaile, absoluutarvuliselt oli kõrgema õppeasutuse lõpetanud üle kolme ja poole tuhande inimese. Ka haridusastmestiku järgnevate tasemeteni jõudnute osakaal on aja jooksul suurenenud, kuid suhteline juurdekasv on kesk- ja kutsehariduse puhul olnud tagasihoidlikum kui kõrgharidusel. Ehkki väheneva osakaaluga, moodustavad Viljandimaa rahvastikus senini kõige arvukama rühma alg- ja põhiharidusega inimesed. Minimaalseks on aja jooksul muutunud alghariduseta isikute rühm, mis koosneb valdavalt koolieelikutest ja esimeste klasside õpilastest.

Muidugi on hariduse põlvkonnaerisused suured, akumuloides endas Eesti hariduskorralduse muutusi enam kui kuuekümneme aasta jooksul. Liikudes nooremate vanuserühmade poole tõuseb kõrghariduse osakaal kuni 45-49 aastaste rühmani, stabiliseerudes sealpeale kümnendikuni piirimaile. Kümnendikuni ulatuv haritlaste osakaal põlvkonnas on ligi kaks korda madalam Eesti keskmisest, peegeldades hariduspotentsiaali ebaühtlast jaotumist. Peamiseks erinevuseks tänaste noorte ning nende vanemate vahel on keskhariduse levik. Alustades vanuskaala ülemisest otsast, on keskhariduse osakaal kuni 50-54 aastaste vanuserühmani tõusnud ainuüksi keskerihariduse lisandumise arvel, kasvatades keskharitute osakaalu kahe viiendikuni. Edasi on kasv olnud kiirem, jõudes kahekümne aasta jooksul 80 protsendini põlvkonnast. Ometi on nooremates põlvkondades ligikaudu 20 protsenti osanud kõrvale hiilida kohustusliku keskhariduse loosungilaadi omandamisest. Hariduskoostise võrdlus Põhja- ja Lääne-Euroopaga viitab tõsiasjale, et Eesti on paraku kaotanud haridust väärtustava rahvastiku käitumistaadi. Teisalt tuleb tunnistada meie hariduspoliitika ametkondlikkust, vastandina elutsüklikulist haridust eesmärgistavale riigipoliitikale.

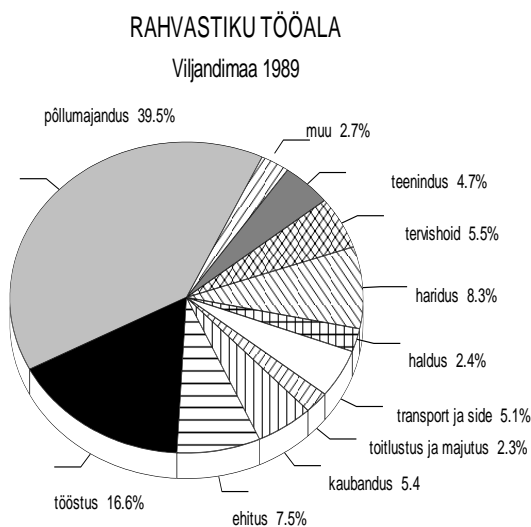
Maakonnasiseselt on ootuspärane kõrgema haridustasemega rahvastiku koondumine linnadesse, mis peegeldab ühelt poolt vastavate tegevusalade koondumist, teisalt ka samasuunalisi vanuskoostise erisusi. Linnade hulgas moodustab erandi Mõisaküla, kus näiteks kõrgharitute osakaal jääb maakonna keskmisest madalamale ning on võrreldav nõrgema hariduskontsentratsiooniga valdadega nagu Abja, Kõo, Kõpu,

RAHVASTIKU HARIDUS VANUSETI
Viljandimaa 1989

Saarepeedi ja Vastemõisa. Soolises plaanis on ka Viljandimaale iseloomulik hariduse naisestumine, mis väljendub naiste ülesindatuses kõrg- ning keskkhariduse omandanute hulgas. Eespool kirjeldatud põlvkonnaerisused võimaldavad ette määrata maakonnarahvastiku haridustaseme muutuse lähitulevikus: vanemate põlvkondade taandumisel ning uute pealekasvamisel Viljandimaa rahvastiku haridustase muudest asjaoludest olenemata tõuseb, viimaste aastate tendentse arvestades tõstab haridustaset suremus. Nii leiab ka Viljandimaa rahvastiku eriti lühikesel elueal positiivseid külgi.

1.9. Majandustegevus

Senise tööjõustatistika omapäraks Eestis on olnud jäägitu tuginemine ettevõtte/asutuse aruandlusele, milles ühe näitajana leidis kajastust aastakeskmise nimestikuline töötajate arv. Kuivõrd tööhõivealane informatsioon selles ühes arvus sisalduda ei saanud, on ainsaks allikaks rahvastiku majandustegevuse kohta loendusstatistika. Põhitegevuselt jaguneb rahvastik töötavaks ning mittetöötavaks; esimesena nimetatud rühm määrab maksubaasi suuruse, teisega on seotud mitmesugused sotsiaalkulud. Tuleb tähele panna, et alljärgnev kirjeldus kajastab 1989 aasta olukorda: ühelt poolt on rahvastiku majandustegevus tollase nõukogudeaegse korraldusega võrreldes oluliselt muutunud, teisalt aga sisaldab informatsioon palju sellist, mis inimest elutsükliliselt iseloomustades on küllalt püsiv (näiteks amet) või pakub olulist teavet

majandusülemineku lähte-eelduste kohta.

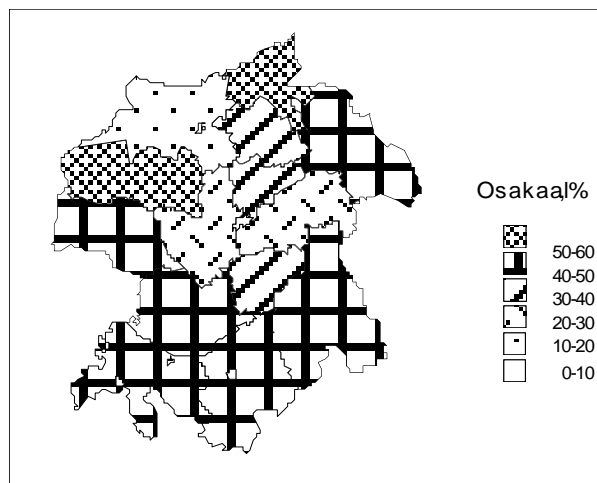
Viljandimaa rahvastikust moodustasid töötavad veidi üle poole ehk täpsemalt 52.7 protsenti elanikkonnast. Koolieelikud ning õpilased üheskoos moodustasid maakonna rahvastikust ligi kolmandiku, pensionäride osakaal ulatus kuuendikuni. Ülejäänud põhitegevusrühmade osa piirdus kokku paari-kolme protsendiga. Nii jääb majandustegeva rahvastiku osakaal Viljandimaal Eesti keskmisest mõnevõrra madalamaks, osutades tootmise ja tarbimise vähemsoodsale proportsioonile. Rahvastiku tööaladest on Viljandimaal läbi aegade olulisim olnud põllumajandus. Ehkki iga loendus on fikseerinud esmassektori mõningase vähenemise, andis põllumajandus koos metsandusega 1989 aastal ikka veel tööd ligi kahele viiendikule maakonna rahvastikust. Tööstuses oli rakendatud kuuendik Viljandimaa hõivatutest, teisteks nimetamisväärsteks tööaladeks, kahanevas järjekorras, olid ehitus, transport, haridus, tervishoid, kaubandus ja teenindus.

Ameti järgi, mis peegeldab töö sisu, saame maakonna majandustegevusest ülevaate hoopis teisest vaatenurgast. Eriti torkab silma majandussektorite teiselaadne vahekord: esmassektoris 30 protsenti, teisessektoris aga 53 protsenti töolistest, mis võrreldes mõõtmisega tööala kaudu toob esile hoopis vastupidise proportsiooni. Kõrgprofessionaalset ettevalmistust nõudvates ametites on Viljandimaal rakendatud vähe inimesi, küll aga on selgelt näha soodisproportsioonid. Olulisel määral meeste vastavat taset ületades ulatub naiste hõivatus nendes ametites veerandini. Peab muidugi arvestama, et nõukogude perioodil piirdus professionaalsus nii mõnelgi juhul vaid kõlava ametinimetusega. Samuti on valdavalt naistega täidetud osatähtsusest väiksemad ametirühmad nagu teenindustöölised, kontoriameetnikud ning müügitöölised.

Tänu kõrgemale tööealiste osatähtsusele on linnarahvastiku hulgas töötavaid suhtarvuliselt enam kui maal. Põhitegevuskoostiselt eristuvad linnade seas Mõisaküla ja Suure-Jaani, kus rahvastiku vananemine on tõstnud väga kõrgele pensionäride osatähtsuse. Viljandit iseloomustab ilmselgelt kõrgem kolmandassektori osakaal, on tal ju ka kogu maakond teenindada. Üheülbalise tööstuskeskse hõivestruktuuriga paistavad silma Mõisaküla ja Võhma; Abja-Paluoja, Karksi-Nuia ning Suure-Jaani on seevastu olnud keskmisest suurema põllumajandusliku hõivekomponendiga.

Maahaldusüksustest oli rahvastiku hõivekoormus soodsaim Vastemõisas, vähem soodne aga Hallistes, Kõos, Olustveres ja Viiratsis, kahe viimase puhul johtuvalt suuremate õppeasutuste paiknemisest. Kõige enam pensionäre võib kohata Kõpu ja Kolga-Jaani elanike hulgas, riigiülalpeetavate tähelepanuväärne kontsentratsioon Saarepeedi vallas viitab hooldusasutuse paiknemisele. Kuigi kaks kolmandikku Viljandimaa maainimestest oli tegev esmassektoris, pole maahaldusüksuste rahvastiku tegevusalad ühesugused. Kõige enam olid mittepõllumajanduslikud tööalad esindatud Kõo, Kõpu, Polli, Suure-Jaani ning Vastemõisa valdades, mitmekesisema hõivekoostise poolest paistavad silma Olustvere, Pärsti ning Viiratsi. Kuivõrd põllumajandus on Eestis üheks üleminekuperioodil kõige enam kitsenenud tööalaks, viitab üleminekuetelne hõivekoostis potentsiaalsete ümberstruktureerimisprobleemide erinevale ulatusele piirkonniti. Paradoksaalselt võib kõige suuremat ümberkorraldust tarvis minna just seal, kus omaaegne põllumajanduslik spetsialisatsioon oli kõige kaugemale välja arendatud. Eesti Tööjõu-uuringu esialgsed tulemused annavad alust oletada, et ilmselt tänu toimekama rahvastikuosa esmassektorisse koondumisele on Viljandimaal suudetud laustöötust ning suuremaid sotsiaalseid vapustusi vältida, mis on iseloomulikud nii mõnelegi Ida-Euroopa riigile [Noorkõiv, Puur 1996]. Muidugi sõltub üleminekuaja töökohanemine vanusest, mistõttu tööala ja/või haldusüksuse vanuskoostisest sõltuvalt võivad põhimõtteliselt samalaadsed probleemid väljenduda suuresti erinevalt.

PÕLLUMAJANDUSTÖÖLISED
Viljandimaa 1989

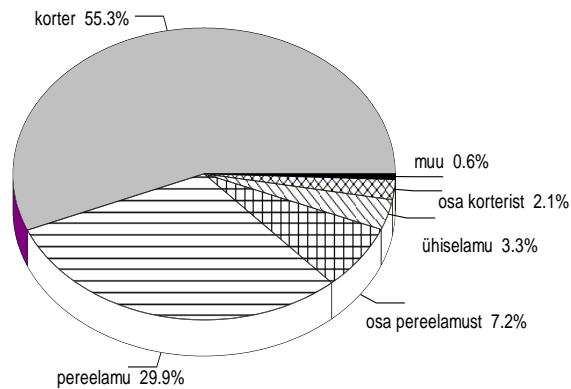
1.10. Eluase

Rohkem kui viiekümneaastase vaheaja järel viidi 1989 aastal koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus. See on ka täna ainus ülevaatlik ja süsteemne andmestik antud valdkonna kohta, kuivõrd kogutav eluasemestatistika on olnud ja on senini ametkondade vahel killustatud ja mitteseostatud rahvastikuandmetega. Igapäevase elukeskkonnana on korterioludel tähtis osa inimeste elulaadi ning heaolu kujunemisel. Arvata on see just üks peamine põhjus, miks eluasemevajadust peetakse Euroopas inimõiguste lahutamatuks osaks, muidugi sõltub see vajadus oma konkreetsuses rahvastiku vanus- ja leibkonnakoostisest.

Ülevaadet on sobilik alustada rahvastiku eluasemetüübist, mis pinna suuruse ning mugavuseastmega seotuna ühendab endas kokkuvõtlikult elamistingimuste põhiaspektid. Viljandimaal elab pereelamutes pisut üle kolmandiku rahvastikust. Lisades isikud, kelle kasutuses on osa elamust, ulatub pereelamus elunevate osakaal kahe viiendikuni. Peremaja levimusele vaatamata on valdavaks eluasemetüübiks kujunenud siiski korruselamu korter, kus elab ligi kolm viiendikku Viljandimaa rahvastikust. Ühiselamutes elas maakonna rahvastikust 1989 aastal veidi üle 3 protsendi, viimaste hulka on liigitatud mäletatavasti ka hooldusasutuste elanikud. Allüürniku seisuses või mitte-eluruumides elunevate osakaal jäi veelgi väiksemaks.

RAHVASTIKU ELUASEMETÜÜP

Viljandimaa 1989

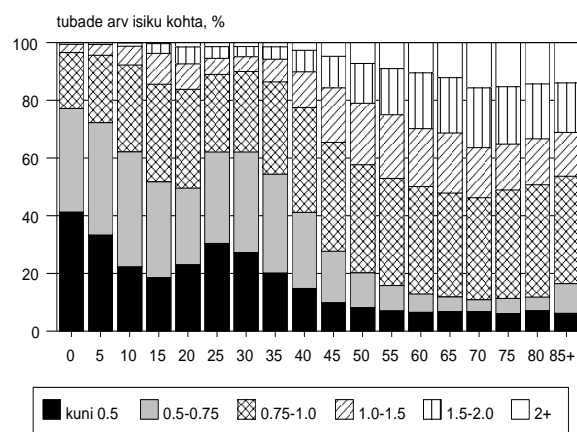

Rahvastiku eluasemetüüp selgitab mitmeid teisi elamistingimuste aspekte, näiteks eluaseme erinevat suurust. Statistiliselt võib eluaseme suurust iseloomustada mitmeti, sisukam neist on vahest tubade ning elanike arvu suhtestamine. Viljandimaa rahvastikule on tunnuslik kõrge asustustihedus, mis on siiski veidi madalam ja sellevõrra olukord parem kui Eestis keskmiselt. Vaid neljandikul maakonna rahvastikust on kasutada omaette tuba, mida arenenud riikides peetakse vaid talutavaks normiks. Tavapäraselt olukorda, kus tubade arv pereliikmete arvu vähemalt ühe võrra ületab, esineb veelgi harvemini. Ülejäänud kolm neljandikku viljandimaalastest elab kõrge asustustiheduse või üleasustuse tingimustes, kus omaette toa asemel on toanurk. Suuruse kõrval on teiseks tähtsamaks eluaseme iseloomustavaks näitajaks mugavusaste, mille kaudu mõõdetuna on üldpilt mõnevõrra parem. Nii ei pea Viljandimaal vett kaevult tuppa kandma kaks kolmandikku rahvastikust, küttepuude tassimisest ja vee-soojendamiseks on pääsenud iga kolmas maakonna elanik. Majapidamistöde vähenemise eest tuleb viimastel tasuda muidugi kõrgemate üüriarvetega.

Üldarvude taga peitub rahvastiku elamistingimuste ehk üllatavaltki suur heterogeensus, millest rahvastiku- ja eluasemestatistika lahususe tõttu on seni ettekujutus puudunud. Rahvastikutunnusena käsitletuna laieneb ka eluasemele põlvkondliku ja rahvastikusündmuste mõju ühisresultaadina kujunev vanussõltuvus. Eluasemetüübi puhul väljendub see eeskätt peremajades elava rahvastiku osatähtsuse suurenemises, liikudes eakamate vanusrühmade poole. Oma majas elava rahvastiku osakaal saavutab maksimumtaseme 70-80 aastaste hulgas, kus see on ligi kolm korda kõrgem kui nooremaealistel.

Võrreldes kõrgema ja madalama asustustiheduse tingimustes elavate inimeste osakaalu, leiab vanuskaala piires kuni kümnekordseid erisusi. Rahvastikutaaste seisukohalt on lausa ebamõistlik lapseperede kõrgeim asustustihedus. Asustustihedus hakkab langema alles pisut enne viiekümneendat eluaastat, mil kulmineerub laste kodust lahkumine. Kõige rohkem aitab elamistingimuste lahendamaks muutumisele kaasa lehestumine, elueaerisuste tõttu saavad sellest paraku rohkem osa naised. Korteri kesksemat elamisviisi peegeldades on mugavustase kõrgeim nooremates vanusrühmades, langedes miinimumini vanavanurite hulgas. Niisiis, erinevalt asustustihedusest on korterimugavuste osas soodsamas olukorras noored inimesed. Kuivõrd veevärgi puudumine ning ahjuküte nõuavad füüsiliselt raskete majapidamistöde tegemist, võib madal mugavustase tekitada vanuritel tarviduse toimetulekuabi järele. Kui taoline abi ei peaks olema kättesaadav, võivad elamistingimused saada teatud juhtudel hooldusasutusse paigutamise tõukejõuks.

RAHVASTIKU TIHELIOLEK VANUSETI
Viljandimaa 1989

Mis puutub maakonnasisestesse erisustesse, siis elamuehituse arengut peegeldades on korterielanike osakaal ootuspäraselt kõrgem linnarahvastiku hulgas, kuid pereelamu levimusele vaatamata elavad ka maal korterites siiski juba ligikaudu pooled leibkonnad. Eluasemekoostisest johtuvalt on maaelanikud asustustiheduse poolest mõneti soodsamas olukorras, korterimugavustega kindlustatus on aga vastupidine.

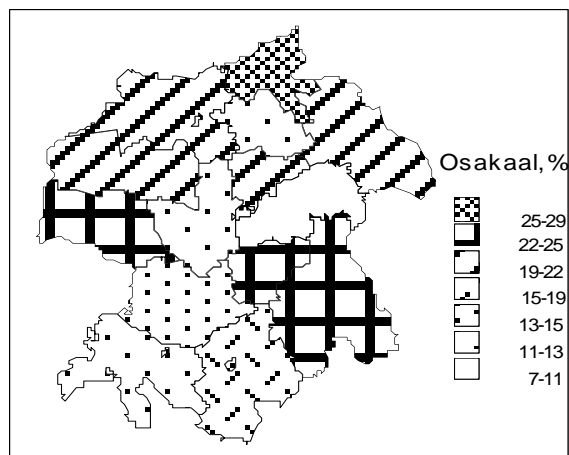
Linnadest tõusevad valdava korteriselamise poolest esile Viljandi, Võhma ning Karksi-Nuia. Mõisaküla ja Suure-Jaanit paistab kortermajade ehitamine olevat vähem puudutanud ja eluasemekoostiselt sarnaneb viimaste rahvastik rohkem maapiirkondadele. Kortermajade suurema osakaalu tõttu leiame asustustiheduse ootuspäraselt kõrgeima olevat Karksi-Nuias, Võhmas ja Viljandis. Avaramates tingimustes elatakse seevastu Mõisakülas, kus ligi kaks viiendikku elanikkonnast omab vähemalt ühte tuba pereliikme kohta. Vee- ja kanalisatsioonivõrgu väljaehitatus on parem Viljandis, Karksi-Nuias ning Võhmas; Abja-Paluoja, Suure-Jaanis ning Mõisakülas elab pool või enam rahvastikust veevärgita majades. Keskkütte ja sooja veega varustatuselt jäävad Mõisaküla ja Suure-Jaani alla isegi reale maapiirkondadele, mis viitab linliku infrastruktuuri vaegarengule.

Maahaldusüksustest paistavad linnatüüpi eluasemekoostisega silma Pärsti ja Viiratsi, kus peremajades elab kõigest kolmandik rahvastikust; eelnimetatute vastaspoolust esindab rõhutatult Kõo. Vallati varieeruv tugevasti ka ühiselamus eluneva rahvastiku osakaal, ulatudes üksikjuhtudel 15 protsendi piirimaile (Olustvere, Pärsti). Põhjustatud on see kooliinternaatide, töölisühiselmute või hooldusasutuste paiknemisest, mille tüüpe asukohati on rahvastiku vanuskoostise järgi lihtne eristada. Rahvastiku kõrget tihedust võib täheldada Paistus, Pollis, Pärstis ja Viiratsis, avaramate tingimustega paitavad silma Kõo, Kõpu, Kolga-Jaani, Suure-Jaani ja Vastemõisa. Linliku mugavustasemega kerkivad taas esile Pärsti ja Viiratsi, mõnevõrra tagasihoidlikumal määral ka Olustvere. Kõige halvemini paistavad korterimugavustega kindlustatud olevat Kõpu valla elanikud.

Kokkuvõtlikult ilmneb arvtabelitest sovetliku elamuehituse tekitatud probleemipundar, mille algpõhjus on rahvastiku eluasemevajaduse aastakümnetepikkune ignoreerimine. Konkreetsemalt on halva olukorra tekkimises süüdi orienteeritus väikekorteritele, mis suuremate pindade ehitamist-omandamist kohati isegi administratiivselt piiras. Tulemuseks on kahe peamise eluasemevajadust iseloomustava näitaja, pinna suuruse ja mugavusastme unikaalne pöördvõrdeline sõltuvus. Vähe sellest, rahvastikurühmade osas asetab taoline süsteem lastega pered kõige kitsamatesse, vanurid aga kõige vähema mugavusega tingimustesse. Piiratud võimaluste puhul peaks vähemalt see jaotus olema just vastupidine. Aastakümnetete jooksul ühes suunas toimunud liikumise pööramine võtab aega ning kogumikuandmete valgusel jääb inimväärne eluase Eestis probleemiks veel pikkaeks aastateks. Lähitulevikuks ennustab vanussõltuvus jätkuvat liikumist (väike)korterikeskse elamisviisi suunas, vaatamata massehituse lõppemisele. Inimarengulise tähenduse ning investeeringuvajaduse poolest pole rahvastiku eluase sugugi vähem oluline kui haridus, tervishoid või sotsiaalhoolekanne, mistõttu ametivõimudel tasuks elamuküsimuste üle senisest rahvastikukeskselt aru pidada.

PEREELAMU OSAKAAL

Viljandimaa 1989

2. ANDMEALLIKAD JA MÄÄRATLUSED

2.1. Sündmusstatistika

2.1.1. Rahvastikusündmused

Rahvastiku sündmusstatistika tugineb enamtahtsate isikusündmuste kõiksele ja pidevale registreerimisele sõltumata nende toimumiskohast. Samuti on tarvilik üheselt piiritleda rahvastik, kelle isikusündmused registreeritakse. Käesoleva kogumiku puhul on käsitlusalune rahvastik määratud Viljandimaa piires asuva alalise/tavapärase elukohaga, seega siis territoriaalset kriteeriumi rakendades. Sündmusstatistika hõlmatus seisukohalt on tähtis just alaline elamine maakonnas, samas kui Viljandimaa rahvastikuga asetleidnud sündmused ise võivad toimuda ka mujal Eestis või koguni väljaspool riiki. Rahvastiku elukoha ja sellesama rahvastikuga asetleidvate isikusündmuste toimumispaiga mittetäielik kokkulangevus on ajast aega, ja jätkuvalt ka tänapäeval, põhimõtteliseks probleemiks. Muuseas tuleb just siit otsida põhjust, miks ainuüksi oma territooriumil asetleidnud rahvastikusündmuste fikseerimine ei anna ühelegi omavalitsusele ega maakonnale piisavat algandmekogumit rahvastiku sündmusstatistika tegemiseks.

Eestis ulatub rahvastikusündmuste kõikse registreerimise algus tagasi Rootsi aega. Aastal 1686 andis Karl XI välja nn Kirikuakti, millega muudeti kohustuslikuks sündide (tol ajal ristimiste), surmade (matusetalituste) ja abielude (laulatuste) kirikuraamatusse kandmine. Koos sündmuse fikseerimisega pandi kirja ka sündmuses osalenute isikuandmed. Korraldus oli uudne just selles mõttes, et esmakordselt kohustati üles märkima kõik asetleidnud asjakohased sündmused, rakendades niimoodi üht peamist tänapäevase sündmusstatistika põhimõtet, kõiksust. Eelkõige selle põhimõtte kasutuselevõtmise tõttu loetakse Karl XI Kirikuakti moodsa isikusündmuste registreerimissüsteemi nurgakiviks. Eesti oli tol ajal Rootsi krooni all, sedavõrd laieneb meilegi au olla maailma vanima rahvastikuandmekorralduse emamaa. Eesti ala liitmise järel Venemaaga, kus sedalaadi tegevusest tol ajal veel hoopiski ei hoolitud, säilitas kohalik kirik isikusündmuste registreerimise, veidi ehk Balti erikorda rõhutava kiusu pärast.

Vene vägede Põhjasõja-aegne laastustöö ning 1711-1712 aasta katkulaine vähendas Eesti rahvaarvu pea kolmekordselt. Sedavõrd ulatuslik rahvastikukriis halvas ühiskonnaarengut mitmel viisil, paljudes kihelkondades katkes ka isikusündmuste registreerimise pidevus teatud ajaks. Samuti on osa ülestähendatud andmeid tollaste ja hilisemate keeruliste aegade käigus kaduma läinud, kuid alates aastast 1834 on kirjapandu kogu Eesti territooriumit hõlmavana ka säilinud. Nii on meie arhiivides maailma üks ajaliselt ulatuslikum sündmusstatistilise allikmaterjali kogu, vanim on see näiteks Ida- ja Lõuna-Euroopa riikidega võrreldes. Alljärgnevas tabelis on esitatud tänaseni säilinud rahvastiku sündmusstatistilised allikad Viljandimaa kihelkondade kohta, toetudes Heldur Palli asjakohasele ülevaatele [Palli 1995], mis samuti on valminud Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programmi osana.

Jättes isikusündmuste registreerimise põneva ajaloo siinkohal käsitlemata, on siiski tarvis rõhutada andmekorralduse põhimõttelist pööret 1926 aastal, mil rahvastikusündmuste registreerimiskohustus anti kirikult riigiametile [Teder 1939]. Reformi ettevalmistustöö tehti põhjalikult ning tagantjärele saab tõdeda tollase ümberkorralduse igakülgsel õnnestumisel. Reformi käigus loodud Perekonnaseisuamet arenes andmekvaliteeti ja selle tagamiseks vajaminevat tööd väärtustavaks asutuseks. Koos eeskujulikult töötava Statistikaametiga suudeti Eestis realiseerida kõik toonased rahvusvahelised rahvastikustatistilised soovitusel. Nii kujunes Eesti sündmusstatistika lühikese aja jooksul üheks täpsemaks ja üksikasjalikumaks kogu maailma ulatuses. Paradoksaalsel kujul annab tollase andmekorralduse tugevusest tunnistust Eesti sõjaaegne (kuni 1944 aasta suveni) rahvastikustatistika, mille raames säilis isikusündmuste registreerimise täpsus ja isegi detailsus tasemel, milleni tänane korraldus enam kaugeltki ei küüni. Korrastatud sündmus- ja loendusstatistika oli ühtlasi aluseks ja tõukeks sotsiaalteaduste kiirele arengule Eestis.

RAHVASTIKUSÜNDMUSED VILJANDIMAA LUTERIKIHELKONDADES

Kihelkond	Sünnid	Surmad	Abiellumised
Pilistvere	1685 - 1699	1690 - 1701	1690 - 1702
	1728 - 1735	1703 - 1704	1703 - 1704
	1736/01 -03	1706/03 -09	1706/04 -09
	1702 - 1704	1707/09 -10	1707 - 1716
	1706/03 -09	1708 - 1717	1728 - 1736
	1707/09 -12	1728 - 1736	1739 - 1750
	1708 - 1711	1739 - 1829	1760 - 1774
	1712/02 -10	1834 - 1940	1784 - 1801
Kolga - Jaani	1721 - 1940	1721 - 1940	1721 - 1940
	1690 - 1940	1690 - 1940	1690 - 1940
Viljandi - Pauluse	1834 - 1940	1834 - 1940	1834 - 1940
Kõpu	1792 - 1940	1792 - 1940	1792 - 1940
Paistu	1710 - 1940	1710 - 1759	1710 - 1767
		1769 - 1940	1769 - 1786
			1791 - 1940
Tarvastu	1708 - 1940	1708 - 1757	1711 - 1803
		1759 - 1940	1810 - 1940
Halliste	1697 - 1707	1697 - 1703	1697 - 1706
	1720 - 1938	1706 - 1940	1723 - 1759
			1764 - 1784
			1786 - 1940
Karksi	1740 - 1861	1740 - 1861	1740 - 1771
	1863 - 1873	1863 - 1873	1773 - 1861
	1877 - 1940	1877 - 1940	1863 - 1873
			1877 - 1940
Viljandi - Jaani	1749 - 1833	1749 - 1833	1749 - 1833
	1860 - 1940	1860 - 1940	1860 - 1940

Kuigi Eesti sovetiseerimisega võeti Perekonnaseisuametilt ära osa tema endisi riigifunktsioone (sealhulgas rändesündmuste fikseerimine ning rahvastikuregistri pidamine, millist tööd alustati vahetult enne sõda), pisendati tema sotsiaalset kandepinda, ning sisuliselt kaotati andmekvaliteeti tagavate eeskirjade esmatahtsus, registreeriti veel 1950 aastatel rahvastikusündmusi küllalt eeskujuliku täpsusega. Võib-olla veidi liialt sirgjoonelisel üldistades, tundub Perekonnaseisuameti töö sealtpeale aasta aastalt, endiste töötajate pensionilesiirdumise ja üldise sovetiseerimisega käsikäes allakäivat, kuni Vähi-Savisaare valitsuse otsuseni amet kui iseseisev riigiasutus likvideerida ning selle maakonnaarhiivid laiali jagada. Nõnda on nõukogude periood just sündmusstatistikat teiste andmeallikatega võrreldes eriti tugevasti räsitud. Eesti pole mitte ainult kõrvale jäänud poole sajandi pikkusest arengust teistes riikides, vaid kaotanud ka palju omaenese varasemast tasemest. Olemasoleva rahvastikustatistika madal kvaliteet, eelkõige andmete puudulik võrreldavus ajas ja ruumis on tõsiseks piduriks sotsiaalteaduste arengule [Anderson, Katus, Silver 1994; Katus, Puur, Sakkeus 1995].

Võttes teadmiseks Eesti oludes tähtsat rolli mänginud andmekorralduse kujunemislool, pidas käesoleva kogumiku poolt käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul arvestust sünni-, surma-, abielu- ja lahutusjuhtude üle Perekonnaseisuamet. Kehtinud korra kohaselt lasus sünni- ja surmajahu informeerimiskohustus üksikisikul, Perekonnaseisuamet täitis asjaomase juriidilise toiminguga kõrval ka vastava registreerimislehe. Abiellumine ja lahutus registreeriti otse Perekonnaseisuametis, koos asjakohase

registreerimislehe täitmisega. Kõigi lehtede teine eksemplar saadeti Statistikaametisse, kelle kohus oli informatsioon Moskva ettekirjutuste järgi kodeerida ja hilisemal ajal ka sisestada ning seejärel tabuleerida (kohaliku tabuleerimismasinaga, 1965-1980) või tabuleerimisteks Moskvasse saata (1981-1990). Nende toimingute järel tagastati registreerimislehed Perekonnaseisuametile, kes säilitas need eeskujulikult korrastatuna ameti keskarhiivis Toompeal.

Erandina registreeris elukohavahetusi, täpsemini väljastas sissekirjutuseks nimetatavat lubatähte elada kindlaksmääratud aadressil, Siseministeeriumi alluvuses tegutsenud passilaud. Sissekirjutuse vormistamisega paralleelselt täideti ka asjakohane registreerimisleht, mis fikseeris sissekirjutusloa andmise nii elukohavahetuse tegelikust toimumisest kui selle toimumisajast sõltumata. Kuivõrd sissekirjutuseks tarvilike muude eeltingimuste kõrval oli üheks neist ka eelmisest elukohast väljakirjutuse nõue, tegeles passilaud samuti väljakirjutuse vormistamisega, teisisõnu elukohast lahkumise fikseerimisega. Kuigi vormiliselt sarnane, oli viimatinimetatud toiming sissekirjutusest üsna erinev, sest ei nõudnud seaduste ja ametnike meelevolda kuulunud lubatähte taotlemist. Ometi polnud ka väljakirjutustoimingul otsesest sõltuvust tegeliku elukohavahetusega. Statistilisest seisukohast oli väljakirjutuse registreerimislehe vorm ja täitmisjuhised praktiliselt identne sissekirjutuslehega. Isikutunnuste osas oli nii sisse- kui väljakirjutuse registreerimisleht ebatäiuslik, samuti on kummagi andmetäpsus Perekonnaseisuameti registreerimislehtedega võrreldes märkimisväärselt madalam.

Elukohavahetuse registreerimislehed saadeti Statistikaametisse, kus järgnesid teiste rahvastikusündmuste arvestamisega sarnased protseduurid. Arhiveerimiskohustusega ei koormanud ennast ükski ametiasutus ja lehed visati peale kasutamist Statistikaameti poolt ära. Erandina taotles prof. Marksoo initsiatiivil osa aastate sisse- ja väljakirjutuslehed endale Tartu Ülikooli geograafia kateeder, kus neid täiendavalt töödeldi. Põhiliselt käsitsi asetleidnud töötlus on tüütu tööna meeles mitmel toleaegsel tudengil; Statistikaameti arvutikandjal oleva andmefaili samaotstarbeline kasutamine ei tulnud aga kõne alla ei tollal ega hiljemgi, sest sisestatud informatsioon lintide korduvkasutuse eesmärgil kustutati (andmefailid on säilinud alles 1986 aastast). Prof. Marksoo ütluse järgi on Viljandimaa kohta säilinud elukohavahetuse registreerimislehed 1980, 1981, 1986, 1987 ja osaliselt 1988 aasta lõikes. Ka Statistikaametis on teatud osa hilisema aja registreerimislehti säilinud, kuid pole teada millises ulatuses Viljandimaa kohta.

Alljärgnevalt on selgitatud käesolevas kogumikus kasutatud näitarve, mille abil üksikisikute kaupa ülestähendatud sündmusjärgne informatsioon on integreeritud rahvastiku protsessi- ja seisundinäitajateks. Ülevaade definitsioonidest pole muidugi kõikehõlmav, eelkõige on rõhk asetatud nõukogude-perioodi statistika erijoontele ja nendele määratlustele, mis käsitletava ajavahemiku 1965-1990 jooksul teisenedes on olulise tähendusega andmevõrreldavuse seisukohalt. Käsitlus liigub esmasnäitajatelt teises- ja integreeritud näitajate suunas, mis üksikasjades ei pruugi kokku langeda näitavude esitusjärjekorraga kogumiku arvtabelites.

Sündide, täpsemalt elussündide arvestus 1965-1990 toetub sünniakti nime kandvale dokumendile, mis on koostatud iga sünnijuhtumi kohta vanema(te) poolt Perekonnaseisuametile antud (osalt dokumentidelt pärineva) teabe ja sünnitusmajast pärineva sünnitõendi alusel. Eestis kehtinud NLiidu Tervishoiuministeeriumi määratluse kohaselt on sünnina arvestatud sellise lapse ilmaletulek, kelle sünnikaal oli vähemalt 1000 grammi ja pikkus 35 cm ning ema raseduskestus vähemalt 28 nädalat. Väiksema sünnikaalu või lühema raseduskestusega emahust väljunud loode registreeriti sünnijuhuna üksnes siis, kui ta elas seitsme päeva vanuseks, vastupidisel juhul aga iseenesliku abordina. Maailma Tervishoiuorganisatsiooni määratlus, mis arvestab sünnina loodet alates sünnikaalust 500 grammi, rakendati Eestis 1. jaanuarist 1992. Niisiis on definitsioonierisuse tõttu elussündide arv tegelikuga võrreldes pisut alahinnatud, kuid kogu käsitletava ajavahemiku jooksul siiski ajas võrreldav.

Sünniaktis on lapse sünnikohana märgitud ema alaline elukoht, viimase puudumisel aga sünni registreerimisjärgne haldusüksus. Sama põhimõtte kohaselt on arvestatud ka sündide, mille registreerisid alaliselt Eestis mitte-elavad vanemad. Kuigi erinevalt loendusest toimus sündide arvestus juriidilise

(sissekirjutusjärgse) elukoha järgi, võib sünniandmeid ning alalise rahvastiku loendusandmeid lugeda piisava täpsusega üksteise suhtes vastavuses olevaiks. Ajamääratluse mõttes on sünniandmed töödeldud lapse sünnikuupäevast, mitte sünni registreerimisajast lähtudes. Erandina on registreerimisaja järgi arvestatud neid sündi, millest Perekonnaseisuametile on teada antud sünniaastale järgneva aasta teises kvartalis või hiljem.

Sünnijuhtude hulgas on eraldi välja toodud *surnultsünnid*, mille arvestus tugineb samuti sünniaktile. Lapse ilmaletulek surnuna on niisugusel juhul märgitud omaette tunnusena. Surnultsünniks on arvatud selline laps, kes vahetult peale emahüst väljumist ei näidanud elumärke: puudus hingamine, südamelöögid ja spontaansed liigutused; omaaegse praktika kohaselt on nimetatud kolmest käsitletud peamise elutunnusena hingamist. Sünnidefinitsiooni eripära tõttu on osa surnultsünnide registreeritud iseenesliku abordina, millekohane selgitus on esitatud allpool, imikusurmajuhi käsitlemisel. Surnultsünnide osakaal sünnijuhtude koguarvus on olnud nii Eestis tervikuna kui ka Viljandimaal 1965-1990 suhteliselt väike, mistõttu käibinud sünnidefinitsiooni mõju pole eksitav.

Surmajuhtude arvestus 1965-1990 toetub surmaaktile, mille täitis Perekonnaseisuamet iga üksikjuhtumi kohta meditsiinilise surmatõendi ja surnu dokumentide (pass) ja/või ligimeste poolt antud ütluste alusel. Meditsiinilise surmatõendi koostas reeglina arst, kuid maa-asulates oli dokumendi täitmisõigus ka velskril. Valdava osa surmajuhtude kohta jõudis teave Perekonnaseisumetisse mõne päeva jooksul peale sündmuse toimumist, kuivõrd ameti pädevuses oli ka matusetalituse korraldamiseks nõutava tõendi väljastamine.

Surmaandmete territoriaalne arvestus on käsitletava ajavahemiku jooksul toimunud surnu alalise elukoha alusel, viimase puudumisel surmajärgse haldusüksuse järgi. Sarnaselt sündidega hõlmab ka surmajuhtude registreerimine piisava täpsusega loendusjärgset alalist rahvastikku, kuigi sündmus- ja loendusstatistikas rakendatud elukoha määratlused erinevad teineteisest. Ajalises mõttes on surmaandmete töötlusaluseks surmakuupäev, mitte surma registreerimisaeg. Erandina on registreerimisaja või oletatava surmaaja järgi arvestatud surmajuhte, mille kohta surmaakt on koostatud sündmuse toimumisajast oluliselt hiljem, tavaliselt juurdlusandmetele ja/või lahkamistulemustele toetudes.

Surmajuhtude hulgas on eraldi arvestatud *imikusurmajuhte* nende erilise tähenduse tõttu ühiskonna sotsiaalse arengu indikaatorina. Imikusurmana on registreeritud elussünninud lapse surmajuht tema esimese eluaasta jooksul, mil suremus teatavasti on tuntavalt kõrgem hilisema lapseeaga võrreldes. Ka imikusurmajuhtude arvestus 1965-1990 tugineb Perekonnaseisumeti poolt koostatud surmaaktile, mis standardse dokumendiga võrreldes sisaldab teavet ka täiendavate surmaasjaolude ja lapse ema isikutunnuste kohta.

Kõnealuse ajavahemiku imikusuremusandmete kasutamisel tuleb silmas pidada omaaegselt sünnidefinitsioonist johtuvat mõju. Jättis ju NLiidu Tervishoiuministeeriumi sünnimääratluse rakendamine registreerimata just kõrgeima suremusriskiga (alakaalulise ja enneaegse) vastsünninud juhul, kui ta esimese elunädala jooksul suri. Loogilist rada edasi pidi juba sünnijuhuna registreerimata laps jääma muidugi välja ka suremusstatistikast. Kui tollane definitsioon alandas sündide arvu ebaolulisel määral, siis mõju imikusuremusjuhtude arvule oli paraku tuntav. Sünnidefinitsiooni mõju imikusuremusnäitajatele on analüüsitud Eesti 1992-1993 andmestikule tuginevalt varem [EKDK 1994a]. Väärib rõhutamist, et rahvusvahelise võrdluse keerukuse taustal on Viljandimaa imikusuremusandmed ajatrendina siiski võrreldavad, kuivõrd sünnidefinitsioon oli ühesugune kogu käsitletava ajavahemiku jooksul.

Abiellumiste arvestus 1965-1990 toetub abieluaktile, milline dokument täideti Perekonnaseisumeti poolt üheaegselt sõlmitud abielu juriidilise fikseerimisega. Seadus nõudis abiellumise vormistamiseks kindlate tingimuste täitmist, mistõttu pruut ja peigmees olid kohustatud koos avaldusega esitama ka asjakohased andmed oma isiku kohta, mida siis ka abieluakti koostamisel kasutati. Iga abiellumise kohta täideti üks akt, st rahvastikusündmuseks on olnud abiellumine, kuigi selles osalevaid isikuid on ikka kaks. Niisiis on abiellumiste arv kaks korda suurem abiellumiste arvust, samuti on Eesti oludes täpselt võrdne abiellumiste soostruktuur. Eespool käsitletud sünni- ja surmajuhtude võrreldes on abiellumisel veel seegi erisus, et üks ja

seesama isik saab abielluda mitu korda. Nii esmas- kui korduvabiellumise puhul on abieluakti vormistus allunud ühelaadsele protseduurile.

Abiellumine on ainuke rahvastikusündmus, mida kogu käsitusala ajavahemiku jooksul on kõikselt ja vahetult registreerinud Perekonnaseisuamet, mistõttu andmestik juriidiliselt sõlmitud abielude kohta on eriti täpne. Hoopis iseasi on muidugi abiellumise kui rahvastikusündmuse tähendus ühiskonnas. Veel paarsada aastat tagasi hõlmas abiellumisjuhtude juriidiline (tollal siis kiriklik) registreerimine praktiliselt kõiki uusloodud perekondi, andes niimoodi igati soliidse aluse peremoodustusprotsessi käsitlemiseks. Aegamisi hakkas juriidiliselt vormistatud abielu sellist ainupositsiooni kaotama, milline suundumus 30-40 aastat tagasi süvenes juba arvestatavaks. Eesti rahvastik säilitas teatavasti ka nõukogude ajajärgul oma traditsioonilise, peremoodustusprotsessi nn skandinaavia mudeli, kus juriidilise abielu tähendus vähenes eriti ulatuslikult. Nõnda pole ainuüksi abiellumisstatistika põhjal võimalik Eesti rahvastiku perearengu kohta järeldusi teha, hoopis ebapiisav kui mitte kasutu on see esmaskooselu käsitlemisel. Ajalooliselt on Viljandimaa rahvastik olnud teiste Eesti maakondadega võrreldes demograafilise ülemineku esirinnas, samuti on põlisrahvastiku, keda muutused sissesõitnutega võrreldes ju hoopis rohkem puudutavad, osakaal maakonnas keskmisest märgatavalt kõrgem. Mõlemad asjaolud vähendavad abieluaktide kaudu kogutud abiellumisstatistika väärtust Viljandimaa tarvis suuremal määral, kui mõne teise Eesti piirkonna puhul oleks põhjust tõdeda.

Tähelepanelik tuleb olla regionaalse abiellumisstatistika, niisiis Viljandimaad tervikuna ja eriti maakonnasiseseid piirkondi iseloomustava teabe kasutamisel. Ühe abiellumisjuhu registreerimisega koguti teave kahe inimese kohta, kellel võib olla erinev alaline elukoht. Kogumikus hõlmatud ajavahemiku 1965-1990 vältel on abieluaktidele toetuva abiellumisstatistika tegemiseks valitsenud küll ühesugused nõuded, kuid seni pole ühtegi analüüsi selle kohta, kuivõrd reeglitest kinni peeti ja mil määral nad mõjutasid piirkondlikku abiellumisstatistikat. Abiellujate kokkulangeva aadressi, samuti ühe ja sama haldusüksuse raames elavate abiellujate puhul on abiellumine arvestatud pruudi-peiu elukoha järgi. Eri haldusüksustest pärit abiellujate puhul on aga arvestuse aluseks abiellumise registreerimiskoht. Viimase suhtes polnud siiski abiellujad vabad; reeglite kohaselt pidi selleks valitama ühe abielluja elukohajärgne perekonnaseisuamet, mis kaudselt tähendas abiellumise arvestust ühe, enesemääratluse kaudu fikseeritud abikaasa elukoha järgi. Omakorda moodustasid sellest erandi kinnipidamiskohtades viibivate isikute abiellumised, kus sündmus registreeriti kinnipidamispaiga asukoha järgi.

Vastandina probleemsele toimumiskoha arvestusele on abiellumise ajamääratlus täpne. Langeb ju abiellumise kui juriidilise sündmuse toimumis- ja registreerimisaeg õnnelikult kokku. Nõnda pole karta sedalaadi vastuolusid, mis surma- ning veel enam sünnijuhtude puhul on nõukogude perioodil küllaltki tüüpilised, eriti tolleaegsete statistiliste andmete kuulõikelisel esitusel.

Lahutuste või pikemalt abielulahutuste arvestus 1965-1990 toetub lahtusaktile, mis sarnaselt abieluakile täideti Perekonnaseisuameti poolt üheaegselt lahtuse juriidilise vormistusega. Lahutuseks pole läbi aegade piisanud ainuüksi abielupoolte soovist, mistõttu lahtusstatistika on alati olnud seadusandlusest suuremal või vähemal määral sõltuv ja sisaldab sellevõrra tegelike protsesside väärtuslikkust. Kogumikus käsitletava ajavahemiku algusse langevad kaks tähtsat (NLiidu Ülemnõukogu Presiidiumi määrus, 10. detsember 1965 ja uus Perekonnaseadus, 1. oktoober 1968) ja mitmeid neist tulenevad õigusaktid, mis vähendasid lahtuse registreerimiseks esitatavaid nõudeid ja lihtsustasid protseduuri. Seetõttu on 1960 aastate teisel poolel lahtusi registreeritud hoopis rohkem kui varasematel kümnenditel, kuid asjakohane võrdlusprobleem jääb põhiosas siiski kogumiku ajaraamidest välja.

Eesti lahtusstatistikale on märkimisväärselt suurt mõju avaldanud omalaadne kord, mis ajalisel kahestas lahtuse juriidilise vormistuse. Kohtu poolt lahutatud abielu nõ jõustus, kui endised abikaasad registreerisid otsuse Perekonnaseisuametis. Sellekohast sundust praktikas aga polnud, kui isik ei kavatsenud uuesti abielluda, muuta (ennistada) oma nime või muul põhjusel pöörduda ameti poole. Nõnda on märgatav osa lahtusi Perekonnaseisuametis registreeritud hilinemisega, pealegi ei sooritanud endised abielupooled

toimingut üheaegselt. Samuti on küllaltki suur osa, eriti kesk- ja vanemaealisi naisi oma lahutuse hoopis registreerimata jätnud. Niisiis vormistati sündmusstatistika aluseks olev lahutusakt ajahetkel, kui esimene abielupooltest pöördus kohtuotsuse järel Perekonnaseisuametisse, kusjuures lahutuse toimumiskohana registreeriti pöörduja alaline elukoht.

Statistika vaatenurgast on hoopis mõistlikumalt arvestatud neid lahutusi, mille kohtuväliselt registreeris vahetult Perekonnaseisuamet, kuivõrd siis langesid kõik tarvilikud juriidilised toimingud ajaliselt kokku ja ka andmed lahutajate kohta on üheaegselt fikseeritud. Perekonnaseisuamet sai sellekohase õiguse eelpoolnimetatud seadusandlike aktidega ainult lastetute abielude suhtes, kui mõlemad abielupooled esitasid ühisavalduse koos varalistest pretensioonidest loobumise äramärgimisega. Neid tingimusi täitvaid lahutusi on olnud muidugi tuntav vähemus, kuid siiski arvestataval määral niigi õnnetu lahutusstatistika metodoloogilise aluse nõrgestamiseks. Kokkuvõttes on ju ikka kahte inimest puudutav lahutus registreeritud rahvastikusündmusena sageli vaid ühe osapoole kaudu ja erinevalt abiellumisest pole seda sündmust võimalik isikujärgselt analüüsida. Samal põhjusel on territoriaalne lahutusstatistika, võrreldes eelpool käsitletud abieluandmestikuga samalaadsete, kuid tugevamalt toimivate asjaolude mõjul veelgi ebamäärasem. Samuti ühendab lahutust abiellumisega ka sündmuse kordumisvõimalus nagu ka esmas- kui korduslahutuse registreerimise ühelaadne protseduur.

Rändejuhude arvestusaluseks ajavahemikul 1965-1990 oli kaks dokumenti: sisse- ja väljakirjutusleht, millest kumbki kajastas vastavasisulist juriidilist toimingut. Sissekirjutuseks kutsutud lubatähe saamisele olid kehtestatud nõ seadusandlikud piirangud, millele kohati lisandus ametnike omavoli. Näiteks oli sissekirjutuse saamiseks nõutud nn korterioriorderi olemasolu, "vaba" elamispind mitte alla 9 ruutmeetri inimese kohta (6 ruutmeetrit lähisugulaste asumisel asjaomasel elamispinnal), maja mittekuulumine avariiohtlike või perspektiivsele lammutamisele minevate hoonete nimekirja jms. Suuremate linnade puhul kehtisid täiendavad, nõ ülelinnalsed piirangud, samuti teostas Siseministerium sissekirjutuse andmise või sellest keeldumise kaudu nii omaenda ametkonna kui partei ja luureorganite julgeoleku- ja ideoloogiapoliitikat. Veel kehtisid sissekirjutuse erireeglid sõjaväelaste, erusõjaväelaste, liiduettevõtetele töөлusuunatute, noorspetsialistide jt tarvis, mis üldjuhul andsid neile tavakodanike arvel teatud eelised. Kogu selle sasipuntra juures on arusaadav, et osa inimesi ei saanudki lubatäheks vajalike tingimuste puudumisel sissekirjutust soovitud paigas või ei teinud saamiskatsetki. Osal niisugustest juhtudest jäi ära ka plaanitud elukohavahetus, teisel osal leidis see siiski aset. Oli ju käsitletud ajavahemikul praktikas karistatav küll sissekirjutuse puudumine, mitte aga tegelik elamine sissekirjutusest erineval aadressil. Igal juhul tuleb tähele panna, et kõik juriidilise vormistusega tegelikud elukohavahetused on rändestatistikas kajastamata.

Sõjajärgsest rahvastikuarvestusest, sealhulgas rändestatistikast on tervikuna kõrvale jäetud Eesti piires asunud sõjaväeterritooriumidel toimunu. Tollase korra kohaselt vormistati tsiviilhaldusalalt armeehaldusalasse (ka kinnipidamiskohtadesse) suundunud isikutele väljakirjutus, kus sihtkoha märke puudus. Sellest nõ mustast august väljumisel vormistati omakorda sissekirjutus, kus puudus lähtekoht. Sedalaadi elukohavahetusi, mis on eriviisi ka registreeritud, tunti erirände nime all ja seda arvestati tavaliselt tsiviilrändest eraldi. Kõik liikumised mustas augus endas, tegelikult siis sõjaväeterritooriumide ja kinnipidamiskohtade vahel Sahhalinist Saaremaani pole aga rändestatistikaga hõlmatud. Rändestatistika seisukohast poleks sedalaadi korraldusel veel häda midagi, kui puudunuks erandid. Üheks selliseks erandolukorraks kippus kujunema sõjaväelase (ohvitseri ja üleajateenija) ning tema pereliikmete sissekirjutus armeehaldusalalt tsiviilalale. Selle vormistus toimus vahel samalaadselt ajateenistusest vabanenute sissekirjutuse vormistamisega, kuid võis jääda statistiliselt hoopis arvestamata. Näiteks Viljandi kesklinnas paiknenud sõjaväeterritooriumilt kuhugi linna korteri saanud ohvitseriperele võidi jätta sissekirjutuslehed täitmata asjaolul, et elukohavahetus ju formaalselt ei ületanud linna administratiivpiiri; muidugi jäi seejuures tähele panemata, et sõjaväeterritooriumile, st Viljandisse saabumisel ei täitnud ohvitseripere tarvis keegi mingeid rändearvestusdokumente. Samalaadne olukord kehtis ka omalaadse seltskonna, nn sõjaväega sideme kaotanute suhtes, kellele armeehaldusalalt minemaajamise järel tuli tsiviilvõimul elamispind anda.

Kokkuvõttes tuleb tähele panna, et armee- ja tsiviilhaldusterritooriumi vahelistest tegelikest elukohavahetustest jäi osa asjakohaselt vormistamata ja samuti kajastamata rändestatistikas.

Ka sisse- ja väljakirjutusega hõlmatud elukohavahetustest on rändestatistikas arvestamist leidnud vaid üks osa, teine osa jäeti kõrvale tol ajal kehtinud rändejuhu ruumilise definitsiooni või segase ajamääratluse tõttu. Ruumilisest seisukohast kuulusid arvestamisele ainult need rändejuhud, mis toimusid üle maakonna või linna/alevi halduspiiri. Haldusüksuse siserände lisaks jäeti siiski kõrvale ka märkimisväärne osa maahaldusüksuste vahelisest rändest. Teadaolevalt ei arvestatud NLiidus maarahvastiku rändejuhte kuni 1956 aastani üldse. Eesti oli üks esimesi piirkondi, kus nimetatud ajast hakati pidama arvestust maarahvastiku rände selle osa kohta, mis mõjutas linnarahvastikku või väljus ühe maakonna piirest. Ülejäänud maarahvastiku rändejuhte statistika ei hõlmanud. Niisiis, Viljandimaa rändearvestuses ajavahemikul 1965-1990 kajastub süstemaatiline maarahvastiku rändejuhtude alaarvestus. Administratiivpiiride teisenemise korral tähendab see ühtlasi ka mittevõrreldavust ajas.

Rändejuhu ajaline määratlus koos alalise/ajutise staatusega põhjustas samuti segadust, jättes veel ühe osa juriidiliselt vormistatud sündmustest statistiliselt arvestamata. Ühelt poolt nõudis kehtinud kord sissekirjutamist kolme (maaasulas seitsme) päeva jooksul sõltumata elukohavahetuse ajutisest või alalisest iseloomust. Sellest kogumist ei arvestatud rändestatistikas neid elukohavahetusi, mille kestus oli alla poolteise kuu või leidis aset puhkuse ja ravi (haiglas ja sanatooriumis viibimise aeg) eesmärgil. Samas polnud ajutise elukohavahetuse puhul nõuet vormistada väljakirjutust, kuigi sissekirjutus uues elukohas tuli registreerida. Kuivõrd ajutiseks loeti näiteks kõik õpingutega seotud elukohamuutused olenemata õpiaja pikkusest, siis jäid rändearvestusest välja ka viis ja enamgi aastat kestnud elukohavahetused. Kogu selle segaduse väljendusena ei lange Eesti siserände sisse- ja väljakirjutuste arv hoopiski mitte kokku. Veel on tarvis tähele panna, et rändearvestuses rakendatud alalise ja ajutise elukohavahetaja mõiste ei lange kokku vastava loendusjärgse rahvastikuosaga. Viimases arvestati alalise rahvastiku hulka teatavasti kõik antud territooriumil enam kui kuus kuud viibinud isikud.

Kirjeldatut kokku võttes tuleb tõdeda, et kogumikku lülitatud Viljandimaa rändeandmed sisaldavad suuremal või vähemal määral kõiki andmetäpsust nõrgestavaid asjaolusid. Ühelt poolt on tegemist süsteemse sisse- ja väljarände alaarvestusega, teisalt ei lähe ka olemasolevad arvud omavahel kokku. Käsitletava ajavahemiku rändestatistika omaaegsed tabulatsioonid Viljandimaa kohta on nii pinnapealsed, et andmekvaliteedi hinnangut pole võimalik anda, küll laseb sõjaväeterritooriumide suhteline vähesus maakonnas oletada vähemalt selle teguri poolt põhjustatud vea tagasihoidlikumat tähendust. 1988 aastast otsustas Eesti Statistikaamet rändearvestust pidada vaid sissekirjutuse alusel, hinnates ka väljarännet sissekirjutuslehe kaudu. Paraku pole analüüsitud selle olulise meetodikamuutuse mõju rändestatistikale, kuid eeldatavasti tekitab see teatud mittevõrreldavuse kogumiku kolme viimase aasta rändearvude osas. Niisugused Eesti oludesse mittesobivad rändearvestuse põhimõtted, mis toetusid elukaugele juristikale ning eirasid sündmusstatistika kõiksuse põhimõtet, säilisid käsitletava perioodi lõpuni, et paar aastat hiljem nn Rahvastikuregistri eestvõttel teiseneda kilplaslikuks süsteemiks. Nõnda on käsitletava ajavahemiku rändeandmestik kogu kirjeldatud probleemsusele vaatamata ometi hulga täpsem nüüdis-Eesti rändestatistikast.

2.1.2. Iive ja rahvaarv

Piisavalt suurearvulise rahvastikukogumi puhul koonduvad üksikud rahvastikusündmused stohhastilise protsessi tunnuseid omavasse voogu, mis kujundab rahvastikuseisundi. Iseenesest on rahvastikuseisundi teisenemine pidev protsess, kuid tavapäraselt fikseeritakse muutus kokkulepitud ajamomendiks ning kindla

ajasammuga. Rahvusvahelises võrdluses on enim kasutatud kalendriaastasammu, mis fikseerib rahvastikuseisundi aasta alguses (1. jaanuar) või keskpaigas (1. juuli). Eesti rahvastikustatistika on sõjaeelsesesse aega tagasiulatavalt kohanenud esmanimetatud andmeesitusega, mida tavapärasena on rakendatud ka käesolevas kogumikus.

Suurimat integraalset tähendust omavad üksteise suhtes vastandliku toimega nõ paarsed põhirahvastikusündmused, sünni- ja surmajuhud ning sisse- ja väljaränne. Sündide ja surmade arvu vahena leitakse *loomulik iive* ning sisse- ja väljarännete arvu vahena *rändeiive*. Kummagi sündmuspaari rahvastikuseisundit teisendav toime on üldine, teisisõnu hõlmab see rahvastikukoostist kõikide tunnuste lõikes. Reeglina muutub ka rahvaarv, vaid vastandsündmuste täieliku kokkulangevuse korral jääb see üldnäitaja endiseks. Loomuliku ja rändeiibe tervikmõju väljatoomiseks rahvaarvule esitatakse sageli ka protsesse summeeriv *koguiive*.

Iive erineb rahvastikusündmusest eelkõige selle poolest, et tegemist pole esmasprotsessiga, mistõttu erinevalt sünni-surmajuhust ning sisse- ja väljarändest võib ta positiivse väärtuse kõrval omandada ka negatiivse. Samuti tuleb iibenäitajate kaudu kõige lihtsamal viisil esile rahvastikustatistika sisemise konsistentsuse olulisus: näiteks võib rahvastiku koguiive ja siit tulenevalt rahvaarv osutada ebatäpsuseks ka siis, kui surma-, sünni- ja väljarändejuhud on äärmise täpsusega registreeritud. Just sedalaadi olukorra tõttu, jättes küll kõrvale viite äärmise täpsuse kohta mistahes rahvastikusündmuste fikseerimisel, kaldub nüüdis-Eesti rahvaarvu veamäär koguni kümne protsendini, so ligikaudu 16. sajandi olukorda iseloomustanud tasemeni.

Kitsamas, kuid valdavalt levinud tähenduses käsitletakse loomulikku ja rändeiivet (ning nende summana koguiivet) *rahvaarvu muutuskomponentidena*. Nimelt saab loendusjärgsele rahvaarvule iibe lisamisel leida *arvestusliku rahvaarvu* mistahes ajahetke kohta. Selle äärmiselt lihtsa tehte puhul tuleb siiski ette sagedasi ebatäpsusi ja koguni vigu. Esiteks on oluline tähele panna, et iibearvestusega hõlmatud ajaperiood langeks täpselt kokku loendusmomendiga. Enamasti pole see nii, sest rahvaloenduse kriitiline moment ei ole säitud 1. jaanuarile, sündmusstatistilised kokkuvõtted aga hõlmavad tavapäraselt just kalendriaastat. Probleemist ülesaamiseks on kujunenud tavaks arvutada pigem loendusjärgne rahvaarv 1. jaanuari seisule kui sündmusstatistilised absoluutarvud loenduse poolt määratud ajavahemikule. Kui loenduse läbiviimisaeg on lähedal 1. jaanuarile (või 1. juulile toda standardit eelistava andmekorralduse puhul) ja iibenäitajad pole silmatorkavalt positiivsed või negatiivsed, võib kasutada loendusjärgset rahvaarvu ilma korrigeerimata. Nõnda on isegi soovitatav toimida, kui sellest johtuv mõneinimeseline vahe rahvaarvus jääb hinnanguliselt suurusjärgu võrra väiksemaks iibeveast, sest sedaviisi on välditud erineva rahvaarvu kasutamine loendus- ja sündmusstatistikas. Viljandimaa arvestusliku rahvaarvu leidmisel ja käesolevas kogumikus esitamisel ongi just niimoodi toimitud.

Teiseks on arvestusliku rahvaarvu leidmisel tarvis huvi tunda, missuguse rahvastiku kohta täpselt isikusündmused registreeritakse. See teadmine on vajalik, et võtta loendusandmestikust just sama definitsiooniga võimalikult paremas kooskõlas olev rahvaarv. Eelpool on selgitatud, et kogumiku poolt hõlmatud ajavahemikul 1965-1990 on rahvastikusündmused väheste eranditega registreeritud antud piirkonna alalise rahvastiku kohta. Siiski tuleb tähele panna, et loendusjärgne alaline rahvastik pole päris sama mõiste: loendusel fikseeriti tegelik alaline rahvastik, rahvastikustatistika aga lähtub juriidilisest alalisest rahvastikust. Eesti oludes tuleb arvestusliku rahvaarvu leidmisel selle mittevastavusega paraku leppida.

Hoopis tõsisema vea arvestusliku rahvaarvu leidmisel tekitab alalise rahvastiku asemel mõne teise määratluse järgi fikseeritud loendusjärgse rahvaarvu kasutamine. Pikka aega, kuni 1979 aasta loenduseni, oligi NLiidu rahvastikustatistikas miskipärast nimetatud rollis kasutusel kohalolev ehk faktiline rahvastik. Seetõttu tuleb ülima ettevaatusega suhtuda tolleaegsetesse loendusvahemike rahvaarvudesse, eriti nende kooskasutamisel andmetega hilisema perioodi kohta, kui üldiseks arvutusala useks oli juba võetud alaline rahvastik. Mõistetavalt laieneb ebakonsistentsus rahvaarvu kaudu mistahes demograafilistele suhtnäitajatele, seetõttu võib ebakorrektnel rahvaarv osutada heaks teenäitajaks teiste vigaste andmete avastamisel. Eesti

statistikaväljaannetes on ette tulnud kohaloleva rahvastiku kasutamist arvestusalusena isegi pärast sellekohase praktika ametlikku kõrvaleheitmist. Käesoleva kogumiku sündmusstatistika toetub kogu hõlmatud perioodi ulatuses ühtselt loendusjärgsele alalisele rahvastikule.

Rahvastikusündmuste ebatäpsest registreerimisest, loendus- ja sündmusstatistika ebakonsistentsusest ja teistest samalaadsetest vigadest tingituna on vastavalt moonutatud ka iibenäitajad. Arvestusliku rahvaarvu leidmisel kanduvad need ebatäpsused omakorda viimasest loendusaastast kumuleeruvana ajas edasi liikudes. Seetõttu ei lange praktiliselt kunagi uue loendusaasta arvestuslik ja loendusjärgne rahvaarv omavahel kokku. Peale loenduse toimumist on tavapraktikasse juurdunud nõ tagasikorrigeerivad arvutused, mille käigus rahvaarvu akumuleerunud viga, võimalikult palju asjakohast loendus- ja sündmusstatistilist informatsiooni kaasates, silutakse.

Käesolevas kogumikus on esitatud Viljandimaa korrigeeritud rahvaarvud 1965-1989, vaid 1990 aasta rahvaarv tuleb järgmise loenduse asetleidmise järel täpsustamisele. Eraldi on välja toodud *rahvaarvu korrigeerimismuutus*, mis teatud mõttes omandab rahvaarvu muutuskomponendi tähenduse. Oma olemuselt väljendab see näitav rahvastikuarvestuse summaarviga: täiesti laitmatu rahvastikustatistika korral võrduks ju korrigeerimismuutus nulliga. Ühtlasi rõhutab see küllalt arusaadaval kujul ilmselget tarvidust loendus- ja sündmusstatistika kooskõla järele. Viljandimaal on peamiselt rändearvestusvigade tõttu korrigeerimismuutuse suurusjärg igati tähelepanuväärne, kahjuks täiesti kõrvutatav teiste muutuskomponentide mõjuga rahvaarvule. Praktilisest vaatenurgast on üldistava käsitluse korral mõistlik korrigeerimismuutus pigem liita rändeiibele kui tema mõju arvestamata jätta.

Viljandi maakonna, eraldi ka linna- ja maarahvastiku rahvaarvud on kahe loendusvahemiku 1970-1979 ja 1979-1989 kohta arvatud soovanuskoostise nihet arvestades. Viidatud lähenemisviis oli küll töömahukas, kuid võimaldas täielikult ära kasutada kogu rahvastikuinformatsiooni, mis maakonna tasandil nende ajavahemike kohta olemas oli. Rakendatud arvutusmeetodika kirjeldus on varem avaldatud [EKDK/EKMI 1994a; 1994b]. Maakonnatasandist väiksema haldusüksuse puhul pole soovanuskoostise nihkel põhinevat korrigeerimismeetodit võimalik rakendada, sest käsitluseluse ajavahemiku kohta puuduvad tarvilikud lähteandmed. Nii on üksikute Viljandimaa linnade rahvaarvud ühtlusarvatud lihtsustatud meetodi abil [Katus 1992].

Vähegi pikema ajavahemiku puhul on mõistlik jälgida käsitluseluse haldusüksuse *piirimuutusi*. Põhimõttelist laadi piirimuutuse korral tuleb rahvastikuarengu aegridade leidmisel rakendada just konkreetse haldusüksuse jaoks sobivaimat lahendust, väiksema piirimuutuse puhul piisab asjaomase rahvaarvu muutuskomponendi leidmisest ja arvessevõtmisest. Ülevaade Viljandimaa haldusüksuste vahel 1965-1990 asetleidnud piirimuutustest on esitatud allpool, rahvastiku sündmusstatistilistes tabelites sisaldub ka vastav andmeveerg. Tuleb tähele panna, et haldusüksuste piirimuutused on alati üksteist tasakaalustavad: igale konkreetsele muutusele mingis haldusüksuses vastab samaväärne, kuid vastasmärgiline teises. Maakonna kui terviku tasandil tasakaalustamata muutused viitavad juba maakonnapiiri teisenemisele. Käsitluseluse ajavahemiku jooksul on Viljandimaa piir läbi teinud kaks suhteliselt ebaolulist muutust, mis eelneva kahe kümnendi ahastamapaneva ajalooa võrreldes kõneleb enneolematust stabiilsusest.

Kokkuvõtlikult, eelmise aasta arvestuslik rahvaarv erineb järgmise aasta rahvaarvust koguiibe ning piiri- ja korrigeerimismuutuse summa võrra. Parema ülevaate saamiseks on ka *rahvaarvu kogumuutus* eraldi veeruna sündmusstatistilistes tabelites välja toodud.

2.1.3. Sündmus- ja iibekordajad

Sissejuhatuseks pole ülearune veel kord meenutada, et ühtlusarvutused rahvastikusündmuste absoluutnäitajate ja mitmesuguste kordajateks kutsutavate suhtnäitajate osas on põhimõtteliselt erinevat laadi. Reeglina ei kuulu rahvastikusündmuste arvud iga loendustsükli järel asjakohasele korrigeerimisele. Erandkorras tuleb seda vahel teha suuremate piirimuutuste mõju kõrvaldamiseks, et haldusüksuste rahvastikuandmestik hoida ajaliselt võrreldavana. Harvem annavad korrigeerimiseks põhjust avastatud vead sündmusstatistikas. Öeldust ei tule muidugi järeldada sündmusstatistika äärmist korrektsust läbi aegade, eelkõige on põhjuseks suur töömaht, mis sedalaadi täpsustuse tegemiseks tuleb teha ka siis, kui viga tundub olevat tõenäone.

Eesti oludes pole rahvastikusündmuste piirkondlikku jaotusse tehtavad muutused siiski tulevikus välistatud, mis sel juhul puudutavad ka käsitlusalust ajavahemikku 1965-1990. Nimelt on näidanud eelmisel aastal alustatud tööd arhiveeritud sünniaktidega, et väiksemate territoriaalüksuste puhul on kokkulangevus omal ajal nõ ametlikuna publitseeritud sündinute arvu ja tegelikult registreeritud sündinute arvu vahel küllalt madal, kuigi absoluuthälbe seisukohalt pole lahknevused suured. Sellise olukorra - väikesed lahknevused enamiku haldusüksuste lõikes - on arvatavalt tinginud Statistikaameti omapärane tööpraktika. Nimelt prognoositi iga-aastase esmaskokkuvõtte kiireks publitseerimiseks (tegelikult küll saatmiseks "kõrgemalseisvatele organitele" poolsalastatud ehk ametialase kasutamise staatuses) aasta jooksul registreeritud rahvastikusündmustele juurde käsitlusaluse aasta lõpupoole eeldatavalt toimunud, kuid veel registreerimata sündmused. Näiteks sünnijuhtude osas lõppes ainuüksi seadusega lubatud tähtaeg aastalõpu sündide registreerimiseks veebruari alguses, mida omajagu pikendasid veel hilinejad. Tagantjärele tundub, et lõpliku sündmusstatistika koostamisel ei ole viimase kuu prognoosiandmete asendamist tegelikega eriti tõsiselt võetud. Toiming oli küll ette nähtud ja Eesti kogurahvastiku osas arvatavalt ka nii- või naasuguse täpsusega teostatud, kuid üksikute linnade ja tollaste külanõukogude puhul ei utsitanud Moskva eriti tagant. Selle oletatava süsteemse vea kõrval on võimalikud muidugi mitmed juhuslikku laadi ebatäpsused, mis sündmuste suure arvu puhul ju ikka tikuvad tekkima.

Niisiis võib süsteemse vea ilmsikstuleku korral tõstatada Eesti piirkondliku rahvastikusündmuste arvu täpsustamine. Paraku eeldab sellise ülesande püstitamise aja- ja rahamahukat arhiivitööd ning põhjalikku analüüsi, mistõttu pole kindlasti lähiaja probleem. Sedalaadi erandolukorda kõrvale jättes, on rahvastikusündmuste arvud muutmatud, kõik sündmusstatistilised suhtarvud alluvad rahvusvahelise praktika kohaselt aga iga loendustsükli järel ümberarvutusele. Põhjuseks on eespool selgitatud rahvaarvu ühtlusarvutus, mis rahvastikukoostise kõiki jaotusi puudutades käivitab korrigeerimisahela.

Loendustsükli teostavad sündmusstatistika ühtlusarvutused, mis tagavad rahvastikuandmete ajalise võrreldavuse, on tavapärase statistikarutiini lahutamatu osa. Kui vastav korraldus on välja töötatud, ja mis peasi, sündmusstatistika hoitud kõnealust tarvidust arvestavalt, pole tegemist ei mainimisväärsest aega ega raha nõudva ülesandega. Paraku on Eestis lood teistmoodi, kokkuvõtvalt kolme asjaolu koosmõjul. Esiteks, Eesti Statistikaamet pole nõukogude perioodil süsteemseid ühtlusarvutusi teostanud, need tehti kohaliku lähteandmestiku põhjal Moskvast. Kogemuse puudumine on takistanud ametil kuni tänaseni käsitlemast seda tööloõiku tavapärase statistikakorralduse osana. Teiseks, NLiidu Statistikaameti ühtlusarvutused teenisid eelkõige suurriigi vajadusi, avaldades Eesti andmetele negatiivset mõju kahel viisil. Standardsete võtete rakendamise tõttu jäi suur osa olemasolevast kohalikust teabest ühtlusarvutuse puhul kasutamata ja nii pole Eesti loendusjärgsete arvutuste täpsus enam kuigivõrd erinev näiteks omaaegsetest Kesk-Aasia liiduvabariikidest, kuigi algandmete maht ja täpsus erineb küllalt oluliselt. Moskvast hõlmati loendusjärgsete tagasiarvutustega peamiselt oblasti tasand maa- ja linnarahvastiku lõikes, mis Eestile kohandatuna tähendas maakonna ja väiksemate haldusüksuste väljajätmist arvutusprogrammist. Nõnda on Eesti Statistikas loendusvahemike 1970-1979 ja 1979-1989 kohta ühtlusarvutatud vaid kogu-, linna-, maa- ja Tallinna rahvastiku sündmusstatistika, toogi kohalikust vaatevinklist ebapiisava täpsusega. Teisisõnu pole rahvastikustatistika enam Eesti-siseselt võrreldav, kuna kogurahvastiku uusarvud ei saagi ju ühtida haldusüksuste ümberarvutamata arvudega. Kolmandaks, ja ehk suurimaks probleemiks on sündmusstatistika hoidmine viisil, mis ei võimalda Statistikaametil ei täna ega homme teostada loendusjärgseid ühtlusarvutusi rutiini osana.

Eelpoolõeldu püüab heita valgust käesolevas kogumikus esitatud sündmusstatistika tähendusele. Toodud näitarvud Viljandimaa kohta on ühtlusarvutatud nõnda, et nad koos järgnevais maakonnakogumikes esitatud samalaadsete arvudega annavad konsistentse tulemuse Eesti kogurahvastiku suhtes. Olgu siinkohal veelkord rõhutatud, et kõrvale on jäetud kõik varem Moskva poolt teostatud ümberarvutused ning kogu Eesti rahvastikustatistika tervikuna on allutatud süsteemsele ühtlusarvutusprogrammile. Nii lähteandmed kui tulemused on arhiveeritud Eesti Rahvastiku Andmepangas.

Omaette probleem on muidugi andmedetailsus maakonna ja selle territooriumil paiknevate haldusüksuste osas. Ühtlusarvutused ei saa ju algandmete mahtu suurendada, ainult parandada nende täpsust ja pakkuda asjakohasem teisesnäitajate süsteem. Nii sisaldavad Viljandimaa sündmusstatistilised tabelid pea eranditult üldkordajaid, kuivõrd omaaegsetel tabulatsioonidel puudub rahvastikusündmuste vanusjaotus. Maahaldusüksuste, tollaste külanõukogude kohta pole isegi sündmuste koguarve, mistõttu maarahvastiku sündmusstatistika on esitatud koondina. Alates 1986 aastast oleks suhteliselt kerge vaevaga võinud läbi viia sündmusstatistika uustöötuse, kuivõrd individuaalandmed on elektroonilisel kujul säilinud. Käesoleva kogumiku seisukohalt aga oleks sellel tööl olnud küsitav väärtus, kuna rahvastikustatistika aegread ei oleks praktiliselt midagi võitnud.

Alljärgnevalt on toodud sündmusstatistiliste suhtnäitajate arvutuskeemid. Tegemist on küll kõige üldisemate näitarvudega, kuid isegi nende puhul on kogumikus hõlmatud ajavahemiku jooksul rakendatud erinevaid lähenemisviise.

Suhtnäitajate tarvidus tuleneb asjaolust, et demograafiliste protsesside iseloomustamiseks ei piisa rahvastikusündmuste arvu teadmisest. Kuivõrd viimane sõltub paratamatult haldusüksuse rahvastiku suuruselt, siis protsesside intensiivsuse käsitlemisel tuleb sündmuste arvud rahvaarvu suhtes ühismõõdustada. Rahvastikuteaduses toimub see traditsiooniliselt mitmesuguste kordajate arvutamise teel, kus sündmusi kajastav näitaja on lugejas, riskialust rahvastikku peegeldav näitarv aga nimetajas. Eelpool selgitatud andmepiirangute tõttu on käesolevas kogumikus esitatud peamiselt *rahvastikusündmuste üldkordajad*. Arvutuslikult on kõik üldkordajad (CR) leitud suhtarvuna, mille lugejas on aasta vältel toimunud rahvastikusündmuste koguarv (S_t) ja nimetajas aastakeskmise rahvaarv leituna sama aasta (P_t) ja järgmise aasta (P_{t+1}) rahvaarvude poolsummana. Kordajad on esitatud 1000 inimese kohta, st promillides:

$$CR=1000 * S_t / (P_t + P_{t+1})/2$$

Kogumikku on lülitatud *sündimuse, suremuse, abiellumuse, lahutumuse* ja *väljarände üldkordaja*. Rahvastikuprotsesse kirjeldavate üldkordajatega samal põhimõttel on arvutatud ka rahvaarvu muutuskordajad: *loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe* ja *rahvaarvu kogumuutuskordaja*, mille puhul rahvastikusündmuse arvu valemis asendab rahvaarvu vastav muutuskomponent. Siinkohal pole vahest ülearune juhtida tähelepanu üldkordaja kui näitajatüübi analüütilisele piiratusle. Rahvastikuprotsesside olemusliku vanussõltuvuse tõttu on üldkordaja tase, ajatrend ja heterogeensus protsessi intensiivsuse kõrval sõltuvuses ka rahvastiku vanuskoostisest. Lisainformatsioonita on nende kahe põhimõtteliselt erineva teguri mõju raske, kui üldse võimalik, eristada. Kuigi üldkordajad mõõdavad rahvastikuprotsessi intensiivsust halvasti, annavad nad samas integraalse ülevaate protsesside koondmõjust rahvastikumuutusele tervikuna. Samuti on just üldkordajate abil nende vähese andmenõudlikkuse tõttu võimalik konstrueerida pikemaajalisi ajatrende ja teostada mitmeplaansilisi piirkondlikke võrdlusi. Sellistena on üldkordajad siiani kasutusel ka kõige nõudlikemais rahvusvahelises demograafiakogumikes näiteks ÜRO ja Euroopa Nõukogu aastaraamatud [UN 1995; Council of Europe 1996].

Üldkordajate kõrval võimaldab olemasolev andmestik esitada veel *imikusuremuskordaja*. Tarvilikud andmed haldusüksuste kaupa on surmajuhtude koguarvule lisaks ainuerandina tabuleeritud ilmselt imikusuremuse suure sotsiaalse tähenduse tõttu. Suremusprotsessi seisukohalt on oluline, et imikusuremuskordaja abil

mõõdetakse suremistõenäosuskõvera langusosa kõige mittelinearsemat vahemikku. Imikusuremuskordaja konkreetne arvutusviis sõltub olemasolevate algandmete detailsusest ning vahel ka näitaja abil tehtava analüüsi eesmärgist. Sarnaselt kordajate arvutamise põhimõttele on näitaja lugejas aasta jooksul asetleidnud imikusurmajuhtude arv (M_t^0), nimetajas aga keskmine imikueas laste arv. Suremistõenäosuse mittelineaarse languse tõttu esimesel eluaastal ei saa nimetajat arvutada vaadeldaval (B_t) ja sellele eelneval aastal sündinud laste arvu (B_{t-1}) poolsummana, vaid nende arvude kaalutud keskmisena, kus kaaludeks a ja b on vastavalt vaadeldaval ja eelmisel aastal sündinute osakaalud alla aasta vanuses surnute hulgas. Imikusuremuskordaja (IMR) väärtus väljendatakse promillides:

$$\text{IMR} = 1000 * M_t^0 / (a*B_{t-1} + b*B_t)$$

Kui imikusurmade puhul pole teada surnud laste sünniaasta, nagu see Eesti maakonna-andmestiku puhul üldiselt on, võib kasutada nimetajas tinglikke kaale (omaaegse kogemusliku traditsiooni kohaselt 1/3 eelmisel aastal sündinute ja 2/3 vaadeldaval aastal sündinute tarvis). Kuivõrd Eesti oludes on käsitlusaluse ajaperioodi kohta siiski teada surnud imikute sünniaastaline jaotus kogurahvastiku lõikes, siis haldusüksuste imikusuremuskordaja arvutamisel on eelistatud tingkaaludele Eesti-keskmisi tegelikke kaale. Muidugi on niiviisi toimides sünniaasta kaal kõigi Viljandimaa (nagu teistegi maakondade) haldusüksuste kohta ühe aasta ulatuses konstantne, kuigi ilmselt on need lisaks juhuslikele hälvetele ka süstemaatiliselt piirkonniti erinevad. Sellisest arvutusviisist tekkiv viga on eeldatavalt siiski väiksem kui tingkaalude kasutamise puhul. Viljandimaa haldusüksuste väiksuse tõttu on neis iga-aastaselt registreeritud imikusurmade absoluutarv reeglina väike või koguni null. Sündmuste vähesusest on tingitud suure amplituudiga juhukõikumised, mis muudavad iga-aastase imikusuremuskordaja raskesti kasutatavaks. Juhuvõngete mõju vähendamiseks on kogumikus esitatav imikusuremuskordaja 5-aastase liikuvkeskmisega silutud. Tähele tuleb panna, et alates aastast 1989 ei haara liikuvkeskmine enam 5-aastast ajavahemikku. Asjasthuvitatule võib soovitada tutvuda varasema kogumikuga, kus Viljandimaa haldusüksuste kohta on avaldatud silumata imikusuremuskordaja [EKDK 1994a].

2.2. Loendusstatistika

Kahe viimase aastasaja vältel on loendusest kujunenud rahvastikustatistilise andmestiku tähtsaim allikas. Loenduse kaudu kogutud teave on sündmusstatistikast mitmel viisil erisugune, mille hulgas kaks erisusjoont on põhimõttelist laadi. Esiteks hõlmab loendus kõiki antud territooriumil elavaid inimesi, sündmusstatistika aga puudutab vaid asjakohase rahvastikusündmusega seotud isikuid. Teiseks hõlmab sündmusstatistika alati teatud ajavahemikku, loendus aga huvitub olukorrast täpselt fikseeritud ajamomendil. Teisisõnu peatab loendus korraks aja pideva voolu ja jäädvustab rahvastikuseisundi ühe hetkepildina, kus loendusele eelnenud rahvastikusündmused on kajastatud mitte ühekaupa, vaid kumulatiivefektina. Rahvastikusündmuste poolt tekitatud muutused loendusaegses rahvastikuseisundis ilmnevad eriti selgesti, kui võrrelda tulemust eelmisest loendusest pärineva samalaadse pildiga. Erisustele vaatamata ei vastandu sündmus- ja loendusstatistika üksteisele, vastuoksa, nüüdisaegses rahvastikustatistikas eeldab üks komponent teise olemasolu. Eelpool näiteks on tagasikorrigeerimisarvutustega seoses selgitatud loenduse kui rahvastikuinventuuri tähendust, mis loendusvahelisel perioodil akumuldeerunud sündmusstatistilised vead võimaldab välja tuua ja ära parandada.

Loenduslaadsetel ettevõtmistel on pikk ajalugu, maksumaksjate ja potentsiaalsete nekrutite arvu teadasaamiseks oli Hiinas, Egiptuses, Mesopotaamias korraldatud rahvastiku ülestähendusi veel enne, kui Euroopa kultuurrahvad välja kujunesid. Vanas Kreekas ja Roomas olid rahvastiku üleskirjutused juba üsna regulaarse iseloomuga. Tollased ettevõtmised hõlpsid siiski mitme olulise nõude osas kaasaja loendusest, mistõttu rahvaloendusajalugu arvestatakse hoopis hilisemast ajast. Kaasaja nõuetele vastavate loenduste algus langeb 19. sajandi esimesse poolde (18. sajandi lõppu USA-s ja Kanadas). Üks riik teise järel alustas tol ajal perioodiliselt läbiviidavaid rahvaloendusi, mille põhimõtted on püsinud enam-vähem muutumatutena tänini.

Teise maailmasõja järgsel perioodil on tehtud tõhusat tööd loendusprogrammi rahvusvaheliseks ühtlustamiseks, seda eelkõige ÜRO Statistikaameti juhtimisel. Samuti on välja töötatud üksikasjalikud juhtnõuad enamiku asjaolude kohta, mida kaasaja rahvaloenduse läbiviimisel tuleb jälgida. Sellised põhiolemused nagu loenduse üldisus, üheaegsus, perioodilisus ja isikulisus tunduvad olevat asjaomase valdkonna aabitsatõed, kuid probleeme võib ikka tekkida juhul, kui kits on kärneriks pandud.

Eesti alal on toimunud üheksa kaasaja loendusstandarditele vastavat rahvaloendust. Esimesele neist 1881 aastal, mis hõlmas nn Balti provintsi, oli eelnenud Liivimaa linnade loendus 1863 aastal ning Eestimaa kubermangu linnade loendus 1871 aastal. Järgmine ettevõtmine oli üle-Venemaaline rahvaloendus 1897 aastal (jää ka ainukeseks Vene Impeeriumis). Eesti Vabariigis viis Statistikaamet läbi kolm loendust. Paar aastat peale Vabadussõja lõppu (1922) läbiviidud loenduse peaesmärgiks oli saada vajalik informatsioon Eesti ühiskonna korraldamiseks ja paljude tarvilike reformide läbiviimiseks. Tolle loenduse materjalid leidsid seniajani täiuslikuima läbitõtluse, eelkõige tuleb märkida valdade ja linnade andmevajaduste rahuldamist, sest infopuudus omavalitsuste tasandil oli suur. 1934 aastal läbi viidud II Eesti rahvaloendus on jäänud senimaani korrektseimaks, kahjuks hävis suur osa alg- ja töötlusandmeid sõjakeerises. Esimese nõukogude okupatsiooni (juuni 1940 - september 1941) mõju Eesti ühiskonnale oli sedavõrd suur, et taastatud Eesti Statistika esimeseks sammuks oli rahvaloenduse läbiviimine. Ettevalmistustega saadi hakkama kahe kuuga ning loendus toimus 1. detsembril 1941, siiski lühendatud küsimustikuga. Vastuolude tõttu Saksa okupatsioonivõimudega õnnestus andmeid avaldada äärmiselt napilt, nõukogude ajal püüti seda loendust aga hoopis maha vaikida. Nõukogude perioodil toimus Eesti alal neli loendust: 1959, 1970, 1979 ja 1989.

Tuleb märkida, et rahvastikustatistika kolmest peamisest andmeallikast jälgisid rahvusvahelisi soovitusi kõige suuremal määral just rahvaloendused, mistõttu loendusstatistika moodustab parima olemasoleva andmestiku Eesti nõukogude perioodi rahvastiku ja eluaseme kohta. Muuhulgas oli loendus ainus andmekogum NLiidus, kus isik fikseeriti tema tegeliku elukoha, mitte sissekirjutuse järgi. Nimetatud asjaolu tõttu on näiteks viimase loenduse (1989) andmepank seniajani asendamatu vastloodud riigiuringute-süsteemi korraldamisel, kuna kujutab endast sisuliselt ainukest ülemaalist valimialust. Loendusest möödunud pikale ajale vaatamata on andmepank osutunud küllalt täpseks. Käesolevas Viljandimaa kogumikus kajastatud sõjajärgsed loendused moodustasid osa vastavast üleliidulisest ettevõtmisest, mille metodoloogilist ettevalmistust ja läbiviimist juhtis NLiidu Statistikaamet Moskvast. Heameel on asjaolust, et aja jooksul uute küsimustega veidi täienenud loendusprogramm on põhitunnuste osas säilitanud võrreldavuse kogu käsitletavajalikel ajavahemikul. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud peamised erisused loendusprogrammides, mis käesoleva kogumiku seisukohalt aitab selgitada, miks 1989 aasta loendustabelite täiskogumi kõrval on varasemate loenduste andmestik mahult väiksem.

1959 aasta loenduse kriitiline moment oli 15. jaanuaril ning loendusprogramm koosnes viieteistkümnest küsimusest: isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel, kodakondsus, haridus, õppeasutus (õppur), töökoht, amet, elatusallikas ning sotsiaalkiht. Järgmisel, 1970 loendusel (kriitiline moment samuti 15. jaanuar) oli loendusprogramm jagatud kaheks: kõikselt esitati 11 põhiprogrammi küsimust, valikuliselt igas neljandas eluruumis elanud isikutele veel 7 lisaprogrammi küsimust. Põhiküsimustiku hulka kuulusid isiku perekonnasisene identifitseerimine (suhe perekonnapeasse), ajutise äraoleku põhjus ja kestus (ajutiselt äraolnu), alaline elukoht ja sealt eemalviibimise kestus (ajutiselt kohalolnu), sugu, vanus, perekonnaseis, rahvus, emakeel ning teine keel, haridus, õppeasutuse tüüp (õppur) ning elatusallikas. Valikküsimustikuga koguti teavet töökohta, ameti (pensionäri viimase ameti), loendusele eelnenud aasta töötamiskestuse ja -viisi (mittehõivat), sotsiaalkihi, paiksuse, eelneva elukoha ning elukohavahetuse põhjuse kohta. Lisaks sellele oli kasutusel omaette küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööealise rahvastiku ühiskondliku rakendamisvõimaluse selgitamiseks, suuremates linnades koguti loenduse raames teavet veel rahvastiku pendelrände kohta.

Ka 1979 aasta loendusprogramm (kriitiline moment 17. jaanuaril) sisaldas 11 põhiküsimust ja oli oma sisult eelnevaga küllalt sarnane. 25-protsendilise valikloenduse viie küsimusega koguti teavet töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud aeg) ning sündinud laste arvu kohta (täisealised naised). Ka 1979 aastal oli kasutusel eraldi küsitlusleht kodumajapidamises või isiklikus abimajapidamises hõivatud tööeas isikutele. 1989 rahvaloenduse põhiprogramm (kriitiline moment 12. jaanuar) oli eelmisega võrreldes täienenud kahe isikuküsimusega, nimelt sündinud laste arvu ning omandatud kutsehariduse osas, väiksemaid täiendusi oli ka küsimuste sõnastuses ja detailsuses. Esmakordselt sõjajärgsel perioodil viidi koos rahvaloendusega läbi ka eluasemeloendus, mille programm hõlmas seitset küsimust hoone ehitusperioodi, ehitusmaterjali, eluasemetüübi, elamispinna mugavusastme, tubade arvu ning üld- ja elamispinna suuruse kohta. Kolmandat korda järjest sisaldas loendusprogramm ka ennast õigustanud 25-protsendilist valikprogrammi, mis sisaldas eelmise loendusega võrreldes veidi täiendatud viit küsimust töökoha, ameti, sotsiaalkihi, paiksuse (viimases elukohas elatud ajale lisaks küsiti ka eelmise elukoha tüüpi) ning sündinud (lisaks ka neist loendushetkel elusolevate) laste arvu kohta. Üksikasjalikuma teabe sõjajärgsete loenduste andmesisust ning teostusprotseduuridest leiab asjahuviline iga loenduse ettevalmistuse käigus koostatud tehnilisest dokumentatsioonist.

Järgnevalt on toodud selgitusi käesoleva kogumiku loendusstatistikates tabelites kasutatud põhimõistete kohta. Määratluste sarnasuse tõttu kõigi tabelite osas järgib tekst eelkõige loendustabelite täiskogumi (1989 aasta loendus) esitusjärjekorda, viited üksikloendustele on tehtud vaid oluliste definitsioonierisuste puhul.

Loendusjärgse rahvaarvu kasutamine statistikakogumikes ja veelgi enam teist laadi publikatsioonides on mõiste arusaadavusele vaatamata, või just sellest johtuva hoolimatus tõttu, tekitanud parasjagu segadust. See on äratanud tähelepanu ka rahvusvahelises erialakirjanduses, kus on leida terveid artikleid ainult üksik loendusjärgse rahvaarvu selgitamiseks [Anderson, Silver 1985]. Nimelt on kõikidel sõjajärgsetel loendustel rahvaarv määratletud sõltuvalt isiku seosest asukohaterritooriumiga kaheselt, nii kohaloleva kui alalise rahvastiku järgi. Teiseks on siinkohal sobilik veel kord rõhutada loendusjärgse ja arvestusliku rahvaarvu erisust, millekohane pikem selgitus sisaldub sündmusstatistikale pühendatud osas.

Kohaloleva rahvastiku hulka on arvatud käsitlusala piirkonna alalised elanikud, kes viibisid loendushetkel oma elukohas, ning antud paikkonnas *ajutiselt kohalolnud* isikud. Reeglipäraselt ei arvatud kohaloleva rahvastiku hulka oma alalisest elukohast loendushetkel väljaspool vastava haldusüksuse territooriumi ajutiselt viibinud elanikke. Täiendavalt loeti ajutiselt äraolevaks ka haiglas, sanatooriumis, puhkekodus (va ühe- või kahepäevaselt), sünnitusmajas viibinud, internaatkoolis õppinud, kordusõppustele kutsutud, eeluurimisalune või kuni 30-päevase arestiga karistatud isik, sõltumata asjaolust, kas eelpoolesitatud loendile vastav asutus paiknes elukohajärgse või sellest erineva haldusüksuse territooriumil. *Ajutiselt äraolnuna* arvati kõnesolev isik kohaloleva rahvastiku hulka paigas, kus ta loendushetkel tegelikult viibis. Erandina ei loetud siiski ajutiselt äraolevaks isikut, kes loendushetkel asus mujal seoses öötöö või teenistuskohustuste täitmisega, viibis kriitilisel momendil kohalikus (ka linnalähedases) ühiskondlikus transpordis (rongid, laevad ja bussid), ööpäevases lasteaias või -sõimes, oli sõitnud välismaale või viibis teel ega peatunud kohtades, kus teda oleks saanud loendada.

Alalise rahvastiku hulka arvati kõik isikud, kes elasid alaliselt antud haldusüksuse territooriumil sõltumata juriidilisest sissekirjutusest või õigusest elamispiinnale. Loendushetkel alalisest elukohast äraolnud isik loeti alalise elanikkonna hulka juhul, kui tema äraoleku kestus ei ületanud kuut kuud. Lisaks arvati alalise elanikkonna hulka elukohavahetaja, kes oli oma elukohast küll lahkunud, kuid polnud uude elukohta veel jõudnud, samuti isik, kes oma alalist elukohta nimetada ei osanud. Mõistetavalt ei arvatud alalise rahvastiku hulka loendushetkel paikkonnas ajutiselt viibinud isikut. Tuleb tähele panna, et karistusala kinnipidamiskohtades loendati ja arvestati karistusasutuse paiknemise järgi, eeluurimisalused ja halduskorras karistatud isikud aga nende alalise elukoha järgi. Nõukogude armee haldusterritooriumil elanud ohvitserid, üleajateenijad ja nende pereliikmed loendati sõjaväeloendusjaoskondades; nende loenduslehed kuulusid juhendi kohaselt lisamisele väeosa paiknemisjärgse haldusüksuse alalisele rahvastikule, kuid pole teada, kas

niimoodi ka toimiti. Ajateenijaid loendati samuti väeosades, kuid arvestati ajateenistusele eelnenud elukoha järgi. Viimasel loendusel koondati nende loenduslehed NLiidu Statistikaametisse ning jaotati vabariikide vahel vastavalt ajateenistusele eelnenud elukohale; Eestisse saabunud loenduslehed jaotati haldusüksuste vahel proportsionaalselt meesrahvastiku arvule. Varasematel kordadel võis see protseduur olla erinev, kuid Eestis kättesaadavate materjalide põhjal pole võimalik hinnata sellest johtuvat loendusandmete erisust.

Andmekasutuse seisukohalt väärib rõhutamist asjaolu, et kuigi kõigil loendustel fikseeriti nii alaline kui kohalolev rahvastik, on andmetöötlusel neid erinevalt kasutatud. 1959 ja 1970 aastal võeti tabulatsioonide aluseks kohalolev, 1979 ja 1989 aasta loendustel aga alaline rahvastik. Nii summeeruvad varasemate loenduste puhul käesoleva kogumiku arvtabelites esitatud rahvastikujaotused kohaloleva rahvastiku arvuga, hilisemate loenduste puhul on samalaadne seos aga alalise rahvastikuga.

Perekonnaseisu järgi on rahvastik kahel viimasel loendusel jaotatud nelja rühma. *Abielus* olevana on käsitletud nii registreeritud kui vabaabielus olevat isikut, neid seisundeid omavahel kahjuks eristamata. *Vallaliste* hulka on arvatud ainult selline isik, kes pole mitte kunagi olnud ei registreeritud ega vabaabielus. *Lesena* on arvestatud abielus olnud, kelle abielu lõppes abikaasa surmaga, ning kes pole uuesti abiellunud. *Lahus(olevate)* rühm sisaldab juriidiliselt lahutatud kõrval ka mehi-naisi, kelle kooselu on tegelikult lõppenud, kuigi lahutus vormistamata; samasse on arvatud ka isik, kelle vabaabielu lõppes lahkuminekuga. 1959 ja 1970 aasta loendustel oli kasutusel lihtsustatud perekonnaseisuliigitus, mis eristas üksnes *abielus* ja *mitteabielus* rahvastikku.

Rahvastiku jaotus *hariduse* järgi põhineb loendushetkeks saavutatud kõrgemal lõpetatud haridustasemel, mille kaudu eristatakse viit rahvastikurühma. *Kõrgharidusega* on isik, kes on lõpetanud kõrgema õppeasutuse ning *keskeriharidusega* vastavalt tehnikumi või mõne muu keskeriõppeasutuse lõpetanu. *Keskharidusega* rühma on koondatud keskkooli või keskeriidust andva kutseõppeasutuse lõpetanud, samuti lõpetamata kõrgharidust omavad isikud. *Algharidusega* on vastavalt kõik need isikud, kelle haridus piirdub põhi- või algkooliga. Isik, kes pole ka madalaimat kooliastet läbinud, on *alghariduseta*.

Põlisus mõõdab inimese ja tema sotsiaalgeograafilise elukeskkonna vahelist seost. Tavaliselt rakendatakse põlisuse mõistet tervikliku sotsiaalkultuurilise asustussüsteemi mastaabis, mitte näiteks koduküla/-linna ega üksiku maakonna puhul. Ajaliselt loetakse rahvastikuteaduses põliseks isikut, kes on vähemalt kolm põlve ühes ja samas sotsiaalgeograafilises piirkonnas elanud. Reeglipäraselt sisaldab loendusandmestik teavet iga isiku sünnikoha osas, mis käesoleva kogumiku puhul on olnud aluseks *riigisündinute* ning *välissündinute* eristamisel. Andmete kasutamisel tuleb tähele panna, et riigisündinute hulka kuulub ka sisserännanute teine põlvkond, mistõttu antud rahvastikuosa pole samane põlisrahvastikuga. Eesti oludes on põlisustunnus äärmiselt tähtis sotsiaalne indikaator, mis nüüdisrahvastiku kahte peamist kogukonda välja tuues, peegeldab demograafilise ülemineku algusaega tagasiulatuvat omapära ja nõ ajanihet rahvastikurühmade demograafilises ja sotsiaalses arengus. Suurel määral kipub Eestimaa areng üldse sõltuma järgneva 40-50 aasta vältel välissündinute pretsedenditult kõrgest osakaalust johtuva probleemipuntra lahtiharutamisest. Sellekohaseid asjalikke lahendusi on niigi keeruline leida, kuid lisategurina on raskendavaks või lahendusi koguni välistavaks asjaoluks küllalt levinud põlisus- ja rahvusprobleemi segiajamine. Siiani pole ka Statistikaamet loobunud nõukogudeaegsest põlisustunnuse eiramispraktikast ega rakenda seda rahvastikuandmete esitamisel.

Rahvastiku *paiksus* mõõdab isiku elamiskestust ühes ja samas kohas või kitsamalt piiritletud territooriumil. Eesti seisukohalt ebarahuldava loendusjuhendi tõttu on vähimaks paiksusüksuseks loetud omaette linn/alev või ühe maakonna maa-asulad kokku. Niisiis jaguneb Viljandimaa seitsmeks paiksusüksuseks: kuus maakonna linnalist asulat eraldi ja maa-asulad ühena koos. Käesolevas kogumikus on rahvastik paiksustunnuse alusel liigitatud kolme rühma. *Sünnipaikne* on elanud ühe ja sama paiksusüksuse territooriumil sünnist alates ilma kuuekuuliste või pikemate vaheaegadeta. Tuleb tähele panna, et piirimuutuste, ajateenistuse ja välismaal viibimisega seotud elukohavahetusi ei ole loendusel

paiksuskatkestuseks arvatud. *Põlvkonnapaikseks* on arvestatud seda osa mittesünnipaiksetest, kelle elamiskestus loendusjärgses paiksusüksuses ulatub vähemalt 25 aastani. Väheema elamiskestusega isikut on käsitletud *lühipaiksena*. Viimase kahe rühma eristamisel tuleb ilmsiks, et rahvastiku paiksustunne on mõneti sõltuvuses isiku vanusest, sest põlvkonnapaiksete hulka ei saa 25 eluaastast nooremad inimesed kuidagi sattuda.

Rahvus peegeldab etno-kultuurilist kuuluvust, mistõttu vastav isikutunne määratakse sagedasti mitme asjakohase üksikutunne kooskõpsitluse kaudu. Sobiva näitena võib viidata Euroopa Nõukogu Rahvastikukomitee lähenemisviisile, mis rahvuse väljatoomisel rakendab viit üksikutunnet: enesemääratlust, keelt, sünnimaad (paika), religiooni ja kodakondsust. Loendusstatistilise andmestiku puhul mõeldakse rahvuse all aga tavapärastelt just üksikutunnet, nimelt rahvuse enesemääratlust nagu ka käesolevas kogumikus. Niisiis on rahvusstatistika võrdluste puhul alati mõistlik eelnevalt selgitada, kas tegemist on üksik- või juba koondtunnusega. Loendusel määratlesid täiskasvanud isikud oma rahvuskuuluvuse juriidilistest paberitest sõltumata ise, laste rahvus jäi loendusreeglite kohaselt nende vanemate otsustada. Arvtabelites on rahvustunne leidnud rakendust kahel viisil. Esiteks on selle tunnuse abil eristatud rahvastiku kahte rühma, *eestlasi* ja *mitte-eestlasi*. Teiseks on üldarvuna ära toodud kõik Viljandimaa vähemalt ühe isiku poolt esindatud rahvusrühmad.

Sarnaselt rahvusele tugineb loendusstatistikas ka *emakeel* täiskasvanu enesemääratlusele, jättes alaealiste laste emakeele nende vanemate määrata. Otsustusraskuste puhul andis rahvaloendaja juhendikohast nõu arvata emakeeleks kõige paremini osatav või perekonnas tavaliselt kõneldav keel. Arvtabelites on emakeele- ja rahvustunnet kombineerides eristatud kuut rahvastikurühma: *eesti emakeelega eestlasi*, *eesti emakeelega mitte-eestlasi*, *vene emakeelega venelasi*, *vene emakeelega mitte-venelasi*, *muu emakeelega* isikuid, kelle keel on *rahvusega sama* ning *muu emakeelega* isikuid, kelle *keel ja rahvus* üksteisest erinevad.

Kogumiku loendusstatistiline arvtabel *eesti keele oskuse* kohta kombineerib teavet emakeele ja teise keele kohta. Teise keelena pandi loendusel kirja selline NLiidu rahvaste keel, mida isik emakeele kõrval vabalt valdas. Kui isik oskas emakeele kõrval mitut keelt, pandi kirja see keel, mida ta kõige paremini valdas, sest kolmanda ja enama keele oskust ei registreeritud. Nõnda on keeleoskus loendusel muidugi alaregistreeritud, hoopis on fikseerimata tollase arusaama kohane võõrkeele oskus, mis käesoleva kogumiku kontekstis küll õnnelikult kasuks tuleb. Sõltuvalt vastaja rahvusest on tabelites eristatud eesti keele oskust *emakeelena*, *teise keelena eestlastel* ning *teise keelena mitte-eestlastel*.

Laste arvu küsimus esitati loendusel 16 aastastele ja vanematele naistele, erandkorras ka noorematele, kui nad olid juba ema seisuses. Registreeritud on elussündinud laste koguarv sõltumata sellest, kas lapsed olid loendusmomendil elus või mitte ja sellest, kas nad elasid emaga koos või eraldi. Täiendavalt küsiti ka nende elussündinud laste arvu, kes olid loendushetkel elus, kuid sellekohane teave pole käesolevas kogumikus kajastatud.

Rahvastiku *põhitegevuse* määratlus tugineb haridushõive ning sissetulekuallika küsimustele, mille abil on kogurahvastik jaotatud seitsmesse üksteist välistavasse rühma. *Koolieelikuna* on käsitletud vastavas eas last, kes kusagil ei õppinud. (*Üliõpilasena* on arvestatud laps või täiskasvanu, kes põhitegevusena õppis. *Töötavaks* on loetud isikut, kelle peamine sissetulek pärines töötamisest asutuses, ettevõttes, majandis, kooperatiivis, eraisiku teenistuses või isiklikus abimajapidamises. Kuivõrd töötavana leidis loendusel käsitlemist ka kuni 18-kuulisel osaliselt tasustataval lapsehoolduspühkudel viibinud ema, loendushetkel mittetöötanud hooajatööline ning kohavahetaja, teeb sedalaadi käsitlusviis töötamise mõiste küllalt lähedaseks tavategevuse mõistele. Töötava hulka on arvatud ka isik, kes oli sissetulekuallikatena märkinud üheaegselt nii töötamise kui täiendavalt mõne mittetöise tuluallika. Ülejäänud rahvastik jaotub kolme rühma vahel. *Pensionäride* hulka on arvatud vanus-, invaliidsus-, toitjakaotuspensioniga kui ka igakuist riiklikku toetust saav isik. *Riigi ülapeetavana* on arvestatud lastekodu mitteõpilasest kasvandikud ning vanuri- ja

invaliidikodu elanikud. *Isiku ülalpeetava* rühma on lülitatud kooliealised ja vanemad isikud, kes ei töötanud, ei õppinud ega omanud ka iseseisvat sissetulekuallikat ning asusid sugulaste või teiste isikute ülalpidamisel.

Tööala sätestab isiku tööjärgse ettevõtte või asutuse tegevusala, *amet* aga töö konkreetse iseloomu. Mitme töökohaga isiku puhul on lähtutud tööala ja ameti määratlemisel põhitööst. Viimase loenduse osas on tabelites tööala ja ametit iseloomustav andmestik esitatud kahel viisil: algupärase nõukogude loendusklassifikatsiooni järgi ning ümberkodeerituna rahvusvahelise klassifikaatori kohaselt (*ISIC 3rd revision, ISCO-68*). Üksikasjalik teave teisendusprotseduuride kohta on esitatud 1989 aasta loendusandmete uuskirjelduses [Puur 1994].

Eluasemetüüp iseloomustab hoonet, kus isik alaliselt elab. *Pereelamuna* on arvestatud korteriteks jaotamata maja, milles elas ainult üks leibkond. Kui samalaadses majas elas mitu leibkonda, on eluasemetüübina arvestatud *osa pereelamust*. Samal põhimõttel on eristatud tüüpe *omaette korter* ning *osa korterist*. *Ühiselamuna* on õppeasutuse ning ettevõtte ühiselamu kõrval käsitletud ka vanadekodu ning teisi hooldeasutusi. *Muu eluaseme* hulka on liigitatud eraisikutelt üüritud pinnad, vagun- ning teised mittetavapärased elamud.

Toana on loendusel käsitletud aastaringseks elamiseks sobivat ruumi (elutuba), mis teistest tubadest või muudest ruumidest on vaheseintega eraldatud. Rakendatud määratluse kohaselt ei kuulunud tubade hulka köök, eesruum, koridor, vannituba, sahvri ja muu sedalaadi abiruum. Küll aga on leibkonna käsutuses olevate tubade hulka arvestatud ajutiselt teistele väljaüüritud toad. Kogumiku arvtabelites on tubade arv suhtestatud seal elavate inimeste arvuga, mille alusel on eristatud kuut tihelioleku astmelt erinevat rahvastikurühma: kuni 0.50, 0.50-0.75, 0.75-1.0, 1.0-1.5, 1.5-2.0 ning 2.0+ tuba isiku kohta. Tuleb tähele panna, et loendusreeglite kohaselt koguti tubade arvu kohta teavet vaid pereelamus, korteris ning ühiselamus elunevate leibkondade ja üksikisikute osas; allüürnike ning mittetavapärases eluruumis elanud isikute kohta sellekohane informatsioon puudub. Tihelioleku astet on kasutatud ka teistmoodi liigituse tarvis, selgitamaks elamistingimuste erinevust leibkonnasuuruselt sõltavana. Arenenud riikides loetakse normikohaseks eluruumi asustustihedust, mille puhul elutubade arv ületab elanike arvu vähemalt ühe võrra. Talutavaks peetakse olukorda, mille puhul elanike ja tubade arv on võrdsed. Kui aga elanike arv tubade arvu ületab, on tegemist kõrge tihelioleku või üleasustusega. Kogumiku arvtabelites on tiheliolekut käsitletud eraldi *ühe-, kahe-, kolme-, nelja- ning viie- või enamaliikmelises* leibkonnas elava rahvastiku lõikes. Iga leibkonna suurusrühma kohta on esitatud omaette tabelisari, kus vastav leibkonnarühm on jaotatud eluaseme tubade arvu järgi, alates ühetoalisest korterist/elamust ja lõpetades eluasemega, milles tubade arv ületab ühe võrra seal elavate isikute arvu.

Eluaseme *üldpind* iseloomustab eluruumi kogupindala koos köögi, eesruumi, koridori, vannitoa, sahvri ja teiste abiruumidega. Ühiselamu puhul sisaldab üldpind ka proportsionaalset osa ühiskasutuses olevate abiruumide pinnast. Samas ei kuulu üldpinna hulka trepi- ja eeskoja, küttekolde, mittekoetava ruumi, eraldiasuva suveköögi, sauna, kuuri jms ruumi pind. *Elamispind* on määratud üksnes elutubade pindalaga, jättes teised ruumid kõrvale. Tabelites on rahvastik vastavalt ühe isiku kohta tuleva üld- ja elamispinna suurusele jaotatud kuude rühma: kuni 10, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49 ning 50+ *ruutmeetrit* isiku kohta. Nagu tubade arvu puhul sisaldab ka üld- ja elamispind ajutiselt teistele väljaüüritud tubade pinda. Käsitletavad andmed hõlmavad pereelamus, korteris ja ühiselamus elunevat rahvastikku.

Eluasememugavustest on loendusel registreeritud elektrivarustuse, kanalisatsiooni, veevärgi, keskkütte, sooja vee, vanni või dushi, gaasi ja elektripliidi olemasolu. Kogumiku arvtabelites on mugavusastme järgi eristatud nelja tüüpi eluaset. *Mugavus(t)ega* eluasemena on käsitletud vähemalt ühe ülalnimetatud mugavuselemendiga varustatud eluaset, *mugavusteta* eluasemena aga sellist, kus kõik loetletu puudub. Nende kahe äärmuse kõrval on eraldi välja toodud *kanalisatsiooni ja veevärgi ning keskkütte ja sooja veega* varustatud eluasemed. Nagu eluaseme suuruse puhul, nii iseloomustavad ka eluasememugavused üksnes pereelamus, korteris ja ühiselamus elavat rahvastikuosa.

3. ANDMEESITUS

Esituslaadi poolest eelistab käesolev kogumik absoluutarve suhtnäitajatele, erandiks on vaid sündmusstatistiliste kordajate aegread. Selline esitusviis jätab kasutajale suure vabaduse publitseeritud andmestiku põhjal ise mitmesuguseid arvutusi teha, pahupooleks on tabelite väiksem ülevaatlikkus. Nõnda soosib kogumiku esituslaad rahvastiku-alaste analüütiliste võimete ja oskuste proovilepanekut, laisema kasutaja tarvis on koostatud sadakond Viljandimaa rahvastikuarengut üldistavat joonist.

Valdavalt kätkeb kogumiku andmestik ajaperioodi 1965-1990, hõlmates tervikuna kaks loendusvahemikku 1970-1979 ja 1979-1989 ja kolmandast 1959-1970 poole. Selline esiotsa kummalisevõitu ajavahemik on tingitud kahe asjaolu kokkusattumisest. Esiteks, sovetiaegses andmekorralduses ei tuntud statistilise territoriaalüksuse mõistet ning selle asemel, et koguda järjepidevalt andmed võrreldavate regioonide kaupa, peeti statistilist arvestust haldusüksuste lõikes. Teiseks, 1940 aastate lõpust harrastati ülisagedaid administratiivpiiride muutmisi, mis tegi hetkehaldusjaotusega seotud statistika ajas võrreldamatuks; alles 1960 aastate keskpaigast jäävad vähemalt maakonnapiirid enam-vähem püsivaks. Nimetatud kahe asjaolu tõttu jagunevad sõjajärgse rahvastikustatistika ühtlusarvutused nõ tehnilisest küljest kahte etappi. Esimene etapp läheb ajas tagasi 1965 aastani ja saab korrastustööde alusena arvestada omaaegseid absoluutarvulisi statistilisi kokkuvõtteid. Teine etapp hõlmab piirisegaduste perioodi ja jõuab tagasi 1941 aasta loendusandmestikuni. Sellel teisel etapil pole olemasolevatest statistilistest kokkuvõtetest eriti kasu, kuivõrd enamikku haldusüksusi tollastes piirides polnud ei varem ega hiljem, ning pidevate piirimuutustega kaasnenud rahvastiku ümberpaigutused ühest haldusüksusest teise on fikseeritud, kui üldse, siis ebapiisava täpsuse ja detailsusega.

Käsitletud asjaolude sunnil saavad ajajärgu 1941-1965 rahvastikustatistilised ühtlusarvutused oma põhiosas toetuda individuaalandmete uustöötamisele. Arusaadavalt pole tollane informatsioon töövalmis elektroonilisel kujul, mis tähendab pikaajalist arhiivitööd ühtlusarvutuste sissejuhatava ettevõtmisena. Kokkuvõttes oli ja on Eesti Rahvastikustatistika Ühtlusarvutuste Programm dilemma ees: nihutada kogu sõjajärgset perioodi hõlmavate tulemuste publitseerimine küllaltki kaugesse ja ebakindlasse tulevikku või avaldada esimese etapi tulemused ajaperioodi 1965-1990 hõlmavana eraldi. Otsus teise võimaluse kasuks johtus eelkõige omavalitsuste infovajadusest. Siiski, kogumikus käsitletud ajavahemik hõlmab põlvkonnapiikkust perioodi, mis võimaldab rahvastikuarengu kohta juba üht-teist järeldada ning lubab kogumikus esitatud materjali teatud mõttes iseseisva tervikuna käsitleda. Samuti pole tähtsusetu, et olemasolev tasub ainuüksi oma küllalt suure mahu tõttu kättesaadavaks tegemist. Pealegi puudutab see periood ju meie lähiminekku ning on sellisena praktiliste küsimuste lahendamisel olulisemgi kui varasemate ajaperioodide arengutrendid. Iseasi muidugi, et 78-aastaselt Eesti Vabariigil oleks sobilik omada ülevaadet oma rahvast vähemalt sama pikaajaliselt, millise printsiibi puhul hetkepraktilisel väärtusel on kasin sõnaõigus.

Samuti olgu täheldatud, et käsitletava ajaperioodi lõpp-punkti määras eelkõige rahvastikustatistiline asjaolu. Nimelt allub järjekordse rahvaloenduse toimumise järel loendusvaheline andmestik rutiinsele tagasiarvutusele. Sel põhjusel täpsustuvad kõik rahvastikustatistilised näitarvud alates 1989 aastast, kui uue loenduse järel nimetatud arvutused teostatakse. Kogumiku koostajaile tundus mõistlik sedasorti hiljem täpsustamisele kuuluvaid andmeid kordapandud andmestikuga mitte ühendada. Pealegi on karta, et nüüdis-Eesti rahvastikustatistika täpsustused saavad tulema üsna suured, kuivõrd uuema andmestiku usaldusväärsus on kiiresti kahanenud. Teise kandi pealt vaadatuna on uuemad arvandmed tänaste publikatsioonide vahendusel küllalt kättesaadavad. Kõik need üksteist täiendavad tegurid rääkisid selle kasuks, et viimaste aastate rahvastikuandmete kogumikku lülitamisest hoiduda. Siiski on nõ ümmarguse aastaarvu printsiibi kohaselt käsitletavat ajavahemikku lõpetavaks võetud aasta 1990. Elektroonilisel jooniskomplektil, kus arvandmete täpsus vähemoluline, on aegridu pikendatud tänapäevani.

Haldusüksuste hõlmatus seisukohalt, kus iganes võimalik, on linna/valla andmed esitatud vastavate maakonnaandmetega võrdväärses mahus. Taoline esituslaad on eelkõige suunatud piirkondliku teabevajaduse rahuldamisele: Eesti haldusreform ja omavalitsuste pädevusala järkjärguline laienemine on teinud soveti ajal unarusse vajunud metodoloogilise põhimõtte ja ühtlasi praktilise tarviduse, esitada riigistatistilised andmed ühesuguses mahus nii omavalitsuste kui ka maakonna/riigi kohta, uuesti aktuaalseks. Kõnealuse põhimõtte kohaselt kuulunuks kogu käesoleva kogumiku andmestik esitamisele kõigi haldusüksuste lõikes, paraku polnud see andmepiirangute tõttu mitte alati võimalik. Põhimõtet on täismahus rakendatud 1989 aasta loendusstatistiliste standardtabelite komplekti puhul. Sündmusstatistika ja varasemate loenduste osas on peaaegu reeglilik, et üksikute linnade andmestik on küll eraldi olemas, kuid pole samaväärseid vallaandmeid. Tollased külanõukogud tundusid omavat statistikute silmis ebapiisavat tähtsust ning tavapäraselt tehti rajooni maarahvastiku kohta arvutused summaarsena, ilma üksikuid haldusüksusi välja toomata.

Andmeallika järgi jagunevad kogumiku arvtabelid kahte ossa, esitades vastavalt rahvastiku sündmus- ja loendusstatistika. Sündmusstatistilised arvandmed on koondatud nelja tabelisse. Rahvaarvu ja muutuskomponentide tabel esitab rahvaarvu, loomuliku iibe, rändeiibe, koguiibe, piirimuutuste ja rahvaarvu kogumuutuse aegread. Rahvastikusündmuste tabel esitab sündide, surmade, imikusurmade ja surnultsündide, abiellumiste, lahutuste, sisse- ja väljarännete absoluutarvulised aegread. Kolmas tabel koondab endasse sündimus-, suremus-, abiellumus-, lahutumus- ja väljarändeüldkordaja ning imikusuremuskordaja aegread. Tõsiseks rahvastikuanalüüsiks mitte just piisava näitavude valiku määras ära omaaegse andmestiku kehvapoolne regionaallõige. Viimase sündmusstatistilise tabelina on lülitatud kogumikku juba varem avaldatud arvandmed: Viljandimaa kogu-, linna- ja maarahvastiku ühtlusarvutatud soovanuskoostis loendusvahemikes 1970-1979 ja 1979-1989 [EKDK/EKMI 1994a, 1994b].

Loendusstatistilised tabelid moodustavad kogumiku põhiosa ning on esitatud iga loenduse kohta omaette sarjana. Keskne on standardtabelite kogum 1989, mille koostamis põhimõtte järgis nõuet hõlmata kogu loendusandmestik ja pakkuda nõnda võimalikult mitmekesine rahvastikupilt. Iga rahvastiku- ja eluasemeseisundi kohta on moodustatud vähemalt üks arvtabel ning esitatud need kindlas järjekorras, kokku on numereeritud standardtabeleid 14. Nagu eelpool selgitatud, kasvas maakonnavajadusi silmas pidades standardkomplekti maht märgatavalt, lisades pea igale tabelile lisandus sama numbrit kandva täiendtabeli või isegi mitu. Siiski on risttabelite moodustamisest hoidutud: standardtabelite eesmärgiks tuleb lugeda käsitusalususe protsessi või seisundi võimalikult ülevaatlikku omaette esitust, mitte kõikvõimalike seoste esiletoomist. Ainuerandina sisaldab sari lapsesuse ja hariduse risttabelit.

Ülesehituselt on loendustabelid niisiis valdavalt kolmedimensionaalsed, esitades käsitusalususe rahvastikutunnuse regionaal- ja soovanuslõikes. Vanuslõige on antud reeglina viieaastaste vanusrühmade kaupa alates rühmast 0-4 ning lõpetades rühmaga 85+; osa tabelite puhul on siiski kasutatud agregeeritud vanusskaalat. Andmeesituse seisukohalt on iga vanusandmete vektorit koos juurdekuuluva summareaga korratud meeste, naiste ja kokku mõlema soo kohta, mis kõikide haldusüksuste lõikes äratooduna moodustavad *elementaartabeli*. Ainevaldkonnad on esitatud elementaartabelite kogumitena, kus iga asjakohast tunnuskihti esitab üks elementaartabel. Kui ainevaldkonna väärtusvaru sisaldab väärtust *teadmata*, siis on tabelisse lisatud vastav tunnuskiht. Elementaartabeli kogumi lõpetab summatabel, mida pole aga igakord kogumikku lülitatud, kuivõrd arvuliselt kattub see soovanuskoostise tabeliga. Juhul kui niisugust kattuvust ei esine, lõpetab ainevaldkonna summatabel.

Teatavasti koguti kolmel viimasel loendusel osa teavet mitte kõigi, vaid neljandiku loendatavate käest. Sellisel juhul on olemasolev andmestik laiendatud kogurahvastikku hõlmavaks. Laiendamisel on rakendatud väikseima haldusüksuse põhimõtet ning arvutused on teostatud vanusrühmiti. Arusaadavalt ei saa tulemused langeda kokku nendega, mida andsid Moskva poolt rakendatud hoopis lihtsakoelised laiendamismeetodid. Siiski tuleb pöörata tähelepanu asjaolule, et teatud rahvastikurühmades sattus väiksemate haldusüksuste puhul 25-protsendilisse loendusvalikusse liigväike arv respondente, mis paraku kahandab laiendamistulemuse täpsust. Laiendamisarvutuste alusel on moodustatud tabelid 4A, 7, 7A, 9, 9A, 10 ja 10A.

Varasemate loenduste andmeesitus järgib standardtabelite kogumit 1989. Kogumikku on lülitatud kõik need andmed, mida oli võimalik esitada võrreldavas struktuuris ning, vastupidi, välja jäetud mittevõrreldav andmestik. Tabelite arv loendusesti küll erineb, kuid nende numeratsioon on kogumiku piires säilitatud ühtsena, mittepidev numeratsioon osutab andmepuudusel ärajäänud tabelitele. Ka 1979 aasta loendustabelite aluseks on individuaalandmestiku uustöötlus, paraku piiras vallakoodide puudumine regionaalset andmeesitust, jättes kõrvale maahaldusüksused. 1959 ja 1970 aasta loendusandmete esitus on hoopis väiksemahulisem, olles määratud arhiivides säilitatava agregeeritud andmestikuga. Pealegi erines 1959 aasta haldusjaotus hilisemast põhimõtteliselt; suurema regionaalse võrreldavuse tagamiseks on tabelitesse lülitatud tollase Viljandimaa kõrval ka Abjamaa andmestik. Kogumikusarja lõpuks on sedaviisi toimides plaanitud katta kõik 1959 aastal eksisteerinud 27 rajooni. Tabelite kasutamisel tasub tähele panna, et kahe varasema loenduse andmed iseloomustavad kohalolevat, kahe hilisema loenduse andmed aga alalist rahvastikku.

Nii sündmus- kui loendustabelites kuulub esimene andmeveerg maakonna kogurahvastikule, millele järgnevad võimalikult täieliku nimekirjaga haldusüksuste osaarvud. Viimased on rühmitatud linna ja maa haldusüksusteks ning lisatud asjakohased summaveerud. Kummagi haldusüksuste rühma järjestus tabeli veergudes on tähestikuline, erandiks on esimesena toodud Viljandi kui maakonna pealinn. Põhimõtteks oli välja tuua kõik linnatüüpi asulad, mis kõnealuse perioodi kestel nimetatud staatust omasid, nõnda on tabelites esitatud ka Mustla. Maakonna kogu-, linna- ja maarahvastiku esiletoomiseks on vastavad andmeveerud esitatud paksus kirjas. Haldusüksuste nimetused on antud omaaegse nimekujuga, asendades tollase nõukoguliku terminoloogia eestipäraste mõistetega *maakond* ning *vald*.

Trükitud materjali täiendab maakonna rahvastikuarengut kajastav elektrooniline jooniskomplekt. Joonised on koostatud programmis *HarvardGraphics*, mis võimaldab neid arvuti abil kasutada üksikult, kuid ka lihtsalt käsitletava sarjana. Viimatinimetatud võimalus on eelkõige mõeldud maakonda tutvustavate esituste tarvis, kuid soovitatav ka õppevahendina üldhariduskoolidele. Vajadusel võib joonised välja trükkida.

Kogumikus esitatud arvtabelid on olemas ka elektroonilisel kujul *Lotus* formaadis. Kahe viimase rahvaloenduse korrastatud individuaalandmestik teeb võimalikuks lisatabelite arvutamise loendustunnuste mistahes kombinatsioonis. Asjahuvilistel on võimalik pöörduda Eesti Kõrgkoolidevahelise Demouuringute Keskuse poole.

4. PIIRIMUUTUSED

Andmevõrreldavuse tagamise nimel on arukas statistilise arvestuse pidamine selliste territoriaalüksuste kaupa, mille piirid on ajas püsivad. Nõnda on ka hoopis lihtsam rahvastikustatistikas ühildada erinevate andmeallikate teavet. Halduspiirid niisuguseks ülesandeks tavaliselt ei kõlba, sest need kipuvad muutuma ka igati normaalse arengu korral. Paraku pole sõjajärgne Eesti andmekorraldus statistilise territoriaalüksuse mõistet üldse tundnud, ja kogudes andmeid haldusüksuste kaupa, jättis andmeühilduvuse sõltuma halduskorraldajate suvast. Mittevõrreldavus koos andmepuudulikkusega tungib eriti tugevalt esile väiksemate haldusüksuste tasandil, kuivõrd suurel NLiidul puudus nii huvi kui vajadus tegelda piirkondliku andmestikuga. Võrreldavuse hoidmine sellel tasandil oli aeg-ajalt ideoloogiliselt koguni kahjulik. Samuti polnud kohapeal informatsiooniga suurt midagi teha, sest haldusüksused olid ilma jäetud õigusest vähegi tähtsamaid otsuseid vastu võtta. Kuid peamine põhjus statistilise territoriaalüksuse põhimõtte eiramises kipub olema siiski taolise korralduse hoopis suurem töömahukus.

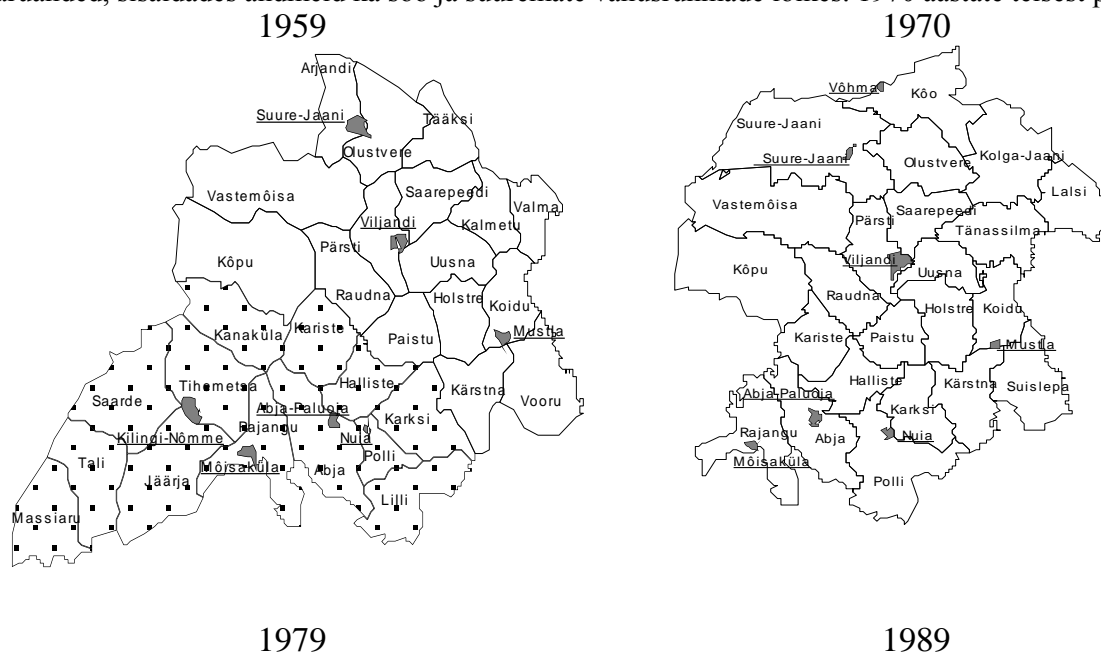
Keskvõimu ning hetkeolukorda ainuväärtustav ühiskond tõi sõjajärgsetel aastatel kaasa väiksemate haldusüksuste ülisagedased piirimuutused, mis kandsid poliitilis-administratiivset, mitte sisulist iseloomu. 1950 aastatel kulmineerunud segaduste mõjud on tuntavad tänaseni. Siiski, tollal moodustatud 3 oblastist ja 39 rajoonist on nüüdseks 9 ajaloolise Eesti maakonnani neli viiendikku tagasiteed juba käidud. Hulgalisi

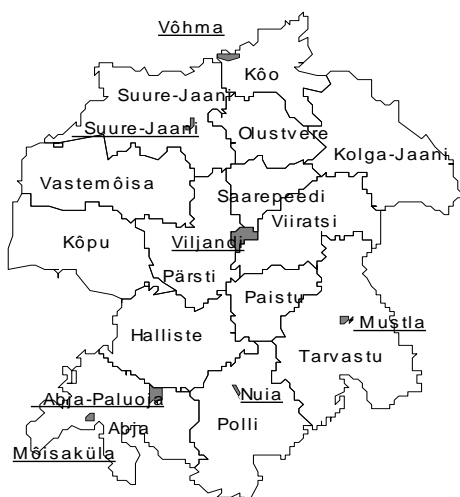
moodustamisi, muutmisi, liitmisi, laiendamisi, lahutamisi ja likvideerimisi toimetati aga sugugi mitte inimtühjal maa-alal, nõnda osutub teisenenud piiridega haldusüksuste rahvastikuandmestik ajas hoopis võrreldamatuks. Seetõttu nõuavad tagantjärei ühtlusravutused omaaegsete piirimuutuste jälgimist ülima hoolikusega.

Viljandimaa piirimuutuste ulatus on aimatav nelja hetkeseisu kaudu, mis on esitatud juuresoleval kaardil. Tegemist pole juhuslike ajamomentidega, vaid niisugustega, mida iseloomustab viie sõjajärgse aastakümne kõige sisukam andmestik, st loendusaaastatega. Väärrib tähelepanu, et 1959 aasta kaardil on Viljandimaa kõrval ära toodud ka suurt osa tänast Viljandimaad hõlmanud Abjamaa.

Kogu nõukogudeaja vältel kehtisid küllalt ühesugused protseduurid, mille kohaselt piirimuutus vormistati Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega, mis ka institutsiooni Teatajas avaldati [ENSV Ülemnõukogu Presiidium 1965-1990]. Nimetatud allikast saab teada küll piirimuutuse toimumise fakti, kuid rahvastikustatistika seisukohalt on Teataja kasutu, kuivõrd ei sisalda rahvastikuteavet üldse. Kasutamiskõlblike allikate otsimisel tekkis käesoleva kogumiku koostajail selgepiiriline arusaam, et piiriteisendustega kaasnenud rahvastikumuutuste üle polegi korralikku arvestust peetud. Asi pole mitte selles, et arvestus puuduks, vastuoks, arvepidamine esineb mitmekordsena, mis omavahel aga sugugi kokku langeda ei pruugi. Alljärgnevalt on kirjeldatud kuut erinevat allikat, millest igaüks on mingil määral leidnud käesoleva kogumiku puhul kasutamist. Paraku ei sisaldu üheski neis ega ka mõnes täiendavas juhuallikas rahvaarvust ja aeg-ajalt lisanduvast rahvastiku üldjaotusest midagi enam, küll aga leiab kajastamist näiteks rahvasaadikute ümberpaiknemine piirimuutuste käigus.

Regionaalse statistikabüroo aruanne, lühidalt *rajooni aruanne*, kajastab vastuseid Statistikaameti teemakohasele järelepärimisele. Toetudes Ülemnõukogu poolt vastu võetud otsusele, palus Statistikaamet tavapäraselt esitada piirimuutusest puudutatud haldusüksuse andmed territooriumi ja rahvaarvu osas. Rajooni aruanded on allikana kasutatavad 1945 aastast kuni käsitletava perioodi lõpuni, neis sisalduv andmestik on aga küllaltki ebahütlane. Ühelt poolt sõltus see Statistikaameti järelepärimise hetkelaadist, teisalt kohalike ametite tösidusest nõude täitmisel. Muidugi on 1940-1950 aastate kohta rajooni aruannetes rahvastikuarvud äärmiselt pealiskaudsed, peegeldades üldist sõjajärgset andmepuudust. 1960 aastatel on andmeid pisut enam (esitati muutusega haaratud inimeste üldarv), kõige korrektsemad on 1970 aastate aruanded, sisaldades andmeid ka soo ja suuremate vanusrühmade lõikes. 1970 aastate teisest poolest hakkab

aga esitatav rahvastikuandmete hulk jälle vähenema. Tundub, et üldjuhul esitati andmed majapidamisraamatutest tehtud kokkuvõtetele toetudes, aeg-ajalt esineb aga ka telefonitsi edastatud teavet (näiteks aasta 1987 Nuija osas), mille puhul ei selgu ei ajaseis ega allikas. Kuivõrd kokkuvõtteid majapidamisraamatutest ei tehtud iga-aastaselt, siis kajastab rajooni aruanne ühel juhul jooksva aasta, teisel aga eelneva aasta seis. Rajooni aruanded ei sisalda kunagi linnarahvastiku-alast informatsiooni, kuna kohapealset arvepidamist ei olnud.

Eesti Statistikaameti aruanne Moskvale, lühidalt *statistika aruanne*, kujutas endast iga-aastast vormikohast ettekannet vabariigis toimunud halduspiiride ja sellega kaasnenud rahvaarvumuutustest. Hõlmates perioodi 1945-1990, on see allikas ainsana vormi kõrval ka metodoloogiliselt järjepidev. Nimelt toetub andmeesitus viimasele loendusseisule: metodoloogiliselt tuleb niisugust lähenemist pidada mõistlikuks, kuivõrd kõik rahvaarvud on esitatud kindla ajahetke kaudu võrreldavana. Suurriikliku vormina ei sisalda statistika aruanne õnnetuseks aga külanõukogu tasandi teavet, mistõttu suurem osa Eesti piiri- ja sellega kaasnevaid rahvastikumutusi selles allikas ei kajastu. Teistlaadi metodoloogilise aluse tõttu pole statistika aruanne kokkuvõidav kohalike allikatega.

Statistikaameti administratiiv-territoriaalmuutuste kartoteek, lühidalt *register*, on Moskva vormi kohane arvestuskaartide kogum: iga rajooni ja linna kohta peetud kaardile on koondatud ülevaade piiri- ja sellega kaasnenud rahvaarvumuutusest. Tegelikult on see põhiosas kumulatiivne kokkuvõtte Moskva esitatud aruannetest ja tugineb eelpoolkirjeldatud meetodikale. Esimesed arvestuskaardid registris pärinevad aastatest 1945-1951, vahemiku 1952-1969 kohta ei ole kartoteeki peetud või on ta kaduma läinud. Järgnevatel aastatel 1970-1990 on teda pidevana hoitud, taasiseseisvumise järel registrit enam täiendatud pole. Sisu seisukohalt on alates 1970 rahvaloendusest kohapealse initsiatiivina registrit täiendatud informatsiooniga külanõukogudevahelistest piiri- ja rahvaarvumuutustest. Sedalaadi praktika kümnendi keskpaiku tasapisi soikus, uuesti elavnedes 1979 aasta rahvaloenduse järgselt.

Rajooni taotlus/seletuskiri piiri- või nimemuutuseks, lühidalt *rajooni taotlus*, väljendab kohaliku omavalitsuse ettepanekut haldusüksuse piiri- või nimemuutuse teostamiseks. Ei ole teada, millise osa piirimuutuste kohta sedalaadi taotlused on esitatud, küll aga pole nad koostatud järjepidevalt ühtse metodoloogiaga. Igal juhul on Statistikaameti iga-aastastes administratiiv-territoriaaljaotuse dokumendikaustades säilinud taotlustest juhuslikuna näiv osa. Linna, küla- või alevinõukogu algatatuna ning rajooni Täitevkomitee otsusena vormistatud, esitati taotlus Ministrite Nõukogu poolt kooskõlastatuna Ülemnõukogu Presiidiumile, ja sellisena puudus tal kindel vorm ning rahvastikualane informatsioon on seal väga erineva hõlmavusega. Rahvastikuandmete leidumisel puudub üldjuhul viide andmeallikale ning ajamomendile. Õeldule vaatamata

rajooni taotlus peegeldab kirjeldatavatest allikatest ainukesena kohalikke olusid, piirimuutuse põhjendust ja asjaajamise käiku. Sellisena on rajooni taotlus mõne külanõukoguvahelise piirimuutuse puhul osutunud ainsaks rahvastikuteavet sisaldavaks allikaks.

Ilmselt oli rahvastikuarvepidamise ebasüsteemsus asja sees olijatele tunnetatav kogu aeg, ja nii seadis kauaaegne Statistikaameti juhtivtöötaja Lembit Tepp sisse eraviisilise koondandmete arhiivi, lühidalt *Tepp'i kaust*, mis muuhulgas sisaldab ka piiri- ja rahvaarvumuutusi. Asjakohane andmehõlmatus Tepp'i kaustas ei ole teada, kuid kindlasti leidub selles teavet, mis ametlikes allikates ei kajastu või on kaduma läinud. Käesoleva kogumiku koostamisel on Tepp'i kaust leidnud kasutamist Nuia alevi ja Polli külanõukogu vahelise piirimuutuse arvestamisel (1987), mille kohta ametlikes allikates sisaldub vastuoluline teave. Konsultatsioonid kohaliku vallavalitsusega kinnitasid just Tepp'i kausta informatsiooni tõepärasust, samuti on sellele allikale tuginetud ka Mustla alevi rahvaarvu puhul (1979).

Eraviisiliselt pidas piiri- ja rahvaarvumuutuste ülevaadet ka Statistikaameti rahvastikuosakonna omaaegne juhataja Juta Bergvald. Ülevaade, lühidalt *Bergvald'i kaust*, sisaldab informatsiooni piirimuutustega kaasnenud rahvaarvuliikumistest aastatel 1970-1990, olles 1970 aastate esimesel poolel süstemsem. Bergvald'i kaust aitas täita lünka 1976 aasta osas.

Rajooni aruanne, statistika aruanne ja rajooni taotlus on kuni 1970 aastani arhiveeritud Eesti Riigiarhiivis, hilisemate aastate kohta olev teave asub Statistikaametis, nagu ka register kogu ajavahemiku osas. Eraarhiivina ei ole Bergvald'i ja Tepp'i kaustad avalikult kättesaadavad. Statistikaametis asuvad materjalid osutusid raskesti ülesleitavaks, kuid on kogumikutööde tõukel uuesti koondatud.

Alljärgnev ülevaade esitab Viljandimaal toimunud piirimuutused 1959-1990 Eesti NSV Ülemnõukogu Teataja põhjal, mida on täiendatud rahvastikuandmetega käsitlusaluse perioodi kohta. Eri allikate lüngad ja vasturääkivused olid sedavõrd suured, et väärivad eraldi väljatoomist. Alljärgnevas tekstis on esitatud kolme eri allika teave kaldkriipsude vahel järjekorras *rajooni aruanne/ statistika aruanne/ register*, mäрге "-" tähistab vastava arvandme puudumist, "..." andmeallika puudumist. Kui kõigi nimetatud allikate teave osutus ebatäpseks või puudus hoopis, siis on eraldi ära toodud teiste allikate kasutamine.

1959 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 24. jaanuari seadlusega likvideeriti Eestis kokku 13 rajooni, sealhulgas käesolevat kogumikku puudutavana Suure-Jaani rajoon, millest Viljandi rajoonile anti üle Suure-Jaani linn, Arjandi, Kärstna, Olustvere, Tääksi, Vastemõisa ja Vooru külanõukogu. Likvideeritud Kaansoo külanõukogu maad liideti Arjandi külanõukoguga ning Väandra rajooni Aesoo ja Rõusa külanõukogu maadega.

1960 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 3. septembri seadlusega likvideeriti Arjandi ja Olustvere külanõukogu ning moodustati nende liitmisel Suure-Jaani külanõukogu; Kalmetu ja Valma külanõukogu aga liideti Tänassilma külanõukoguks. Tääksi külanõukogust sai ümbernimetamise läbi Olustvere külanõukogu ja Vooru külanõukogust Suislepa külanõukogu. Äsjamoodustatud Suure-Jaani külanõukogust anti osa üle Olustvere külanõukogule ning Uusna külanõukogu osa maa-alast Holstre külanõukogule. Sama seadlusega muudeti ka rajoonide piire: osa Viljandi rajooni Tääksi külanõukogu maadest anti üle Põltsamaa rajooni Kõo külanõukogule.

1962 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 21. detsembri seadlusega kuulusid likvideerimisele veel mitmed rajoonid, teiste hulgas Abja, Põltsamaa ja Väandra rajoon. Endisest Abja rajoonist arvati Viljandi rajooni koosseisu Mõisaküla linn, Abja-Paluoja ja Nuia alev, Abja, Karuse, Karksi, Polli, Rajangu ja Halliste külanõukogu. Endisest Põltsamaa rajoonist tuli Viljandi rajoonile täiendust Võhma alevi, Kolga-Jaani, Kõo ja Lalsi külanõukogu näol. Endisest Väandra rajoonist liitus Suure-Jaani külanõukoguga osa Rõusa külanõukogust. Likvideeritud Aesoo külanõukogu maa-ala jagunes Suure-Jaani, Aluste ja Tori külanõukogu vahel.

1968 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 27. detsembri seadlusega laiendati Viljandi linna kokku 505,37 ha ulatuses Pärsti, Saarepeedi ja Uusna külanõukogu arvelt. Ümberkorralduse tulemusena vähenes Pärsti elanike arv 174 ja Uusna 15 inimese võrra, Saarepeedi külanõukogust inimesi üle ei tulnud (189/134/... inimest).

1972 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 28. juuli seadlusega muudeti Pärnu ja Viljandi rajooni piiri. Pärnu rajooni Vändra külanõukoguga liideti Viljandi rajooni Suure-Jaani külanõukogu koosseisu kuulunud 3655 ha Leetva, Alt-Kaansoo, Kaansoo, Kaansoo-Oja ja Pärassaare külaga, mistõttu Suure-Jaani külanõukogu rahvaarv vähenes 284/303/303 inimese võrra.

1973 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 30. märtsi seadlusega muudeti Viljandi ja Pärnu rajooni piiri. Pärnu rajooni Saarde külanõukoguga liideti 267 ha suurune osa Viljandi rajooni Abja külanõukogust (22/22/22 inimest) ning Viljandi rajooni Abja külanõukoguga 448 ha suurune osa Pärnu rajooni Saarde külanõukogust (1/3/3 inimest).

Sama seadlusega kaotati Holstre, Kariste, Karksi, Rajangu ja Tännassilma külanõukogu. Likvideeritud Holstre külanõukogust ühendati 3682 ha suurune osa Koidu külanõukoguga (283/ - /305 inimest), 6241 ha suurune osa Paistu külanõukoguga (904/ - /908 inimest) ja 2442 ha suurune osa Uusna külanõukoguga (389/ - /441 inimest). Endisest Kariste külanõukogust anti 9579 ha suurune osa üle Halliste külanõukogule (623/ - /663 inimest) ja 1116 ha suurune osa Kõpu külanõukogule (105/ - /114 inimest). Likvideeritud Karksi külanõukogu maadest liideti 522 ha suurune osa Halliste külanõukoguga (50/ - /50 inimest) ja 12342 ha suurune osa Polli külanõukoguga (1480/ - /1528 inimest). Rajangu külanõukogu maa-ala liideti Abja külanõukoguga (1076/ - /1186 inimest), 7753 ha suurune osa Tännassilma külanõukogust liideti Lalsi külanõukoguga (453/ - /448 inimest) ja 10135 ha suurune osa Uusna (945/ - /1017 inimest) külanõukoguga.

Sama seadlusega muudeti Halliste, Abja, Paistu, Koidu, Kärstna, Suislepa, Uusna, Lalsi, Kolga-Jaani, Suure-Jaani ja Kõo külanõukogu piire: Halliste külanõukoguga liideti 4386 ha suurune osa Abja külanõukogust (394/ - /458 inimest) ja 2919 ha suurune osa Paistu külanõukogust (294/ - /331 inimest). Koidu külanõukogu laienes 3272 ha suuruse osaga Kärstna külanõukogu arvelt (290/ - /342 inimest), 9161 ha suuruse osaga Suislepa külanõukogust (662/ - /692 inimest) ja 400 ha suuruse osaga Uusna külanõukogust (19/ - /17 inimest). Lalsi külanõukoguga liideti 2295 ha Kolga-Jaani külanõukogust (188/ - /209 inimest), Suure-Jaani külanõukogule tuli täiendust 1494 ha suuruse osa näol Kõo külanõukogust (64/ - /71 inimest).

1975 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 19. märtsi seadlusega likvideeriti Suislepa külanõukogu ning liideti selle maad Koidu külanõukoguga (- / - /920 inimest). Sama seadluse alusel sai Koidu külanõukogu uueks nimeks Tarvastu.

1976 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 27. detsembri seadlusega likvideeriti Kärstna, Lalsi ja Raudna külanõukogu, kusjuures Kärstna külanõukogu ühendati Tarvastu külanõukoguga (- / - / -). Rajooni taotluse kohaselt haaras ümberkorraldus 9853 ha ning 1063 inimest, Bergvald'i märkmete kohaselt haaras piirmuutus 1114 inimest (loendusseisuga). Likvideeritud Lalsi külanõukogust liitus 14555 ha suurune osa Kolga-Jaani külanõukoguga (1302/ - / -), Bergvald'i märkmete järgi 1302 või 1485 inimest, ning 848 ha suurune osa Uusna külanõukoguga (196/ - / -), Bergvaldi järgi samalaadselt 196 või 208 inimest. Raudna külanõukogu ühendati Pärsti külanõukoguga (- / - / -), Bergvald'i järgi 2397 inimest. Lisaks tuli täiendus Pärsti külanõukogule 114 ha suuruse osana Uusna külanõukogult (- / - / -), Bergvald'i järgi 8 inimest.

1977 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 25. veebruari seadluse põhjal sai ümbernimetamise tulemusena Uusna külanõukogust Viiratsi külanõukogu.

1979 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 23. novembri seadlusega võeti Mustlalt linnaõigused ning arvati ta alevina Tarvastu külanõukogu koosseisu. Mustla elanike arv oli (903/955/955), Tepp'i märkmete järgi 912 inimest.

1987 aasta. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 26. märtsi seadlusega laienesid Nuia alevi piirid 50,1 ha võrra Polli külanõukogu arvelt (- /24/24), Tepp'i märkmete kohaselt 179 inimesega. Sama seadlusega rahuldati rajooni taotlus Nuia alevi ümbernimetamiseks Karksi-Nuia aleviks.

1990 aasta. Viljandi rajoon nimetati ümber Viljandi maakonnaks.

Loetletud piirimuutused on leidnud kajastamist kogumiku arvtabelites. Sündmusstatistika osas on piirimuutustega kaasnenud rahvastiku üleminek ühest haldusüksusest teise toodud eraldi veeruna. Loendustabelite juures ei ole esitatud viiteid piirimuutustele, eri loenduste võrdlemisel tuleb pöörduda ülaltoodud piirimuutuste loetelu poole. Tavapärase rahvastikustatistilise kogumikuna lähtub andmeesisitus väikseimast omavalitsust omavast haldusüksusest, linnast või vallast. Nii jääb paratamatult kõrvale külaandmestik, mis rahvastiku väikesearvulisuse tõttu ei ole isikutunnuste lõikes ülevaatlik. Ometi on rahvaarv külade kaupa huvipakkuv ja selle näitaja tasandil ka esitav, pealegi on loendusjärgsed rahvaarvud külade osas sama täpsusastmega kui suuremate üksuste puhul. Õeldule toetudes on alljärgnevasse tabelisse koondatud külade rahvaarv kõigi nelja sõjajärgse rahvaloenduse osas. Esituslaadi seisukohalt on eelistatud külade rühmitamist esmastasandi haldusüksuste kaupa, tuues niimoodi esile külanõukogude sisestruktuuri suure võrreldamatuse. Nõnda ei pruugi samad külad eri loendustel üksteise kõrval paikneda, ja esituse pahupoolena tuleb tabeli kasutajal neid otsida vastava külanõukogu alt. Erandina on 1959 aasta loenduse külade rahvaarvud esitatud mitte omaaegsete piiride järgi, vaid otse võrreldavalt 1970 aasta loendusega nii küla nime kui esmastasandi haldusüksuse mõttes. Ühelt poolt on selline esituslaad paratamatu, sest 1959 aasta loendusandmeid ei töödeldudki toimumisaegsetes piirides, teisalt võimaldab see saavutada tabeli mõnevõrra suuremat kompaktsust. Kahe esimese sõjajärgse loenduse külaandmed pärinevad 1970 aasta loenduse järel avaldatud kogumikust [ESKV 1972], 1979 aasta arvud samalaadsest hilisemast kogumikust [ESKV 1981].

VILJANDIMAA MAAHALDUSÜKSUSTE RAHVASTIK
Loendusaaastad 1959-1989

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979		1979	1989
Abja	2578	2159	Abja	2078	Abja	1635	
Abja asund	162	193					
Abjaku küla	56	61	Abjaku küla	193	Abjaku küla		101
Atika küla	259	169	Atika küla	74	Atika küla		63
Jaanushansu küla	282	186					
Kariste küla	82	69					
			Kamara küla	240	Kamara küla		362
			Laatre küla	108	Laatre küla		56
			Lasari küla	62	Lasari küla		46
Maru küla	64	49					
Määraste küla	19	13					
			Penniküla küla	59	Penniküla küla		37
Penuja asundus	119	109					
Penuja küla	101	71	Penuja küla	141	Penuja küla		100
Pölde I küla	218	192	Pölde küla	353	Pölde küla		230
Pölde II küla	123	156					
Pölde-Mulgi küla	32	24					
Päigiste küla	115	73					
Rängle küla	82	62					
			Raamatu küla	39	Raamatu küla		34
			Räägu küla	71	Räägu küla		39
Saate küla	187	116	Saate küla	64	Saate küla		31
			Sarja küla	53	Sarja küla		40
Sooküla küla	124	89					
Tümpsi I küla	122	89	Tümpsi küla	306	Tümpsi küla		237
Tümpsi II küla	87	101					
			Umbsoo küla	57	Umbsoo küla		45
Vana-Kariste asundus	201	192					
			Veelikse küla	187	Veelikse küla		156
Veskimäe I küla	49	93	Veskimäe küla	71	Veskimäe küla		58
Veskimäe II küla	94	52					
Halliste	1792	1539	Halliste	2789	Halliste	2349	
Aliste küla	32	21					
Ereste küla	167	128	Ereste küla	106	Ereste küla		65
			Halliste alevik	397	Halliste alevik		467
Höbemäe I küla	51	37	Höbemäe küla	48	Höbemäe küla		35
Höbemäe II küla	32	13					
Kaarli asundus	121	101	Kaarli küla	105	Kaarli küla		114
Kalvre küla	65	56	Kalvre küla	16	Kalvre küla		26
Kaubi I küla	36	30					
Kaubi II küla	19	21					
Kulla alevik	171	132	Kulla küla	142	Kulla küla		112
			Maru küla	25	Maru küla		17
			Mulgi küla	90	Mulgi küla		55
			Muri küla	44	Muri küla		30
			Mõõnaste küla	101	Mõõnaste küla		54
			Naistevalla küla	21	Naistevalla küla		12
			Niguli küla	43	Niguli küla		27
Pornuse küla	87	80	Pornuse küla	49	Pornuse küla		46
			Päidre küla	133	Päidre küla		99
			Päigiste küla	131	Päigiste küla		93
Raja küla	108	82	Raja küla	51	Raja küla		34
			Rimmu küla	53	Rimmu küla		34
Risti alevik	194	240					
			Saksaküla küla	68	Saksaküla küla		54
			Sammaste küla	66	Sammaste küla		69
			Tilla küla	60	Tilla küla		29
Toosi küla	77	59	Toosi küla	44	Toosi küla		35
			Uue-Kariste küla	71	Uue-Kariste küla		71

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979		1979	1989	
Vabamatsi küla	113	81	Vabamatsi küla	74	Vabamatsi küla		34	
Õisu alevik	406	338	Vana-Kariste küla	224	Vana-Kariste küla		167	
Ülemõisa asundus	113	120	Õisu alevik	550	Õisu alevik		495	
			Ülemõisa küla	77	Ülemõisa küla		75	
Holstre	1687	1654						
Holstre asundus	126	107						
Kibeküla küla	124	133						
Kipi küla	57	54						
Kiviküla küla	34	27						
Koni küla	41	77						
Kooli küla	64	57						
Laki küla	89	84						
Lepiku küla	58	63						
Lolu küla	30	32						
Luiga küla	66	76						
Matapera küla	108	94						
Metsla küla	46	40						
Mustapali küla	52	34						
Mäeltküla küla	101	133						
Nõmme küla	49	65						
Paluküla küla	40	32						
Pirmastu küla	76	66						
Rebase küla	85	68						
Saviküla küla	63	47						
Tinnikuru küla	27	29						
Turva küla	33	22						
Tõmbi küla	56	60						
Vahemetsa küla	43	28						
Vardja küla	98	81						
Viisu küla	81	68						
Vilimeeste küla	40	77						
Kariste	1006	777						
Araku küla	37	12						
Kariste küla	61	24						
Kirnu küla	42	28						
Kuninga asund	105	114						
Mulgi I küla	89	43						
Mulgi II küla	22	21						
Naistevalla küla	31	33						
Niguli küla	27	22						
Peedi küla	27	22						
Piiga küla	21	19						
Rakitse küla	48	36						
Rimmu I küla	29	17						
Rimmu II küla	35	24						
Saksa I küla	36	30						
Saksa II küla	41	42						
Sammaste I küla	34	63						
Sammaste II küla	51	33						
Seene küla	15	6						
Tilla küla	39	22						
Tuhalaane küla	42	18						
Undi küla	47	35						
Uue-Kariste asundus	61	64						
Veere küla	22	15						
Võibre küla	16	16						
Ülejõe küla	28	18						
Karksi	1620	1578						
Hirmu küla	34	17						
Kaali küla	32	34						
Kadrina küla	44	42						
Karksi asundus	255	325						
Karuküla küla	78	74						

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979		1989		
Kolda küla	54	48						
Kulli küla	20	18						
Liivaku küla	15	9						
Morna asundus	59	48						
Morna küla	67	92						
Muri küla	81	50						
Mäeküla küla	100	89						
Oti küla	24	22						
Pali küla	54	23						
Paluküla küla	33	11						
Pintsatu küla	42	23						
Pärsi küla	43	37						
Soldati küla	18	12						
Sooviku küla	48	31						
Sudiste küla	138	179						
Suuga asund	129	155						
Tiri küla	31	28						
Tuhalaane alevik	103	129						
Veneküla küla	45	35						
Volmre küla	20	6						
Üri küla	53	41						
Koidu	1588	1630						
Jaanessa küla	66	76						
Kalbuse küla	30	29						
Kuressaare küla	81	58						
Kurgelaane küla	26	24						
Mõnnaste küla	201	171						
Porsa küla	60	53						
Riibu küla	48	55						
Riuma küla	75	88						
Rulli küla	68	127						
Saare küla	54	74						
Sooviku küla	228	202						
Vanausse küla	70	71						
Villa küla	322	303						
Väluste küla	101	136						
Ülensi küla	158	163						
Kolga-Jaani	1534	1330	Kolga-Jaani	2348	Kolga-Jaani	2096		
Eesnurga küla	109	74	Eesnurga küla	71	Eesnurga küla	50		
Järtsaare asundus	220	201	Järtsaare küla	131	Järtsaare küla	108		
Kaavere küla	225	209	Kaavere küla	168	Kaavere küla	173		
Kolga-Jaani alevik	237	248	Kolga-Jaani alevik	417	Kolga-Jaani alevik	522		
			Lalsi küla	215	Lalsi küla	156		
			Leie küla	328	Leie küla	323		
			Lätkalu küla	92	Lätkalu küla	68		
			Meleski küla	230	Meleski küla	173		
Odiste küla	214	160	Odiste küla	109	Odiste küla	94		
			Oiu küla	178	Oiu küla	118		
Oorgu küla	173	152	Oorgu küla	100	Oorgu küla	75		
			Otiküla küla	45	Otiküla küla	29		
Parika küla	63	62	Parika küla	56	Parika küla	57		
Taganurga küla	98	88	Taganurga küla	69	Taganurga küla	54		
			Vaibla küla	52	Vaibla küla	28		
Vissuvere küla	195	136	Vissuvere küla	87	Vissuvere küla	68		
Kõo	1961	1721	Kõo	1477	Kõo	1354		
Anveldi maja	3	2						
Arjassaare küla	68	54	Arjassaare küla	30	Arjassaare küla	32		
			Arusaare küla	84	Arusaare küla	72		
Kangrusaare küla	83	70	Kangrusaare küla	59	Kangrusaare küla	38		
Kirivere küla	34	33	Kirivere küla	44	Kirivere küla	45		
Kobinsaare küla	26	15						
Koksvere küla	163	180	Koksvere küla	236	Koksvere küla	271		

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979			1989
Kotsama küla	42	21					
Kõo asundus	196	206	Kõo küla	222	Kõo küla		338
Loopre küla	116	109	Loopre küla	97	Loopre küla		57
Maalaste küla	53	37	Maalasti küla	36	Maalasti küla		13
Maimsaare küla	59	77					
Mändla küla	38	26					
Paaksima küla	142	103	Paaksima küla	74	Paaksima küla		51
Paenaste küla	120	92	Paenasti küla	71	Paenasti küla		48
Paluküla küla	52	37					
Pilistvere alevik	145	135					
Pilistvere küla	65	41	Pilistvere küla	185	Pilistvere küla		158
Saviaugu küla	41	34	Saviaugu küla	43	Saviaugu küla		20
Soomevere küla	129	114	Soomevere küla	166	Soomevere küla		123
Särgla metsavahimaja	2	2					
Uduallika küla	43	15					
Unakvere küla	41	43	Unakvere küla	49	Unakvere küla		28
Venevere küla	116	113	Venevere küla	81	Venevere küla		60
Võhma küla	118	91					
Võhma-Saare küla	66	71					
Kõpu	1397	1076	Kõpu	1032	Kõpu		900
Halliste küla	36	22					
Iia küla	45	47	Iia küla	32	Iia küla		30
Jõeküla küla	19	10					
Kaevandiku küla	65	45					
Keskküla asundus	344	311					
			Kuninga küla	89	Kuninga küla		27
Laane küla	69	58	Kõpu alevik	313	Kõpu alevik		391
Mõisaküla küla	68	68	Laane küla	49	Laane küla		37
Mõisavälja küla	91	87					
Napsi küla	56	40					
Piiri küla	31	10					
Puna küla	109	63	Punaküla küla	127	Punaküla küla		89
Saare küla	21	29					
Seru küla	122	74	Seruküla küla	105	Seruküla küla		78
Supsi küla	50	26	Supsi küla	154	Supsi küla		123
Tipu küla	71	31	Tipu küla	52	Tipu küla		47
Tuhkja küla	20	8					
Tõramaa küla	14	4					
Uia küla	64	62	Uia küla	61	Uia küla		46
Valma küla	30	22					
Vanaveski küla	72	59	Vanaveski küla	50	Vanaveski küla		32
Kärstna	1488	1456					
Anikatsi küla	98	129					
Aruküla küla	61	50					
Jõksi küla	17	17					
Järve küla	76	84					
Kannuküla küla	134	111					
Kirikuküla küla	35	39					
Kuressaare asundus	204	217					
Kärstna asundus	203	151					
Metsakuru küla	36	34					
Mustla küla	42	33					
Orjatu küla	129	157					
Pahuvere küla	126	131					
Põrga küla	107	118					
Ranna küla	38	33					
Soe metsavahimaja	4	6					
Tagamõisa küla	73	89					
Tinnikuru küla	51	22					
Undiusse metsavahimaja	2	4					
Ämmuste küla	52	31					

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979		1989		1989
Lalsi	1141	1036						
Jõesuu küla	11	13						
Lalsi küla	372	239						
Leie küla	187	217						
Luhavahi küla	2	2						
Lätkalu küla	218	148						
Meleski asund	250	324						
Rõika küla	59	50						
Vaibla küla	42	43						
Olustvere	1883	1528	Olustvere	1784	Olustvere	1766		
Aimla küla	145	133	Aimla küla	103	Aimla küla	107		
Jaska-Allaküla küla	112	100	Jaska küla	142	Jaska küla	132		
Kuhjavere küla	128	101	Kuhjavere küla	82	Kuhjavere küla	80		
Kuiavere küla	69	45	Kuiavere küla	41	Kuiavere küla	26		
Kurnuvere küla	65	41	Kurnuvere küla	30	Kurnuvere küla	16		
Kärevere küla	90	65	Kärevere küla	76	Kärevere küla	61		
Löövi küla	9	13						
Mudiste küla	65	55	Mudiste küla	59	Mudiste küla	36		
Mäeküla küla	77	51	Mäeküla küla	38	Mäeküla küla	43		
Olustvere alevik	147	135	Olustvere alevik	734	Olustvere alevik	762		
Olustvere asundus	76	56						
Olustvere asund	356	236						
Papioru küla	11	22						
Rassi küla	53	47						
Riiassaare küla	60	46	Riiassaare küla	29	Riiassaare küla	29		
Tääksi küla	201	130	Tääksi küla	132	Tääksi küla	107		
Võhma küla	102	120						
			Võivaku küla	120	Võivaku küla	105		
Õnniste küla	38	23						
Ülde küla	79	109	Ülde küla	198	Ülde küla	262		
Paistu	1460	1407	Paistu	1860	Paistu	1746		
Aidu asundus	94	106	Aidu küla	153	Aidu küla	121		
Hendrikumõisa küla	76	83	Hendrikumõisa küla	75	Hendrikumõisa küla	64		
			Holstre küla	271	Holstre küla	270		
Intsu küla	91	85	Intsu küla	124	Intsu küla	125		
Kassiküla küla	84	78	Kassi küla	63	Kassi küla	50		
Koera küla	43	37						
Käki küla	51	35						
Lageduse küla	74	85						
			Lolu küla	63	Lolu küla	65		
Loodi asundus	188	285	Loodi küla	190	Loodi küla	151		
			Luiga küla	63	Luiga küla	50		
			Mustapali küla	85	Mustapali küla	50		
Mõõnaste küla	188	114						
Paistu alevik	78	109	Paistu küla	266	Paistu küla	428		
			Pirmastu küla	129	Pirmastu küla	64		
			Pulleritsu küla	80	Pulleritsu küla	72		
Päidre küla	212	182						
Sultsi alevik	235	165	Sultsi küla	166	Sultsi küla	128		
Turva küla	46	43						
			Tõmbi küla	66	Tõmbi küla	54		
			Viisuküla küla	66	Viisuküla küla	54		
Polli	1989	1625	Polli	3008	Polli	2810		
Ainja küla	95	59	Ainja küla	133	Ainja küla	75		
Allaste küla	55	52	Allaste küla	68	Allaste küla	65		
Ansi küla	47	28						
			Hirmuküla küla	59	Hirmuküla küla	54		
Karksi küla	113	101	Karksi küla	473	Karksi küla	733		
Keskküla küla	65	45						
Kiviküla küla	64	53						
Kõrgemäe küla	34	24						

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979			1989
Kõva küla	65	102	Kõvaküla küla	94	Kõvaküla küla		79
Leeli küla	203	138	Leeli küla	119	Leeli küla		108
Leipsi küla	50	51					
			Lilli küla	207	Lilli küla		173
Metsküla küla	116	83	Metsaküla küla	77	Metsaküla küla		66
Mägiste küla	47	16					
			Morna küla	112	Morna küla		71
			Oti küla	70	Oti küla		62
Peraküla küla	272	198					
Polli asund	225	270	Polli küla	354	Polli küla		370
			Pärsi küla	101	Pärsi küla		80
			Pöögle küla	74	Pöögle küla		68
			Rängle küla	61	Rängle küla		50
Riuküla küla	39	22					
			Sudiste küla	214	Sudiste küla		165
			Suuga küla	127	Suuga küla		109
Toosi küla	38	28					
			Tuhalaane küla	223	Tuhalaane küla		217
Univere küla	104	109	Univere küla	217	Univere küla		80
Vakiste küla	151	73					
Äriküla küla	206	173	Äriküla küla	225	Äriküla küla		185
Pärsti	2043	2752	Pärsti	4583	Pärsti		4839
Alustre küla	57	61	Alustre küla	86	Alustre küla		51
			Heimtali küla	272	Heimtali küla		197
Jämejala asund	453	957	Jämejala küla	605	Jämejala küla		1230
Kavaku küla	31	28					
			Kiini küla	50	Kiini küla		14
			Kiisa küla	59	Kiisa küla		46
			Kingu küla	43	Kingu küla		43
Kirikumõisa küla	47	55					
Koogla küla	57	68					
Kudu küla	29	36	Kookla küla	106	Kookla küla		89
Kärksi küla	220	294					
			Laanekuru küla	37	Laanekuru küla		25
			Leemeti küla	78	Leemeti küla		48
			Marna küla	93	Marna küla		77
Matapera küla	181	201	Matapera küla	128	Matapera küla		106
Mustivere küla	89	138	Mustivere küla	200	Mustivere küla		201
Pilustvere küla	74	61					
Pinska küla	186	224	Pinska küla	232	Pinska küla		194
			Puiatu küla	494	Puiatu küla		414
Päri küla	72	94	Päri küla	352	Päri küla		494
Pärsti asundus	179	128	Pärsti küla	189	Pärsti küla		156
			Ramsi alevik	721	Ramsi alevik		760
			Raudna küla	29	Raudna küla		32
Reinu küla	65	65					
			Rihkama küla	41	Rihkama küla		25
Riste küla	20	23					
			Savikoti küla	182	Savikoti küla		201
			Sinialliku küla	89	Sinialliku küla		54
			Tohvri küla	165	Tohvri küla		109
Tomuski küla	105	125					
			Turva küla	53	Turva küla		32
			Tõrreküla küla	22	Tõrreküla küla		13
Uudismaa küla	47	47					
Vaheküla küla	49	66	Vanamõisa küla	63	Vanamõisa küla		58
Vanamõisa küla	82	81	Vardi küla	125	Vardi küla		114
			Väike-Kõpu küla	69	Väike-Kõpu küla		56
Rajangu	1440	1186					
Jalaku ja Kannu üksikelamud	9	7					

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979			1989	
Jäära I küla	59	43						
Jäära II küla	19	15						
Kalba küla	22	14						
Kamara asund	190	206						
Kamarapera küla	23	24						
Kangru küla	76	57						
Kirbla küla	15	13						
Laatre asundus	124	108						
Lasari küla	54	51						
Leisimõisa küla	41	52						
Lämba küla	32	20						
Masaku küla	40	20						
Mäeotsa üksikelamu	6	3						
Penni küla	70	41						
Peraküla küla	28	17						
Põlde küla	47	29						
Raamatu küla	40	29						
Rinna küla	34	7						
Räägu I küla	66	39						
Räägu II küla	39	54						
Saali üksikelamu	2	5						
Sambla küla	63	45						
Sarja küla	75	41						
Suitsumatsi küla	38	21						
Suka-Polli küla	97	127						
Umbsoo küla	22	22						
Vaarakmuru üksikelamu	3	1						
Vanamõisa küla	21	7						
Veere I küla	46	49						
Veere II küla	39	19						
Raudna	1875	2397						
Heimtali asundus	239	230						
Kaseküla küla	81	62						
Kiini küla	37	39						
Kiisa küla	22	17						
Kingu küla	48	35						
Koigu küla	17	23						
Kundru küla	51	23						
Kõssa küla	29	33						
Kärgiste küla	52	51						
Leemeti küla	36	23						
Lohu küla	55	74						
Marna küla	87	124						
Matsi küla	49	54						
Nutru küla	38	38						
Parastuma küla	45	48						
Pinska küla	11	5						
Puiatu asundus	120	125						
Puude asund	75	319						
Raani I küla	43	45						
Raani II küla	9	8						
Rabina küla	67	62						
Ramsi asund	95	401						
Raudna küla	52	43						
Rihkama küla	48	47						
Solu küla	32	45						
Tagametsa küla	22	15						
Tohvri asund	139	192						
Turva I küla	35	42						
Turva II küla	62	46						
Tõrre küla	35	15						
Vanausse küla	26	4						
Vardi asundus	90	81						
Väike-Kõpu küla	28	28						

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979			1989
Saarepeedi	1551	1689	Saarepeedi	1585	Saarepeedi		1446
Aindu küla	112	93	Aindu küla	106	Aindu küla		55
Auksi küla	113	105	Auksi küla	87	Auksi küla		78
Karula asundus	197	413	Karula küla	360	Karula küla		336
Koka-Viidika küla	38	56	Kokaviidika küla	39	Kokaviidika küla		31
Moori küla	109	121	Moori küla	65	Moori küla		57
Peetrimõisa küla	266	253	Peetrimõisa küla	218	Peetrimõisa küla		179
Raia-Kõnnu küla	31	19					
Saarepeedi küla	178	123	Saarepeedi küla	273	Saarepeedi küla		341
Taari küla	67	53	Taari küla	38	Taari küla		32
Tobra-Selja küla	90	79	Tobraselja küla	66	Tobraselja küla		67
Tõnissaare asund	131	150	Tõnissaare küla	159	Tõnissaare küla		90
Võistre küla	120	123	Võistre küla	94	Võistre küla		100
Välgita küla	99	101	Välgita küla	80	Välgita küla		80
Suislepa	1917	1612					
Alvre küla	25	11					
Arakumäe küla	51	63					
Jakobimõisa asundus	68	72					
Järveküla küla	47	43					
Kannuküla küla	24	42					
Kirikuküla küla	99	83					
Kivilõppe küla	148	89					
Kõlu küla	58	56					
Käksi küla	54	41					
Maltsa küla	42	37					
Marjamäe küla	40	42					
Moori küla	28	21					
Mõisa asundus	76	68					
Mõru küla	30	17					
Obriku küla	61	52					
Peetri küla	16	9					
Põra küla	26	18					
Randa küla	49	46					
Retsniku küla	76	71					
Roni küla	37	28					
Roosilla asund	75	61					
Roti küla	57	35					
Rähni küla	40	53					
Räägi küla	64	32					
Silgi küla	50	27					
Soe küla	65	46					
Suislepa asundus	137	113					
Suureküla küla	62	42					
Säga küla	69	56					
Tilsi küla	101	121					
Veneküla küla	116	90					
Õmbleja küla	26	27					
Suure-Jaani	3450	3227	Suure-Jaani	2714	Suure-Jaani		2617
Alt-Kaansoo küla	180	112					
Arjandi küla	70	67	Arjadi küla	85	Arjadi küla		38
Enge küla	137	121					
Epra küla	166	129	Epra küla	118	Epra küla		92
Juurika küla	33	27					
Jälevere küla	28	14	Jälevere küla	48	Jälevere küla		27
Kaansoo küla	39	35					
Kaansoo asund	32	24					
Kaansoo-Ojaküla küla	40	35					
Kabila küla	133	129	Kabila küla	85	Kabila küla		74
Karjasoo-Ojaküla küla	56	38	Karjasoo küla	19	Karjasoo küla		11
Keriti-Kereme küla	124	125	Kerita küla	86	Kerita küla		63
Kibaru küla	64	36	Kibaru küla	16	Kibaru küla		17
Kootsi küla	45	49	Kootsi küla	65	Kootsi küla		66

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv
	1959	1970				
Lahmuse asundus	160	81	Kõidama küla	176	Kõidama küla	191
Lahmuse küla	32	22	Lahmuse küla	114	Lahmuse küla	176
Leetva küla	80	64				
Lepakose küla	23	21				
Liiduvere küla	21	11				
Linnu küla	18	17				
Lõhavere asundus	164	165	Lõhavere küla	179	Lõhavere küla	274
Maltsaare küla	25	21				
Munsi asund	71	152	Munsi küla	126	Munsi küla	54
Mähkküla küla	15	11				
Navesti küla	138	136	Navesti küla	136	Navesti küla	108
Nuutre küla	73	60	Nuutre küla	86	Nuutre küla	71
Nõmme küla	29	23				
Paasioja küla	76	69				
Paksu küla	128	129				
Põhjaka küla	138	112	Põhjaka küla	94	Põhjaka küla	83
Päraküla küla	116	135	Päraküla küla	110	Päraküla küla	133
Pärassaare küla	52	54				
Reegoldi küla	125	116	Reegoldi küla	253	Reegoldi küla	291
Rääka küla	39	32	Rääka küla	24	Rääka küla	23
Sagessaare küla	61	40				
Suure-Jaani asund	57	115				
Sürgavere asundus	254	286	Sürgavere küla	376	Sürgavere küla	440
Taevere asundus	56	52	Taevere küla	39	Taevere küla	37
Tamme küla	32	32				
Toonoja küla	14	6				
Turpsi küla	25	8				
Tällevere küla	100	111	Tällevere küla	95	Tällevere küla	61
Uude-Käliste küla	75	69				
Vihiküla küla	46	74	Vihi küla	93	Vihi küla	71
			Võhmassaare küla	62	Võhmassaare küla	43
Võlli küla	60	62	Võlli küla	83	Võlli küla	64
			Ängi küla	146	Ängi küla	109
			Tarvastu	4324	Tarvastu	4942
			Anikatsi küla	145	Anikatsi küla	119
			Jakobimõisa küla	122	Jakobimõisa küla	90
			Järveküla küla	102	Järveküla küla	78
			Kalbuse küla	79	Kalbuse küla	59
			Kannuküla küla	72	Kannuküla küla	52
			Kivilõppe küla	63	Kivilõppe küla	49
			Koidu küla	155	Koidu küla	102
			Kuressaare küla	137	Kuressaare küla	100
			Kärstna küla	279	Kärstna küla	368
			Maltsa küla	79	Maltsa küla	55
			Marjamäe küla	60	Marjamäe küla	37
			Metsla küla	95	Metsla küla	65
			Muksi küla	25	Muksi küla	23
					Mustla alevik	1039
			Mõnnaste küla	144	Mõnnaste küla	116
			Pahuvere küla	166	Pahuvere küla	151
			Pikru küla	83	Pikru küla	58
			Porsa küla	135	Porsa küla	126
			Põrga küla	86	Põrga küla	78
			Raassilla küla	63	Raassilla küla	53
			Riuma küla	103	Riuma küla	86
			Roosilla küla	89	Roosilla küla	62
			Soe küla	260	Soe küla	339
			Sooviku küla	82	Sooviku küla	77
			Suislepa küla	387	Suislepa küla	432
			Tagamõisa küla	64	Tagamõisa küla	50
			Tarvastu küla	117	Tarvastu küla	86
			Tinnikuru küla	89	Tinnikuru küla	69
			Unametsa küla	135	Unametsa küla	158

Haldusüksus	Rahvaarv		Haldusüksus	Rahvaarv	Haldusüksus	Rahvaarv	
	1959	1970		1979			1989
			Vanausse küla	87	Vanausse küla		70
			Veisjärve küla	123	Veisjärve küla		
			Vilimeeste küla	79	Vilimeeste küla		81
			Villa küla	216	Villa küla		74
			Vooru küla	122	Vooru küla		229
			Väluste küla	105	Väluste küla		88
			Ämmuste küla	25	Ämmuste küla		100
			Ülensi küla	151	Ülensi küla		19
							104
Tänassilma	1582	1465					
Jõeküla I küla	45	64					
Jõeküla II küla	37	32					
Kalmetu küla	96	107					
Kuude küla	78	79					
Loime I küla	92	44					
Loime II küla	19	16					
Metsaküla küla	28	24					
Mähma küla	26	23					
Oiu asund	26	25					
Oiu küla	152	164					
Oti küla	80	51					
Rebaste küla	85	57					
Ridaküla küla	35	82					
Surva küla	121	104					
Tamme küla	135	62					
Tusti I küla	66	95					
Tusti II küla	66	67					
Tõnu küla	78	81					
Valma küla	202	208					
Vanavälja I küla	63	56					
Vanavälja II küla	52	24					
Uusna	2110	2084					
Aruküla küla	80	189					
Mäeltküla küla	146	110					
Ruudi küla	132	88					
Uusna asundus	318	311					
Uusna I küla	236	120					
Uusna II küla	157	152					
Vana-Võidu asundus	272	205					
Vana-Võidu küla	72	93					
Vardja-Viiratsi küla	150	140					
Verilaske küla	182	154					
Viiratsi asund	365	522					
Vastemõisa	1607	1211	Vastemõisa	1138	Vastemõisa	1138	
Ilbaku küla	83	68	Ilbaku küla	49	Ilbaku küla		57
Ivaski küla	75	61	Ivaski küla	64	Ivaski küla		69
Järavere küla	128	97					
Ketuküla küla	194	66					
			Kildu küla	117	Kildu küla		99
Kobruvere küla	168	238	Kobruvere küla	223	Kobruvere küla		189
Lemmakõnnu küla	124	107	Lemmakõnnu küla	80	Lemmakõnnu küla		47
Liiduvere küla	69	55					
Metsküla küla	131	101	Metsküla küla	184	Metsküla küla		201
Männiku küla	155	129					
Paelama küla	93	61	Paelama küla	31	Paelama küla		19
Sandra küla	141	19	Sandra küla	32	Sandra küla		25
Vastemõisa asundus	166	186	Vastemõisa küla	358	Vastemõisa küla		432
Ärna küla	80	23					
			Viiratsi	4246	Viiratsi		4215
			Jõeküla küla	73	Jõeküla küla		61
			Kibeküla küla	65	Kibeküla küla		45

Haldusüksus	Rahvaarv 1959	Haldusüksus 1970	Rahvaarv 1979	Haldusüksus	Rahvaarv 1989
		Kuudeküla küla	47	Kuudeküla küla	41
		Loime küla	58	Loime küla	41
		Mäeltküla küla	184	Mäeltküla küla	99
		Mähma küla	25	Mähma küla	28
		Rebaste küla	28	Rebaste küla	18
		Ridaküla küla	60	Ridaküla küla	56
		Ruudiküla küla	56	Ruudiküla küla	56
		Saareküla küla	102	Saareküla küla	68
		Surva küla	66	Surva küla	65
		Tusti küla	171	Tusti küla	145
		Tõnuküla küla	67	Tõnuküla küla	56
		Tänassilma küla	206	Tänassilma küla	186
		Uusna küla	313	Uusna küla	409
		Valma küla	197	Valma küla	201
		Vana-Võidu küla	747	Vana-Võidu küla	674
		Vanavälja küla	73	Vanavälja küla	64
		Vardja küla	220	Vardja küla	139
		Vasara küla	116	Vasara küla	81
		Verilaske küla	134	Verilaske küla	103
		Viiratsi alevik	1238	Viiratsi alevik	1579
Maarahvastik kokku	40699	38139	34966	Maarahvastik kokku	33853

VIITED

- Anderson, Barbara, Brian Silver (1985). 'Permanent' and 'Present' Populations in Soviet Statistics. *Soviet Studies*, Vol.37, No.3, pp.386-402.
- Anderson, Barbara, Kalev Katus, Brian Silver (1994). Developments and Prospects for Population Statistics in Countries of the Former Soviet Union. *Population Index*, Vol.60, No.1, pp.4-20.
- Council of Europe (1996). *Recent Demographic Developments in Europe*. Strasbourg.
- Eesti Kirjanduse Selts (1939). *Viljandimaa I. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus*. Tartu.
- ESKV (1972). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959 ja 1970 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.
- ESKV (1981). *Eesti NSV külanõukogude ja maa-asulate rahvastik*. Statistiline kogumik. 1959, 1970 ja 1979 rahvaloenduse andmeil. Tallinn, ENSV Statistika Keskvalitsus.
- ENSV Ülemnõukogu (1959-1990). *ENSV Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja*. Tallinn, ENSV Riigikantselei.
- EKDK (1994a). *Rahvastiku elutabelid: Maakonnad 1986-1991*. RU, Seeria C, No.4. Tallinn, EKDK.
- EKDK (1994b). *Imikusuremus Eestis: Maakonnad 1986-1991*. RU, Seeria C, No.5. Tallinn, EKDK.
- EKDK/EKMI (1994a). *Rahvastiku soovanuskoostis 1979-1989*. RU, Seeria C, No.2. Tallinn, EKDK.
- EKDK/EKMI (1994b). *Rahvastiku soovanuskoostis 1970-1979*. RU, Seeria C, No.3. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev (1989a). *The Distinctions of Post-War Fertility Trend in Estonia*. RU, Seeria B, No.7. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev (1989b). *Eesti rahvastiku demograafiline areng läbi sajandite*. RU, Seeria B, No.9. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev (1992). *Eesti regionaalne rahvastikuandmete pank II*. RU, Seeria A, No.31. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev (1994). Sündimus ja selle piirkondlikud erisused Eestis demograafilise ülemineku jooksul. *Akadeemia*, No.1 ja 2, lk.134-149 ja 365-385.
- Katus, Kalev (1995). *Eesti rahvastiku vananemise põhijooned*. RU, Seeria B, No.27. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur (1991). Eesti rahvastiku suremusest elutabelite analüüsi põhjal. *Akadeemia*, No.6, lk.2516-2549.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995a). *Eesti Pere- ja Sündimusuuring. Standardtabelid*. RU, Seeria C, No.6. Tallinn, EKDK.
- Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995b). *Eesti Vanuriuuring. Standardtabelid*. RU, Seeria C, No.7. Tallinn, EKDK.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus (1995c). *Comparability of Population Data in Previous USSR: Case of Estonia*. Paper presented to the European Population Conference. Milan.

Katus, Kalev, Allan Puur, Luule Sakkeus, Andres Vikat (1991). *Viljandimaa rahvastikuproгноos*. RU, Seeria A, No.28. Tallinn, EKDK.

Leinsalu, Mall (1993). Surma põhjused Eestis aastail 1965-1990. *Eesti Arst*, No.1, lk. 18-31.

Noorkõiv, Rivo, Allan Puur (1996). *Estonian Labour Force Survey 1995: Experience from Retrospective Data Collection*. Paper presented to the Conference of European Statisticians. Paris.

Nõges, Mats (1925). *Rahvamuutused Viljandi maakonnas 1801-1923*. Demograafiline töö. Viljandi.

Palli, Heldur (1995). *Eesti rahvastikustatistika ajaloo allikad 1712-1940*. Rahvastikustatistika. Tallinn, AIT.

Puur, Allan (1994). *1989 Estonian Population and Housing Census. Microdata Description: Variable Definitions and Coding Schemes II*. RU, Seeria A, No.36. Tallinn, EKDK.

Rammul, Aleksander (Toim.) (1933). *Viljandimaa tervishoiuline kirjeldus*. Tartu.

RSKB (1924). *1922 aasta üldrahvalugemise andmed*. Vihk IX. Viljandimaa. Tallinn, Riigi Statistika Keskbüroo.

Sakkeus, Luule (1995a). Post-War Migration Trends and the Formation of Foreign-Born Population in the Baltic States. *Oyvind Dahl (Ed). Intercultural Communications and Contact*. Stavanger, Misjonshogskolens Förlag, pp.176-205.

Sakkeus, Luule (1995b). *Vanurite abielulisus ja leibkonnakoostis Eestis*. RU, Seeria B, No.24. Tallinn, EKDK.

Teder, T. (1939). *Perekonnaseisumetniku käsiraamat*. Tallinn, Siseministeerium.

Thomson, Heldi, Mati Rahu, Tiiu Aarelaid, Kaja Gornoi (1996). *Cancer in Estonia 1968-1992. Incidence, Mortality, Prevalence, Survival*. Tallinn, EKMI.

United Nations (1995). *1993 Demographic Yearbook*. Forty-fifth issue. New York.

Vikat, Andres (1994). *Family Formation in Estonia*. Publications of Finnish Demographic Society No.15. Helsinki.

Viljandi Maavalitsus, Kesk-Eesti Statistikabüroo (1995). *Viljandi maakond arengus*. Kommentaaridega aastaraamat. Viljandi.

JOONISFAILIDE NIMEKIRI

Number	Tabel*	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Piirimuutused					
X14-01		Haldusjaotus	Piirid	L1959	Vallad
X14-02		Haldusjaotus	Piirid	L1970	Vallad
X14-03		Haldusjaotus	Piirid	L1979	Vallad
X14-04		Haldusjaotus	Piirid	L1989	Vallad
Rahvastikutaaste					
R14-05	S1	Rahvaarv	Absoluutarv	1965-95	Maakond
R14-06	S1	Soovanuskoostis	Absoluutarv	1989	Maakond
R14-07	S1	Muutuskomponendid	Absoluutarv	1965-93	Maakond
R14-08	S1	Koguiive	Üldkordaja	1965-93	Maakond
R14-09	S1	Loomulik iive	Üldkordaja	1965-94	Maakond
R14-10	S1	Rändeiive	Üldkordaja	1965-93	Maakond
R14-11	S1	Loomulik ja rändeiive	Üldkordaja	1965-94	Maakond
R14-12	S1	Soovanuskoostis	Osakaal	L1989	Vallad
R14-13	S1	Soovanuskoostis	60+ osakaal	L1989	Vallad
Sündimus					
B14-14	S3	Sündimus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
B14-15	S2	Soosuhe	Poiste ülekaal	1965-94	Maakond
B14-16	L7	Lapsesus	Osakaal	L1989	Maakond
B14-17	L7	Lapsesus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
B14-18	L7	Lapsesus	Keskmine	L1989	Vallad
B14-19	L7	Lastatud naised	Osakaal	L1989	Vallad
B14-20	L7A	Lapsesus hariduseti	Osakaal	L1989	Vallad
B14-21	L7	Lapsesus	Keskmine, 1940-49	L1989	Vallad
Suremus					
D14-22	S3	Suremus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
D14-23	S3	Imikusuremus	Üldkordaja	1965-93	Maakond
D14-24	S3	Imikusuremus	Üldkordaja	1965-93	Maakond
D14-25	S2	Soosuhe	Suhtarv	1965-94	Maakond
Abielulisus					
F14-26	S2	Abiellumised, lahutused	Absoluutarv	1965-94	Maakond
F14-27	S3	Abiellumus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
F14-28	S3	Lahutumus	Üldkordaja	1965-94	Maakond
F14-29	S2	Abiellumised, lahutused	Suhtarv	1965-94	Maakond
F14-30	L2	Perekonnaseis	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
F14-31	L2	Abielurahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F14-32	L2	Vallasrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F14-33	L2	Leskrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F14-34	L2	Lahusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
F14-35	L2	Perekonnaseis	Osakaalu muutus	L1979-89	Maakond
F14-36	L2	Abielurahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Ränne					
M14-37	S2	Sisse- ja väljaränne	Absoluutarv	1965-90	Maakond
M14-38	S3	Sisse- ja väljaränne	Üldkordaja	1965-90	Maakond
M14-39	S3	Väljaränne	Üldkordaja	1965-90	Maakond
M14-40	S2	Rändekäive	Üldkordaja	1965-90	Maakond
M14-41	L4A	Paikus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M14-42	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M14-43	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
M14-44	L4A	Paikus	Osakaal	L1989	Vallad
M14-45	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M14-46	L4	Riigisündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
M14-47	L4	Välissündinud rahvastik	Osakaal	L1989	Vallad

Number	Tabel*	Rahvastikuprotsess/seisund	Näitajatüüp	Ajavahemik	Piirkond
Rahvus					
N14-48	L5A	Rahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N14-49	L5	Soorahvuskoostis	Osakaal	L1989	Maakond
N14-50	L56	Mitte-eestlased,emakeel	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N14-51	L5A	Rahvuskoostis	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
N14-52	L5	Mitte-eestlased	Osakaal	L1989	Vallad
N14-53	L5	Eestlased	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
N14-54	L6	Emakeel	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
N14-55	L6	Mitte-eesti emakeel	Osakaal	L1989	Vallad
N14-56	L6A	Eesti keele oskajad	Osakaal	L1989	Vallad
N14-57	L6A	Eesti k mitteoskajad	Osakaal	L1989	Vallad
Haridus					
E14-58	L3	Haridustase	Osakaal	L1989	Maakond
E14-59	L3	Haridustase	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
E14-60	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E14-61	L3	Keskharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E14-62	L3	Algharidusrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
E14-63	L3	Haridustase	Osakaalu muutus	L1970-89	Maakond
E14-64	L3	Kõrgharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
E14-65	L3	Algharidusrahvastik	Osakaalu muutus	L1959-89	Linnad
Majandustegevus					
A14-66	L8	Põhitegevus	Osakaal	L1989	Maakond
A14-67	L8	Põhitegevus	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A14-68	L8	Pensionärrahvastik	Osakaal	L1989	Vallad
A14-69	L8	Hõivekoormus	Suhtarv	L1989	Vallad
A14-70	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Maakond
A14-71	L9	Tööala	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A14-72	L9	Tööala	Osakaal	L1989	Vallad
A14-73	L9	Esmassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A14-74	L9	Neljandassektor	Osakaal	L1989	Vallad
A14-75	L10	Amet (RASK)	Osakaal	L1989	Maakond
A14-76	L10A	Amet(NRAK)	Osakaal	L1989	Maakond
A14-77	L10A	Amet (RASK)	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
A14-78	L10	Põllumajandustöötajad	Osakaal	L1989	Vallad
A14-79	L10A	Haridus-teadustöötajad	Osakaal	L1989	Vallad
A14-80	L10A	Tervishoiutöötajad	Osakaal	L1989	Vallad
A14-81	L10A	Põllumajandustöölised	Osakaal	L1989	Vallad
Eluase					
H14-82	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Maakond
H14-83	L11	Eluasemetüüp	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H14-84	L11	Eluasemetüüp	Osakaal	L1989	Vallad
H14-85	L11	Eluasemetüüp	Pereelamu osakaal	L1989	Vallad
H14-86	L12	Tubade arv	Osakaal	L1989	Maakond
H14-87	L12	Tubade arv	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H14-88	L12	Tubade arv	Osakaal	L1989	Vallad
H14-89	L12A	Üldpind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H14-90	L12A	Üldpind	Osakaal	L1989	Vallad
H14-91	L12B	Elamispind	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H14-92	L12B	Elamispind	Osakaal	L1989	Vallad
H14-93	L14	Tihelioleku aste	Osakaal	L1989	Vallad
H14-94	L13	Eluasememugavused	Osakaal vanuseti	L1989	Maakond
H14-95	L13	Eluasememugavused	Osakaal	L1989	Vallad

Märkus: Joonisfailid asuvad kogumikuga kaasasoleval disektil;
"S" viitab sündmusstatistika, "L" loendusstatistika tabelitele.